

**T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**ALEVİ BİREYLERDE İNANÇ TUTUMU VE PROSOSYAL
DAVRANIŞLARIN İNCELENMESİ: İSTANBUL İLİ
ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Fikriye ÜNLÜ**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Fatümetül Zehra GÜLDAŞ**

ARALIK 2023, ERZİNCAN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

“Alevi Bireylerde İnanç Tutumu ve Prososyal Davranışların İncelenmesi: İstanbul İli Örneği“ adlı **Yüksek Lisans** tezim tarafımda incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim. Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Fikriye ÜNLÜ

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Ana Bilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri

Program Adı : Tezli Yüksek Lisans

Tez Başlığı : Alevi Bireylerde İnanç Tutumu ve Prososyal Davranışların İncelenmesi: İstanbul İli Örneği

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 80 sayfalık kısmına ilişkin 07/12/2023 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı **% 6'dır.**

Filtrelemeye tırnak içerisindeki **alıntılar dâhil** edilmemiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimeden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 07/12/2023

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Fatümetül Zehra GÜLDAŞ **Öğrenci:** Fikriye ÜNLÜ

KILAVUZA UYGUNLUK

“Alevi Bireylerde İnanç Tutumu ve Prososyal Davranışların İncelenmesi: İstanbul İli Örneği” başlıklı Yüksek Lisans Tezi Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Fikriye ÜNLÜ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Fatümetül Zehra GÜLDAŞ

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Dr. Öğr. Üyesi Fatümetül Zehra GÜLDAŞ danışmanlığında **Fikriye ÜNLÜ** tarafından hazırlanan “**Alevi Bireylerde İnanç Tutumu ve Prososyal Davranışların İncelenmesi: İstanbul İli Örneği**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı’nda **Yüksek Lisans Tezi** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

07/12/2023

JÜRİ:

Danışman : **Dr. Öğr. Üyesi Fatümetül Zehra GÜLDAŞ** (İmza)

Üye : **Doç. Dr. Mebrure DOĞAN** (İmza)

Üye : **Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Davut ÇOŞTU** (İmza)

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun /.... /.... tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... /.....

Prof. Dr. Necdet TOZLU

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Yüksek lisans eğitimim ve tez sürecim boyunca desteklerini esirgemeyen değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Fatümetül Zehra GÜLDAŞ'a, tez savunma jürimde yer alarak kıymetli zamanlarını bana ayıran Doç. Dr. Mebrure DOĞAN ve Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Davut ÇOŞTU'ya en içten teşekkürlerimi sunarım.

Katılımcılara ulaşmam ve görüşmelerin yapılma sürecinde benden desteklerini esirgemeyen, maddi manevi yardımlarıyla şevkimi artıran canım annem, babam ve aileme, özellikle eşim İhsan ÜNLÜ'ye canı gönülden teşekkür ederim.

Birlikte başladığımız yüksek lisans sürecinde çalışmamın bitirilme aşamasına kadar bana sürekli yardımda bulunarak yol gösteren ve gelecekteki hayatında çok daha başarılı olacağına inandığım çok değerli Vildan ÇAP'a da sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Fikriye ÜNLÜ, ERZİNCAN, 2023

ALEVİ BİREYLERDE İNANÇ TUTUMU VE PROSOSYAL DAVRANIŞLARIN İNCELENMESİ: İSTANBUL İLİ ÖRNEĞİ

Fikriye ÜNLÜ

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Aralık 2023

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Fatümetül Zehra GÜLDAŞ

ÖZET

Alevi bireyler, özellikle kırsaldan kente olan göçle birlikte Sünni inanca sahip bireyler/gruplar ile kent hayatında karşılaşmakta ve aralarındaki sosyal mesafe giderek azalmaktadır. Gerek iş hayatında gerek komşuluk ilişkilerinde gerekse çeşitli kültürel ve sosyal aktiviteler vasıtasıyla mesafelerin azalmasıyla etkileşim halinde olan iki grup arasında inanç ve davranış noktasında değişim-dönüşüm hatta başkalaşım olduğu görülmektedir. Bu çalışma, Alevi inanca mensup bireylerin inanç tutumları ve prososyal davranışları arasındaki değerlendirmeyi konu edinmektedir. Araştırma, ülkemizin çeşitli bölgelerinden göç alan, farklı kültür ve inancın bir arada bulunduğu İstanbul ilinde ikamet eden Alevi inancına mensup bireylerle yapılmıştır. İnançlarını farklı düzeylerde yaşayan 9'u kadın, 6'sı erkek toplam 15 katılımcı ile yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara, inanç olarak kendilerini nasıl tanımladıkları, ibadet noktasındaki tutumları ve diğerkamlik, yardımseverlik, empati gibi olumlu sosyal davranışlarda inancın rolü, ve Sünni inanç ile ilişkilerine yönelik açık uçlu sorular sorulmuştur. Alevi bireylerin prososyal davranışları uygulamada kimlik veya inancın etkili olmadığı, bu davranışların Alevi inancının temel öğretisi olarak kabul edildiği gözlemlenmiştir. Cem ritüeli içeriği ve musahiplik gibi kurumların bu sosyal davranışların yaygınlaşmasında rol oynadığı kanısına varılmıştır. Bununla birlikte Alevi bireylerde grup içi yanlılığın olumlu grup dışı yanlılığın ise olumsuz olduğunun gözlemlendiği durumlar da söz konusu olmuştur. Bu çalışma, Alevi bireylerin inanç tutum ve anlayışlarının, sosyal etkileşimler ve bireysel davranışlar üzerindeki etkisini daha iyi anlamamıza katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, İnanç Tutumu, Prososyal Davranışlar, Alevi Bireyler.

INVESTIGATION OF FAITH ATTITUDES AND PROSOCIAL BEHAVIORS IN ALEVI INDIVIDUALS: THE CASE OF ISTANBUL PROVINCE

Fikriye ÜNLÜ

Erzincan Binali Yıldırım University,

Graduate School of Social Sciences

Master Thesis, December 2023

Thesis Supervisor: Asst. Prof. Dr. Fatümetül Zehra GÜLDAŞ

ABSTRACT

Especially with the migration from rural to urban areas, Alevi individuals encounter individuals/groups of Sunni faith in urban life and the social distance between them gradually decreases. It is seen that there is a change, transformation and even metamorphosis in terms of belief and behavior between the two groups that interact with each other as the distances decrease, both in business life, in neighborhood relations and through various cultural and social activities. This study is about the evaluation between faith attitudes and prosocial behaviors of individuals belonging to the Alevi faith. The research was conducted with individuals belonging to the Alevi faith, who migrated from various regions of our country and reside in Istanbul, where different cultures and beliefs coexist. It was conducted with a semi-structured interview method with a total of 15 participants, 9 women and 6 men, who experience their beliefs at different levels. Participants were asked open-ended questions about how they define themselves as a believer, their attitudes towards worship, the role of belief in positive social behaviors such as altruism, helpfulness and empathy, and their relationship with the Sunni belief. It has been observed that identity or belief is not effective in the practice of prosocial behaviors of Alevi individuals, and these behaviors are accepted as the basic teachings of the Alevi faith. It has been concluded that the content of the Cem ritual and institutions such as companionship play a role in the spread of these social behaviors. However, there were also cases where it was observed that in-group bias was positive and out-group bias was negative in Alevi individuals. This study aims to contribute to a better understanding of the impact of Alevi individuals' belief attitudes and understandings on social interactions and individual behaviors.

Keywords: Psychology of Religion, Faith Attitude, Prosocial Behaviors, Alevi Individuals.

İÇİNDEKİLER

ALEVİ BİREYLERDE İNANÇ TUTUMU VE PROSOSYAL DAVRANIŞLARIN İNCELENMESİ: İSTANBUL İLİ ÖRNEĞİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	iv
ÖN SÖZ.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. İnanç ve Dini İnanç.....	8
1.2. Tutum ve Dini Tutum.....	12
1.2.1. Dini İnanç ve Tutumu Etkileyen Faktörler.....	16
1.3. Prososyal Davranışlar	25
1.3.1. Diğerkâmlık (Özgecilik).....	26
1.3.2. Yardımseverlik	28
1.3.3. Empati.....	30
1.4. Alevilik ve Alevilikte Dini İnanç ve Tutum Yansımaları	32
1.4.1. Hak-Muhammed-Ali	33
1.4.2. Cem Töreni-Ayin-i Cem.....	34

1.4.3. Ehl-i Beyt Anlayışı	36
1.4.4. Dedelik	37
1.4.5. Musahiplik.....	38
1.4.6. Türbe Ziyareti	39

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli	41
2.2. Araştırmanın Evren ve Örneklem Seçimi.....	43
2.3. Veri Toplama Araçları.....	44
2.4. Verilerin Analizi	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

3.1. Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri	47
3.2. Katılımcıların İnanç Tutumuna Dair Bulgular	47
3.3. Katılımcıların İbadet Tutumuna Dair Bulgular	50
3.4. Katılımcıların Cemevi İle İlgili Tutumlarına Dair Bulgular	54
3.5. Katılımcıların Dedeler İle İlgili Tutumlarına Dair Bulgular	57
3.6. Katılımcıların Sünni İnanca Sahip Bireyler İle İlgili Tutumlarına Dair Bulgular	60
3.7. Katılımcıların Prososyal Davranışlarına Dair Bulgular.....	68
SONUÇ.....	75
KAYNAKÇA.....	80
EKLER.....	88
ÖZ GEÇMİŞ	93

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

ABD : Ana Bilim Dalı

Bkz : Bakınız

Çev : Çeviren

EBYÜ : Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Ed : Editör

İSAM : İslam Araştırmaları Merkezi

M. Ü : Marmara Üniversitesi

NEÜ : Necmettin Erbakan Üniversitesi

SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü

TDK : Türk Dil Kurumu

Vb : Ve Benzeri

Vd: : Ve Diğerleri

Vs : Vesaire

YÖK : Yükseköğretim Kurumu

GİRİŞ

Biyolojik bir varlık olmasının yanı sıra sosyal bir varlık olan insan, topluluklar halinde yaşayan ve diğer topluluklarla zaman zaman ilişkilerde bulunabilen bir varlıktır. Topluluklar halinde yaşayan insan kendi iç grubuyla etkileşimde olduğu gibi dış gruplarla da etkileşim halindedir. Bu durum insanlar arasında çeşitli sosyal davranışları da beraberinde getirmektedir. Özellikle sosyal psikoloji alanında yapılan çalışmalarda anti sosyal davranışların zıddı olarak olumlu sosyal davranışları ifade etmek için kullanılan prososyal davranışlar, başkasının yararını gözeterek gönüllü yapılan her türlü davranışı kapsamaktadır (Çekin, 2013). Başka bir ifadeyle; toplum yanlısı davranış anlamına gelen prososyal davranış terimi, bir başka fert ya da fertlerden oluşan topluluğa destek amaçlı yapılan gönüllü davranışlara verilen genel bir terimdir. Prososyal davranışlar söz konusu olduğunda öncelikle yardım etme davranışı akla gelmektedir. Bununla birlikte araştırmacılar prososyal davranışların temelini diğerkâmlık ve empatinin oluşturduğunu da ifade etmektedirler (Kızılgöçer, 2020).

Toplum içerisinde bireylerin sergilediği olumlu ya da olumsuz davranışlar, bir dizi faktörün etkisi altındadır. Bu faktörler arasında, bireyin yaşamını belirgin bir şekilde etkileyen dini inançlar ve ailevi tutumlar bulunmaktadır. Bu unsurlar, bireyin toplum içindeki davranış biçimlerini yönlendirmekte ve şekillendirmektedir. Dolayısıyla, dini inançlar ve ailevi tutumlar, bireyin sosyal davranışlarının oluşumunda ve (Arslan, 2009) aynı zamanda bireyin çevresinde meydana gelen olayları yorumlama ve anlamlandırma sürecinde önemli rol oynamaktadır. Bu inançlar, olayları ve kişisel eylemleri neden-sonuç ilişkisi içerisinde açıklama ihtiyacı duyan birey için bir perspektif sunmaktadır. Bu çerçevede, bireyin ruhsal sağlığını korumasına ve çevresine uyum sağlamasına yardımcı olmakla birlikte dini inançlar, bireyin çevresinde olan olayları açıklama ve anlamlandırma sürecinde cevaplar da sunmaktadır (Gürses, 2008).

Birey, kendi davranışları da dâhil olmak üzere çevresinde olanları anlama ve açıklamaya çalışırken kişisel özelliklere ve çevresel etkenlere atfetme eğilimindedir. Yaşanan olumsuz bir durumun sorumluluğunu ya kendine ya da kendi dışında öğretmene, ebeveyne, topluma veya Tanrı'ya atfetmektedir (Tokur, 2020). İnsanların çevrelerindeki olaylara ve davranışlara anlam yüklemeleri, gelecekteki olayları kontrol altında tutma hissiyatını güçlendirmekte ve bu durum kişiye güven sağlamaktadır

(Tokur, 2020). Bireyler, başa çıkamadıkları veya kendilerini tehdit altında hissettikleri durumlarla karşı karşıya kaldıklarında, genellikle dini yüklemelere müracaat etmekte, bu onların bu türden zorlukları aşma ve kontrol duygusunu yeniden kazanma stratejisi olabilmektedir (Gürses, 2008).

Bireyin tutum ve davranışlarında inanç ve çevresel faktörlerin yanında herhangi bir gruba aidiyet de önemli etmenlerdendir. İnançlar, bireyin toplumda inananlar arasında uyumunu kolaylaştırmakla beraber prososyal davranışlar olarak tanımlanan diğer insanların yararına davranışları da üretme noktasında etkili olabilmektedir. Aynı zamanda birey, aidiyet hissettiği grubun belirlediği tutum ve davranışlara ne kadar uygun davranırsa grup tarafından benimsenmesi ve takdir edilmesi o kadar kolaylaşmaktadır (Arslan, 2009).

Din Psikolojisi alanında yapılan literatür taramasında, inanç tutumu ve prososyal davranış ilişkisinin ele alındığı birçok akademik çalışmaya ulaşılmıştır. Bununla birlikte Bu kapsamda yapılan çalışmaların genellikle belli meslek grupları, öğrenciler ve evlilik ilişkileri üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu çalışmada ele alınan değişkenlerin tek veya birlikte değerlendirildiği birçok çalışma bulunmasına rağmen bu alanda Alevi bireylerin davranış ve tutumlarını konu edinen araştırmalar yok denecek az bulunmaktadır (Güven & Güven, 2021).

Alevilik, ortaya çıkışı, tarihi ve dini gelişim süreci ile başta din bilimleri olmak üzere sosyal bilimler içerisinde en çok ilgi çeken konuların başında gelmektedir. İlahiyat bilimlerinde Alevilik ve Aleviler ile ilgili yapılan araştırmalar İslam Mezhepler Tarihi, Tasavvuf, Din Eğitimi ve Din Sosyolojisi alanlarında yoğunlaşmaktadır (Yıldız, 2018). Literatür taraması ve saha çalışmalarından yapılan daha çok üç temel konu üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bunlar; Aleviliğin tarihsel arka planı, Aleviliğin sosyo-kültürel yapısı ve Alevilerin din eğitimi ve öğretimi ile din hizmetlerinden beklentileridir (Göküş, 2014).

Tarihsel olarak kapalı bir toplum halinde yaşayan Alevi topluluğu, 1950’li yıllardan itibaren Türkiye’de başlayan yoğun göç ile birlikte şehirleşme sürecine girmiştir. Şehir hayatı, Alevi bireylerin karşılaştığı çeşitli kültür ve inançlarla etkileşime girme fırsatı sunmuştur. Bu etkileşim ve günümüzdeki modernleşme eğilimi ile birlikte

Alevi bireylerin inanç tutumları ve ritüellerinde belirgin değişiklikler görülmeye başlanmıştır (Aslan, 2022).

Bu çalışmanın konusu, Alevilik inancına sahip, İstanbul'un çeşitli ilçelerinde ikamet eden ve inançlarını farklı şekillerde yaşayan bireylerin inanç ve prososyal davranışlara dair tutumlarının incelenmesi ve bu konuda daha fazla bilgi sağlanmasıdır. Bu çalışmanın amacı, Alevilik inancına sahip bireylerin dini davranışlarının daha iyi yorumlanmasına yardımcı olabilmektir. Ayrıca, bu çalışma, Alevi bireyler hakkındaki bilimsel araştırmaların çeşitlendirilmesine ve genişletilmesine de katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Alevi bireylerde inanç tutumu ve prososyal davranışları ele alan bu çalışma, üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kavramsal çerçeve kapsamında bilgiler sunulmakta, ikinci bölümde, çalışmanın yöntemi ve veri toplama süreci üzerinde durulmaktadır. Üçüncü bölüm, Türkiye'nin farklı illerinden göç almış ve Alevi nüfusunun yoğun olduğu İstanbul'un çeşitli ilçelerinde yaşayan, kendilerini Alevi olarak tanımlayan bireylerden toplanan verilerin betimsel analizinden oluşmaktadır.

Konuyla İlgili Araştırmalar

Gencer'in (2020) YÖK Ulusal Tez Merkezi ve İSAM İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu veri tabanını kullanarak 2012-2018 yılları arasında din psikolojisi alanında Türkiye'de yayımlanmış lisansüstü tezleri konu edinen çalışması incelendiğinde özellikle olarak Alevi bireylerin inanç ve tutumlarının yapıldığı çalışmaya rastlanmamıştır.

Sosyal bilimlerde yapılan çalışmalarda genellikle Alevilik, örgütsel ve toplumsal boyutu ile ele alınmakta veya belli bölgelerde yapılan alan çalışmalarından oluşmaktadır. Din Psikolojisi alanında Alevi bireyleri konu edinen lisansüstü çalışmalar arasında Bilgin'in (2014) Tercan yöresi Alevilerini araştırdığı yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Bu çalışmada öncelikle Aleviliğin tarihsel, siyasi ve fikri oluşumu hakkında bilgi verildikten sonra gözlem ve mülakat tekniğiyle yapılan çalışmada Tercan yöresi Alevilerinin inanç, ibadet, tutum ve davranışları incelenmiştir.

Din Psikolojisi alanında yapılan lisansüstü tezlerden bir diğeri de Şahin'e (2019) aittir. Şahin çalışmasında, Alevî-Bektâşî geleneğinin dört ana kaynağını incelemekte ve bu kaynakların Alevî-Bektâşî bireylerin inanç, tutum ve yaşam tercihlerine nasıl

yansıdığını araştırmıştır. Vahiy temelli mesajların özellikle vahyin ilk dönemlerine yakın kaynaklarda yoğun olduğu ve bu mesajların Alevî-Bektâşî bireylerin günlük yaşamlarına etki ettiği tespit edilmiştir.

Gencer'in (2020) Alevi öğrencilerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine karşı tutumlarına incelediği çalışma dikkat çekicidir. Çalışma Çorum'un Bahçelievler Mahallesi'nde yoğun bir Alevi nüfusun yaşadığı ve dört ortaokulda eğitim gören Alevi öğrencilerle yapılmıştır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine karşı tutumlarını çeşitli değişkenler açısından inceleyen Gencer (2020), dine karşı olumlu bir tutum sergileyen öğrencilerin derse ve ders öğretmenine de olumlu bir tutum sergilediğini ve bu durumun ders başarısını artırdığını belirtmiştir. Ancak, herhangi bir nedenle olumsuz bir tutum geliştiren öğrencinin, ilgili konu veya dersle ilgili sonraki öğrenme süreçlerini zorlaştırdığı sonucuna varmıştır.

Dini tutum, dindarlık, prososyal davranışlar ve empatik eğilimin birlikte incelendiği Ayten'in (2009) çalışmasında, dini tutumların yoğun olduğu bireylerde empati yeteneğinin daha gelişmiş olduğu görülebilmektedir. Prososyal davranışları konu edinen Ayten (2009) anket çalışması ile yürütmüş olduğu çalışmasında empatik eğilim ölçeği ve dindarlık ölçeği kullanılmıştır. Çok yönlü yapılan analizler sonucunda araştırmacı, dindarlık ve empatik eğilim arasında çok güçlü ve yüksek bir ilişki olduğu sonucuna varmıştır. Bu durum, dinin insanlar arasında anlayış, merhamet ve yardımlaşma gibi değerleri teşvik etmesi sonucuna götürmektedir. Aynı zamanda dinî sistemlerin içerdiği öğretiler, bireyin başkalarının davranışlarını anlamasına ve onların duygularını paylaşmasına ortam hazırlayabilmektedir.

Konu ile ilgili yapılan çalışmalardan biri Çekin'in (2013) Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yapmış olduğu çalışmadır. Bu araştırmanın amacı, imam hatip lisesi öğrencilerinin prososyal davranış eğilimlerini analiz etmektir. Genel tarama modelinde yürütülen araştırmada, veri toplama aracı olarak "Yardım Yönelim Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırma sonucunda Çekin (2013), kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre ve hafız öğrencilerin de hafız olmayan öğrencilere göre prososyal davranış gösterme eğiliminin daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Bununla beraber ailede kardeş sayısının artışı, babanın eğitim düzeyi ve gelir düzeyinin yüksek

olduğu ailelerde prososyal davranış sergileme eğiliminin daha yüksek olduğu sonucuna varmıştır.

Bu alanda yapılan başka bir araştırma Sağır'ın (2020), özgecilik ve dini tutum arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapmış olduğu çalışmadır. AFAD çalışanları, hemşireler, okul öncesi öğretmenler ve din görevlileri (imamlar ve Kuran kursu öğreticileri) gibi dört farklı meslek grubunda çalışan bireylerin özgecilik ve dini tutum seviyelerini ve bu iki değişken arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırma sonuçları, özgecilik ve dini tutum arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ayrıca, din görevlileri, en yüksek dini tutum puanına sahip olan grup olarak tespit edilmiştir.

Hacıkeleşoğlu ve Korkmaz (2021) tarafından yapılan çalışmada yardım etme, diğerkâm davranışlar sergileme, fedakârlık yapma, bağışlama, başkasını düşünme ve öncelemeyi içeren prososyal davranışlar ve empatik eğilim ile dindarlık arasındaki ilişki ele alınmıştır. Araştırmada bireysel dindarlık, prososyallik ve empatik eğilim arasında pozitif yönde ilişki olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda dini ibadetlerin prososyallik ile ilişkili olduğu bunun yanında dini ibadetlerin empatik eğilimle ilişkili olmadığı sonucuna varılmıştır. Araştırmacı bu sonucun ölçek yapısı ya da katılımcıların özelliklerinden kaynaklanabileceğini belirtmiştir. Ayrıca dini ibadetlerin empatik eğilimi teşvik etmediği sonucuna varmıştır.

Araştırmanın Konusu ve Problemi

Toplumsal değişimin hızla yaşandığı çağımızda ilişkiler, tutumlar ve söylemler de değişmektedir. Ülkemizde özellikle 50'li yıllardan sonra kentleşme, teknolojik gelişmeler ve küreselleşmenin de etkisiyle sosyal, ekonomik ve kültürel olarak değişim sürecine girmiştir. Bununla bağlantılı olarak çeşitli topluluklarda sosyal, kültürel ve ekonomik birtakım değişimler gözlemlenmiştir (Ayhün, 2013). Bu durum, şehirleşmeyle birlikte kente göçen ve farklı inanç ve kültürlerle karşılaşan Alevi bireylerin inançsal tutum ve davranışlarıyla birlikte söylemlerini de değişime maruz bırakmıştır (Yıldız, 2018).

Türkiye'deki iki önemli inanç grubundan biri olan Alevi topluluğu, önceleri kapalı bir toplum hayatı sürdürmekteyken, şehirleşme süreciyle birlikte, genellikle uzak durdukları Sünni inanca sahip bireylerle daha yakın bir etkileşim içerisine girmeye

başlamışlardır. Bu çalışmada, özellikle Sünni kesimden sosyal çevrelerle aralarındaki mesafenin giderek azaldığı bu durum karşısında, Alevi bireylerin prososyal davranışları ve inanç tutumu, Sünni inanca sahip kişilerle olan ilişkileri ve ortaya çıkan değişimin nedenlerine ait kişisel açıklamaları ortaya konmaktadır.

Bu konuyla ilgili olarak belirlenebilecek temel problemleri şöyle sıralamak mümkündür.

1. Araştırmaya katılan bireylerin prososyal davranışlarında inancın etkisi var mıdır?
2. Sünni inanca sahip bireylerle etkileşim ile birlikte Alevi bireylerin inanç tutumlarında farklılaşma olmuş mudur?
3. Alevi bireyler, kendi davranışları da dahil olmak üzere sosyokültürel ortamdaki olanların tutumları üzerinde etkisi var mıdır?
4. Araştırmaya katılan Alevi bireylerin İstanbul'da yaşamadan önce ve yaşamaya başladıktan sonra inanç tutumlarında farklılıklar var mıdır?

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, Alevi inancına sahip bireylerin şehirleşme sürecindeki inanç tutumlarındaki değişiklikleri, Sünni inanca sahip insanlarla olan ilişkilerini ve prososyal davranışlarını, bu davranışların nedenlerini ve inanç tutumunun bu davranışlar üzerindeki rolünü incelemektir. Alevi bireyler ile yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bilgiler doğrultusunda bireylerin özgecilik, yardımseverlik ve empatik vb. gibi prososyal davranışlarını ve kişisel ve çevresel faktörlerin etkisiyle birlikte inanç tutumunda meydana gelen değişimi nedenleriyle açıklamaktır. Çünkü insan davranışlarının tahmin edilmesi, tutumları, görüşleri ve inançları anlamakla mümkün hale gelmektedir.

Kişinin sosyokültürel çevresi, inanç ve tutumları prososyal davranışlarda etkin rol oynamaktadır. Ayrıca prososyal davranışlar birlikte yaşama kültürü üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu tür davranışlar, toplumların bir arada güven ve dayanışma içinde barışçıl bir şekilde yaşamasına katkı sağlamaktadır. Çeşitli kültür ve inanç gruplarının bir arada yaşadığı günümüz dünyasında bu davranış ve tutumlar kişilerarası hoşgörü ve anlayışa teşvik edebilmektedir.

Din Psikolojisi alanında yapılan lisansüstü çalışmaların çeşitli meslek grupları, öğrenciler, çeşitli inanç grupları vb. üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Alevi inancına sahip bireyler/gruplarla ilgili yapılan çalışmaların çok az olması bu tür araştırmaların önemini bir kat daha artırmaktadır (Gürses, 2008).

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

- Bu çalışma, Sünni ve Alevi inanca sahip bireylerin çoğunlukla bir arada bulunduğu İstanbul ilinin çeşitli ilçelerini kapsamaktadır. Görüşmeler 15 katılımcıyla sınırlıdır. Daha geniş katılımcı sayısı ile yapılacak çalışmalarda daha farklı sonuçlara ulaşılabilir.
- Araştırma etik kurul kararı gereği 18 yaş ve üzeri katılımcılarla sınırlandırılmıştır.
- Elde edilen bulgular görüşmelerin yapıldığı zaman aralığıyla ve mekânla sınırlıdır. Bir başka zaman ve mekânda yapılacak çalışmada daha farklı sonuçlar elde edilebilir.
- Çalışma nitel veri toplama aracı olarak planlanan yarı yapılandırılmış mülakat sorularıyla sınırlıdır. Başka bir yöntem veya sorularla daha farklı sonuçlara ulaşılabilir.
- Katılımcıların çok azı görüşmelerin kayıt altına alınmasından dolayı konuşurken çekingenlik göstermiş, kayıt işlemi sonlandırıldıktan sonra daha rahat kendilerini ifade ettikleri gözlemlenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. İnanç ve Dini İnanç

Sözlükte “bir düşünceye bağlı bulunma; birine duyulan güven, inanma duygusu; inanılan şey, görüş, öğreti; Allah’a, bir dine inanma; akide, iman, itikat” (TDK, 2011) anlamlarına gelen inanç, en genel tanımıyla bir şeyin varlığını veya doğruluğunu herhangi bir delile ihtiyaç duymadan kabul etmek anlamına gelmektedir (Kaplan, 2018, s. 66). İnanç kelimesinin karşılığı olarak kullanılan 'itikad' terimi ise, bir şeye bağlanmak, düğümlenip kalmak ve doğrulamak gibi anlamları içermektedir (Hökelekli, 2010; Mehmedoğlu, 2013). Bu kelimeler genellikle birbirinin yerine kullanılsa da, inanç kavramı daha geniş bir anlam alanını kapsamakta; bilgi, kanaat, tutum ve iman gibi kavramları da içeren bir anlam ifade etmektedir (Ulu, 2013, s. 159).

Din Psikolojisi kitaplarında inanç teriminin anlam olarak genellikle kelimada kastedildiği manada kullanılmadığı görülmektedir. Çünkü psikoloji, inançları açıklamak yerine, insanların düşünce ve davranışlarına nasıl yansıdığı, bu inançların bireyler arasındaki etkileşim ve yaşam boyu değişim süreçleriyle ilgilenmektedir. Bu bağlamda, psikoloji, inanç kavramını tanımlamak yerine, bireylerin inançlarının nasıl oluştuğunu, değiştiğini ve dönüştüğünü sistemli bir şekilde araştırır (Ok, 2007, s. 9). Dolayısıyla Din Psikolojisi, inanca yaklaşırken, kaynağını veya gerçekliğini sorgulamaz; bunun yerine, bireyin inançla ilişkili süreçlerindeki tutum ve davranışlarını inceler. Yani, inanç ve iman olgularının bireyin düşünce ve davranışlarına nasıl yansıdığı ile ilgilenir (Mehmedoğlu, 2013, s. 16).

İnanç, bireylerin kendilerini, diğer insanları ve evreni varoluşun temel değerleriyle bağlantılı bir şekilde deneyimleme sürecini ifade eder. Bu deneyim, bireyin farkında olup olmamasına bakılmaksızın, kişinin insanlar ve evrenle kurduğu ilişkilere

dayalı bir gelişim sürecini yansıtır (Ok, 2012). İnançlar, bireyin kendi dünyasıyla ilgili algıların ve tanımlamaların sürekli bir örgüsünü oluşturan temel unsurlardan oluşmaktadır. Bu inançlar, psikolojik alanlarımızın en köklü ve ayrılmaz bir parçasını oluşturur. Burada, ilk olarak algılar, bu algıların geçirdiği yeniden kurgulamalar ve bu kurgularla ortaya çıkan tanıma yapıları arasında bir ilişki bulunmaktadır. Örneğin, dünyanın küre biçiminde olduğuna inanan bir kişinin inancı hakkında birbirine bağlı farklı birçok bilginin bir araya gelmesiyle oluştuğunu söylemek mümkündür (Krech & Crutchfield, 1948, s. 175). Başka bir ifadeyle bu bilgi çoğu insanın doğrudan deneyimlemediği, ancak başka bir kaynaktan öğrendiği bir bilgidir. Aktarılan bu bilgiler, kendi bilgi tabanımızla ve gerçeklikle uyumlu olup olmadığını kontrol etmek için doğrulamaya tabi tutulabilir. Ancak, her bilgiyi bu şekilde kontrol etmek her zaman mümkün olmayabilir. Bu durumda, bilgiyi sağlayan kaynağa güvenmek gerekebilir. Bilgiyi kabul etme süreci, genellikle ‘inanmak’ olarak adlandırılan, düşünsel ve duygusal unsurları içeren bir süreçtir. Bu süreç veya bazen bilgiye yönelik durum ‘inanç’ olarak ifade edilir. İnanç, geniş ve kapsayıcı bir terimdir. Ancak, bir bilimsel önermeye veya günlük bir bilgiye inanmak, dini bir inançtan farklıdır (Sevinç, 2017, s. 22).

Kişinin içsel dünyasını yönlendirmede temel bir güç olan inanç, genellikle kişisel ve duygusal bir nitelik taşır. İnançlar, bireyin değerlerini, hedeflerini ve yaşamına anlam katan unsurları şekillendiren temel öğelerden biridir. İnançlar, bireylerin karakterlerinin oluşmasında ve psikolojik dünyalarında istikrarlı davranışları sergilemelerine temel teşkil etmektedir. Farklı psikolojik durumlar arasındaki geçişlerde gözlenen istikrar, inançlar ve tutumlar içindeki düzenle sağlanır. İnançlar olmadan, bir bireyin psikolojik varlığını düşünmek neredeyse imkânsız görünmektedir (Krech & Crutchfield, 1948, s. 177).

İnanç, esasen bir bireyin zihinsel bir tutumunu ifade ederken, her inanç tanımının temelinde genellikle bir düşünce veya hissin, belirli bir konunun doğru ya da yanlış olup olmadığına dair bir yargının ifadesi bulunmaktadır (Kenny, 2018). Dolayısıyla inanç kavramının sınırları çizilmiş net bir tanımını ortaya koymak zor olsa da, her inanç tanımında en azından bir şeyin doğru ya da yanlış olma ihtimali hakkında zan ve kanaatten kaynaklanan kabul etme veya reddetme anlamına geldiğini söylemek de mümkündür (Ok, 2005; Sevinç, 2017).

Soyut bir kavram olan inanç terimine insanlar arasında bulunan bireysel farklılıklardan kaynaklı olarak çeşitli anlamlar ve değerler yüklenebilmektedir. Bazıları inancı gelenekle, bazıları bilimle, bazıları ise insan sevgisi ile ilişkilendirirken, büyük çoğunluk dinle özdeşleştirmektedir. Bu çeşitlilik, genel kabul gören bir inanç tanımının oluşturulmasını zorlaştırmaktadır (Mehmedoğlu, 2013, s. 14). Dolayısıyla inanç, bir dinin, dini bir görüşün veya belirli bir yaşam tarzının temelini oluşturan ve bu nedenle önemli bir olgu olarak değerlendirilebilir.

Dini inanç, insanın bir dinin öğretilerini kabul etmesi ve bu inançları yaşamının bir parçası haline getirmesidir. Bu süreç, düşünsel kabulün yanı sıra duygusal bağlılık ve belirli davranışları da içermektedir (Sevinç, 2017).

Yaratıcının varlığının ve evren üzerindeki egemenliğinin kabul edildiği dini inanç, Yaratıcı ile insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen prensiplere olan bağlılıkları ifade etmektedir. Yani, bireylerin inandıkları din ve kabul ettikleri mezhepler, dini inancın önemini ve işlevini belirlemektedir (Küçük, 2022). Bu durum dini inancın bireysel ve toplumsal düzeyde farklılık gösterebileceği anlamına gelmektedir. Bu nedenle, dini inançların çeşitliliği, bireysel ve toplumsal düzeyde farklı etkiler ve sonuçlar doğurabilmektedir (Tarhan, 2012, s. 21).

Dini inançlar, bireyin dini yaşantısı ve buradan hareketle dini yorumları, olay ve davranışlara anlam yüklemesine ve açıklamasına zemin hazırlayabilmektedir (Özalp, 2017, s. 113). Birey tecrübe ettiği bir duruma dini atıf yapmak suretiyle açıklamaya ve kendini rahatlatmaya çalışmaktadır. Bunun yanında bireyin dini inancı tecrübe ettiği her olayı anlamlandırmasına yardım ettiği gibi dışsal ortamı kontrol etme ihtiyacını da yerine getirmektedir (Spilka vd., 2001, s. 180).

Dini inançlar, bireyin dünyayı anlamasına ve yaşamına anlam katmasına yardımcı olur. Ancak, bu inançlar kişisel deneyimler ve çevresel faktörler tarafından şekillendirilir. Dolayısıyla inançlar, yaşadığımız toplumun kültürüne bağlı olarak şekillendiğinden toplumsal bir özellik taşımaktadır. Aynı zamanda toplumun değerleri, bireylere inanç olarak aktarılmakta, bu inançlar, bireyin duygularıyla birleştiğinde, iman haline gelmektedir. Yani, inançlarımız duygusal beslenme ile imana dönüşmektedir (Kayıklık, 2005, s. 135).

Dini inanç, bireyin kendi inançları ve etkileşim içinde olduğu grupların etkisiyle önemli bir toplumsal olgu olarak öne çıkmaktadır. İnanç, bireyin ve toplumun üzerinde olumsuz etkiler bırakabileceği gibi, aynı zamanda birleştirici ve toplumsal düzeni sağlayıcı etkilere de sahiptir. İnancın bireyler için sağladığı çeşitli işlevler arasında anlamlandırma, kimlik kazandırma ve bireyi yeniden inşa etme bulunmaktadır (Özalp, 2021, s. 285).

Dini inançlar, duygusal, zihinsel ve davranışsal dinamikler açısından çeşitlilik gösterir. Bireylerin dini inançları bazen duygusal bir dinamik üzerine kuruludur, örneğin, çaresizlik durumunda Allah'a dua etmek gibi. Bazı dini inançlar ise zihinsel bir dinamik içerir; Peygamber, cennet, cehennem veya meleklerle olan inançlar bu kategoriye girer. Bu tür inançlar genellikle öğrenilir. Diğer yandan, bazı dini inançlar davranışsal dinamiklere dayanır; namaz kılma, oruç tutma, kurban kesme gibi eylemler bu kapsama girer. Bu durumda, duygusal ve zihinsel unsurların yanı sıra, bazı bireylerde davranışsal veya taklitçi unsur ön plana çıkar. Psikolojik bakış açısından, iman, duygusal, zihinsel ve davranışsal dinamikleri bir arada barındıran ve birey tarafından içselleştirilen en güçlü dini tutumdur. Dini inançlar, bazen kişinin özgür iradesi dışında, çevresel veya toplumsal faktörlerin etkisiyle şekillenebilir. Bu durumda, inançlar bir öğrenme, kabul etme veya taklit etme şeklinde ortaya çıkabilir (Kaplan, 2018, s. 68).

İnsanın yaradılışında yer alan bağlanma ihtiyacı, bireyin bir inanç sistemine eğiliminde etkin rol oynamaktadır. Bununla birlikte kurumsal bir dini inanç alanıyla bütünleştiğinde, bireyin yaşamında derin bir iman tecrübesi gelişebilmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, dini inancın kaynağının temelde bireyin kendi ihtiyaçları veya arzuları doğrultusunda şekillendiği söylenebilir. Her bireyin bir inanç veya dini bir inanca bağlanmaya dair psikolojik bir eğilim içinde olduğu ifade edilebilir. Farklı dini inançların ortaya çıkmasında ise çeşitli kişisel ve sosyal etkenlerin rol oynadığı, bu eğilimin davranışa dönüştürülmesi sürecinde etkili olduğu belirtilebilir (Karacoşkun, 2004, s. 29).

İnsan doğasında var olan, inkâr ya da iman yönünde insanı bir tercih yapmakla baş başa bırakan eğilimlerin yol açtıkları çatışmaların dinin lehine çözülmesiyle, inanç tutumu hayatımızda gerçek bir yapı kazanmaya başlamıştır. İnancın kişilik ile

şekillenmesiyle ortaya çıkan tutumun davranış eğilimi haline gelmesi mümkün görünmektedir (Hökelekli, 2010, s. 181).

1.2. Tutum ve Dini Tutum

Sosyal psikolojinin en önemli kavramlarından biri olan tutum (attitude) kelimesi, Türkçe ansiklopedik sözlüklerde genellikle "tutulan yol, bir mesele karşısında takınılan tavır, davranış, muamele" gibi anlamlarla ifade edilmektedir (TDK, 2011). Aynı zamanda tutum, insanlara, nesnelere, olgulara hatta soyut düşüncelere yönelik lehte ve aleyhte yapılan değerlendirmeler ve tepkilerdir (Atkinson vd., 1999, s. 625).

Tutum, genellikle, bir bireyin belirli bir kişiye, gruba, nesneye, olaya vb. karşı olumlu veya olumsuz yönde düşünme, hissetme veya davranma eğilimini tetikleyen kararlı ve yargısal bir eğilim olarak da tanımlanmaktadır. (Budak, 2000; Plotnik, 2009). Dolayısıyla tutum, doğrudan gözlenebilen bir özellik olmadığından ancak dolaylı yollardan, bireyin gözlenebilen davranışlarından yola çıkarak o bireye atfedilen, bireyin psikolojik bir obje hakkındaki düşüncelerini, duygularını ve davranışlarını düzenleyen bir eğilimi ifade etmektedir (Kağıtçıbaşı, 1999). Bu tanıma göre, tutum direkt olarak gözlemlenemeyen bir özellik olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla tutum, ortaya konan bir davranış değil, davranışa hazırlayan bir eğilimdir. Ancak bireyin gözlenebilir davranışlarından yola çıkarak bir yargı oluşturulmaktadır. Örneğin, çevreye duyarlı bir tutuma sahip bir kişi atık maddeleri ayrıştırıp çöp kutularına koyması gözlemlendiğinde, bu kişinin çevre temizliği konusundaki duyarlı olduğu sonucuna varmak mümkündür (Arkonaç, 2001, s. 159).

Sosyal psikoloji alanında yapılan çalışmalarda, farklı biçimlerde tanımı yapılan tutum, insanın çevresiyle etkileşim halinde olduğu bir süreç olarak tanımlanmakta, bireyin deneyimleri ve öğrenme süreçlerinin tutum oluşumunda belirleyici bir faktör olduğuna vurgu yapılmaktadır (Hogg & Vaughan, 2011). İnançlar, tutumlar ve bilgiler, bireylerin çevrelerini nasıl algıladıklarını, bu durumların kendileri için ne anlam ifade ettiğini ve bu bağlamda nasıl davrandıklarını yansıtmaktadır. Toplum içinde ortaklaşa kabul edilen bu faktörler, toplumsal dayanışma ve bütünleşmeyi etkilemektedir (Apaydın, 2002, s. 184). Bunların bir kısmı toplumsal uyumla ilgili iken diğerleri ise, öz savunma, bilgi ve değerlerle bağlantılıdır. Örneğin, babası ile problem yaşayan bir genç

ya hiç sorgulamadan otoriteyi kabullenmekte veya olumsuz bir tutum geliştirmektedir (Hortaçsu, 2007).

Yaşantımızı etkileyen ve davranışlarımızı yönlendiren tutumları, bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olmak üzere üç ana bileşen olarak tanımlayabiliriz. Bilişsel ge, tutum nesnesi hakkındaki inançlar, kanaatler ve bilgilerden oluşur. Duygusal ge, bu inançlarla ilişkilendirilmiş duygusal tepkileri içerir. Davranışsal ge ise belirli bir biçimde tepki göstermeye hazır olma durumunu ifade eder (Cüceloğlu, 2016, s. 521).

Duygusal, bilişsel ve davranışsal ögeler karşılıklı etkileşim içinde bulunarak bütünleşmiş bir sistemi oluşturmaktadır. Dolayısıyla ögelerden birinin değiştirilmesi sistemin tamamını etkilemekte ve tutum değişikliğine yol açmaktadır (Budak, 2000). Sosyal psikoloji tarihinde çeşitli biçimlerde tanımlanan tutum kavramının  ögesi olarak kabul gören duygu, bilgi ve davranış unsurlarının tamamına veya çoğuna değinilmektedir (Hortaçsu, 2012, s. 290).

Bir bireyin herhangi bir konudaki tutumunda, bileşenler arasında uyumsuzluk veya çatışma oluşabilir (Freedman vd., 1998, s. 464). Bazen birey, bilgi unsuruyla çatışan davranışlarını terk etmeyi zor bulabilir. Bu tür durumlarda birey, davranışları ile çatışan bilgi unsuru arasında bir denge sağlayarak tutumunda değişiklik yapma yoluna gidebilir (İnceoğlu, 2000). Ayrıca bir bireyin davranışları ile sahip olduğu bilgi arasındaki çatışma, bireyin iradesi dışında bir zorlama sonucu ortaya çıkmışsa, bu durum bireyde herhangi bir rahatsızlığa yol açmayabilir ve tutumunda bir değişiklik yapma ihtiyaı duymayabilir. Birey, bu tutarsızlığın kendisine ait olmadığına inanarak sorumluluktan kaçınabilir (Peker, 1993, s. 99).

Tutumların farklı birçok psikolojik işlevleri bulunmaktadır. Bir kişi belirli bir tutumu birden çok nedenle savunurken, farklı kişiler aynı tutumu farklı nedenlerle savunabilir. Tutum teorisyenleri, tutumların hizmet edebileceği fonksiyonları yıllarca araştırmışlar ve bunların sayısını tartışmışlardır (Atkinson vd., 1999, s. 627). Dolayısıyla tutumlar konusundaki araştırmaların önemli bir nedeni de bireylerin gelecekteki davranışlarını önceden tahmin etme amacı taşımaktadır. Ancak yapılan araştırmalar, tutum ile davranış arasındaki ilişkinin karmaşık olduğunu ortaya koymuştur. Bu alışmalar, davranışın yalnızca tutumlar tarafından değil, aynı zamanda çeşitli diğer faktörler tarafından da belirlendiğini göstermektedir. Bu faktörler, tutum ve

davranış arasındaki tutarlılığı etkileyerek farklı sonuçlar doğurabilmektedir (Atkinson vd., 1999, s. 630).

Tutumlar insanların doğuştan sahip oldukları bir eğilim değildir. Çevresi ile sürekli bir ilişki içinde bulunan insanın tutum ve davranışlarının oluşmasında yaşadığı sosyal çevrenin etkisi önemli rol oynamaktadır. Bununla birlikte tutumlar, bireyin eylemlerinin doğrudan bir sonucu olarak veya kendi davranışlarının öznel yorumlarının bir sonucu olarak değişmektedir (Özkan, 2018).

İnanç ve tutumların çeşitli türleri vardır. Yani insanın inanç ve tutumları onun psikolojik dünyasındaki nesneler kadar çeşitli olabilmektedir. İnanç ve tutumlar aynı zamanda içerikleri bakımından da farklılık gösterebilmektedir. Bu yaklaşım, aynı nesne hakkında birçok kimsenin sahip olduğu inanç ve tutumların içerikleri için de geçerlidir. Nitekim dindar bir Yahudi gibi dindar bir Katolik de Tanrı'ya inanabilir. Ancak Tanrı'nın vasıfları, tabiata ve insanlara hükmetmesi vb. konularda farklı kanaatler ortaya çıkabilir (Krech & Crutchfield, 1948, s. 184).

Tutumlar, inançlar, değerler, duygusal durumlar, bireyler arası çelişkiler ve bilginin seçimi ve işlenmesi gibi zihinsel süreçler, bireylerin ve toplumların davranışlarını ve kararlarını büyük ölçüde etkilemektedir (Doğan, 2010). Bireylerin farklı davranış ve tutumları, yaşadıkları durum ve koşullardan kaynaklanmaktadır. Sosyo-ekonomik, demografik, kültürel özellikler ve çevresel faktörlerin yanı sıra bireyin içinde bulunduğu grup ve toplumun özellikleri de davranış ve tutumları üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olmaktadır (Apaydın, 2002, s. 187).

Tutumlar genellikle uzun süreli olup, bireyin gösterdiği geçici eğilimler tutum olarak değerlendirilmezler. Bir eğilimin bir tutum olarak kabul edilebilmesi için, bireyin bu eğilimi uzun bir süre boyunca sürdürmesi gerekmektedir (Cüceloğlu, 2016, s. 521). İnsanlar, yaşın ilerlemesi ve çevre etkileşimiyle birlikte tutumlarını geliştirirler ve değiştirirler. İnsanın dış dünyayla etkileşimi arttıkça karşılaştığı insan gruplarıyla olan ilişkileri sürecinde her gün yeni şeyler öğrenir ve yeni uyum metotları geliştirir (Morris, 2002, s. 618). Yeni bir çevreye giriş yapmak veya yeni insanlar ve olaylarla karşılaşmak bireyin psikolojik ve toplumsal hayatında bir reaksiyon meydana getirir. Bu durumlara karşı kişinin çeşitli uyumlar ve tutumlar geliştirmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bazı

tutumlar zaman içinde kalıplaşmaya başlar ve kalıcı hale gelen tutumlar oluşur (Kağıtçıbaşı, 1999, s. 103).

İnsanın kişisel ve sosyal yaşamında, tutum ve davranışlarını şekillendiren ve kişilerarası ilişkilerini belirleyen unsurlardan biri de dini inançtır. Bu yönüyle din, sosyal bilimcilerin sürekli ilgi gösterdiği bir konu olmuştur (Uysal, 1996, s. 10). Din, inançtaki bütünleştirici etkisi, ibadet ve davranışlar aracılığıyla topluma sağladığı uyum ve ahlaki değerlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan emirler ve hükümler ile sosyal ilişkilere pozitif bir yön kazandırmaktadır. Bireylerin dini tutumları, sosyal ilişkilerinin daha olumlu ve sağlıklı olmasını teşvik etmektedir (Abuzar, 2011).

Dini tutum, bireyin dinle ilgili düşünce, duygu ve davranışlarını belirleme biçimini ifade eder. Bireyin din hakkındaki bilgi ve inançları, genel olarak dinden veya belirli dinî prensiplerden hoşlanma ya da hoşlanmama durumunu, ayrıca dinle ilgili davranışlarını içerir (Peker, 1993, s. 88). Dini tutum, kişinin din ve unsurlarına yönelik genel yaklaşımını tanımlamakta, bu tutumlar, bireyin dinle ilgili düşüncelerini, duygularını ve davranışlarını şekillendirmektedir. Kişinin din hakkında sahip olduğu bilgi, inançlar, duygusal yanıtlar ve sergilediği davranışlar, bireyin dini deneyimlerini ve dini konulara karşı tutumlarını belirlemekte etkili olmaktadır (Peker, 1993; Kaya, 1998). Olumlu dini tutum, bireyin dine ve dinle ilgili durumlara olumlu duygu, düşünce ve davranışlar içinde olma eğilimini ifade ederken, olumsuz dini tutum ise bireyin bu durumlara olumsuz duygu, düşünce ve davranışlar içinde olma eğilimini yansıtır (Kaya, 1998, s. 36).

İnsanlar, yaşamları boyunca çeşitli psikolojik nesnelere karşı tutumlar geliştirebileceği gibi, dini içerikli nesnelere karşı da belirli tutumlar geliştirirler. İnsan, herhangi bir dinin bütününe karşı bir tutum geliştirebileceği gibi aynı zamanda o din içindeki bireyler, olaylar veya öğretiler gibi belirli unsurlara karşı da çeşitli tutumlar geliştirebilir. Bu, bireyin dinle ilgili deneyimleri, öğrenimi ve kişisel yaşantılarına dayanır. Dinle ilgili tutumlar, geniş bir ölçekte değişebilir ve kişiden kişiye farklılık gösterebilir (Ok, 2011).

Din ve dini öğeler, dini tutumun objeleri olarak kabul edilir. Bir bireyin dine yönelik ilgisi, düşünceleri ve davranışlarını belirli bir düzen içinde organize etmesi, onun dini tutumunu ortaya çıkarır (Kula, 2006). Dine olan ilgi, kişinin dini bilgileri

edinip edinmemesi gibi faktörler, kişinin dini tutumunun yönünü belirler. Bu bağlamda, dini tutum, bireyin duygu, bilgi ve uygulama biçimlerinin birleşimi olarak görülebilir (Kaya, 1998, s. 35).

Tutumlarda olduğu gibi dini tutumda da bilişsel, duygusal ve davranışsal unsurlar söz konusudur. Bilişsel unsurlar; kişinin dine dair bilgi ve inançlarını, duygusal unsurlar; dinin bütününden ya da belirli bir ilkesinden hoşlanma veya hoşlanmama durumunu ve davranışlar unsurlar ise dinle ilgili davranışları yani lehte veya aleyhteki çeşitli faaliyetleri içermektedir. Bu unsurlar bir araya gelerek bireyin dini tutumunu şekillendirmektedir (Kaya, 1998, s. 46). Bu unsurlara ek olarak dini inanç da etken olarak eklenmelidir (Çetin, 2018). Dinler, bildirdiklerini kesinlikle kabul etme ve bu inançlara teslim olma konusunda kararlı bir tutum sergilerler. Bu, bir şeyi bilmeye veya anlamaya dayanmayan, koşulsuz bir kabul etme eğilimidir ve genellikle dinin temelini oluşturan bir başlangıç noktasını temsil eder (Peker, 1993, s. 74). Dini inanç diğer tüm unsurları etkilediği gibi bazen önüne de geçebilir. Bu durum ölçülebilir ve gözlemlenebilir olmadığından etkisini tahmin etmek mümkün görünmemektedir (Çetin, 2018).

Doğrudan gözlemlenemeyen içsel eğilimler olan dini tutumlar genellikle kişinin davranışları üzerinden anlaşılabilirler. Bir kişinin dinle ilişkili tutumu, çoğunlukla dini davranışlarına yansımaktadır (Peker, 1993, s. 48). Dini tutumlar ve inançlar, sadece dini davranışlarla sınırlı olmayan geniş bir alanı kapsamaktadır. Dini inancın yaşanması sürecinde genellikle dinlerde ortak olan, dini tutumlara etki eden boyutlar bulunmaktadır; bilgi, inanç, ibadet, etki ve tecrübe boyutları bireyin dini yaşamında çeşitli yönlerini temsil etmektedir (Hökelekli, 2010, s. 74). Bu boyutlar, genellikle olumlu ve olumsuz olarak iki ana kategoride ortaya çıkmaktadır. Buna göre, kişinin din ile ilgili konulara karşı sergilediği tutumlar, kabul edici ve hoşgörülü bir duygu, düşünce ve davranış durumu içindeyse bu olumlu bir dini tutum olarak tanımlanırken, inkâr edici ve karşıt duygu, düşünce ve davranış eğilimindeyse bu durum olumsuz bir dini tutum olarak nitelendirilmektedir (Peker, 1993, s. 88).

1.2.1. Dini İnanç ve Tutumu Etkileyen Faktörler

İnsanların günlük yaşamındaki davranışlar ve olaylara vermiş olduğu tepkiler, kişinin içinde bulunduğu sosyo-kültürel ortama, bireyin yaşam koşullarına, kişisel

özelliklerine, dindarlık düzeyine ve deneyimlerine bağlı olarak değişebilmektedir. Örneğin, eğitilmiş bir kişi, bir durumu analitik bir bakış açısıyla değerlendirebilirken, sosyo-ekonomik durumu düşük olan bir kişi, aynı durumu farklı bir bakış açısıyla değerlendirebilir (Sağır, 2020, s. 291).

Bireyin dini tutumu, yetiştiği aile, aldığı eğitim, yaşadığı deneyimler ve çevre şartlarına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Güncel araştırmalar, dini tutumun genetik bir temele sahip olduğunu gösterse de, bu durum, çevresel faktörlerin etkili olduğu gerçeğini değiştirmemektedir (Morgan, 1999, s. 100). Bu bağlamda, Allah Resul'ünün şu ifadesi önemlidir: "Her doğan çocuk, İslam fıtratı üzerine doğar. Ancak ebeveynleri, onu sonradan Yahudi, Hristiyan veya Zerdüşt yaparlar" (Buhârî, cenâiz 92). Bu ifade, bir bireyin saf bir temel altyapıyla doğduğunu, ancak sonraki süreçte çevresel etmenlerle şekillendirildiğini anlatmaktadır.

Sosyal faktörlerin insanların dini tutumlarının temelinde yatan etmenleri araştırırken genellikle bu tutumların dış faktörlerden kaynaklandığına dair bir eğilim gözlemlenmektedir. Ancak bu, dini düşüncelerin çoğunlukla dış faktörlerden alındığı anlamına gelmez. İnsanların dini tutumları genellikle kişisel deneyimlerine ve ihtiyaçlarına dayanır ve bu tutumlar, sosyal normlarla etkileşim içinde şekillenir (Thouless, 1991, s. 294).

Diğer tutumlar gibi dini tutumlar da erken yaşlarda kazanılır. Özellikle kişinin benimsediği dini inanç, aile ve sosyal çevresi dini tutumların gelişiminde en önemli etkenlerdir (Kaya, 1998, s. 49). Bununla birlikte ihtiyaçlar, bilgi kaynakları, ait olunan grup, dinî şahsiyetler, kişilik özellikleri, yaşanan deneyimler gibi pek çok unsur inançların ve tutumların oluşumunu etkilemektedir. Dini inanç ve tutumların oluşum ve gelişim sürecine etki eden faktörler genellikle şu beş başlık altında incelenmiştir (Apaydın, 2002, s. 187).

1.2.1.1. İstekler ve İhtiyaçlar

Toplumsal bir varlık olan insanın hayatını idame ettirebilmesi ve kendisini geliştirebilmesi için pek çok şeye ihtiyacı vardır. İnsanlar ihtiyaçlarının birçoğunu insani ilişkiler bağlamında giderirler. Farklı yazarlar değişik ihtiyaçlardan söz etmişler, öncelik sırası konusunda farklı fikirler ileri sürmüşlerdir. İhtiyaçlardan ilk olarak söz eden Maslow (1943), fizyolojik, güvenlik, sevgi, saygınlık ve kendini gerçekleştirme

ihtiyaçlarının hiyerarşisinden bahsederken öncelikli ihtiyaçlar karşılanmadan daha az öncelikli olanların karşılanamayacağını savunmuştur (Hortaçsu, 2012, s. 417).

İnsan, canlılığını sürdürmesi, gelişmesi, çevresine uyum sağlaması ve potansiyelini açığa çıkarması için tatmin etmek zorunda olduğu ihtiyaçları ve bunları yerine getirmeyi bir zorunluluk olarak hissettiği istekleri barındırmaktadır. İnanma ihtiyacı, insanın psiko-sosyal ihtiyaçları arasında yer alır. İnsanlık tarihinde, bu ihtiyacın tatmin edilmesi amacıyla farklı tanrılara ve dinlere inanılmıştır. İnsanlar, dinî inanç, tutum ve davranışlarıyla bu ihtiyaçlarını karşılamışlardır (Kavas, 2013). Mesela bir insan manevi açlık hisseder ve bunun için yollar arar. Burada açığa çıkan dini ihtiyaç muhtemelen onu dini bir davranışa sürükleyecektir (Hökelekli, 2010, s. 80). İnanç, bireye özgü duygusal, zihinsel ve sosyal ihtiyaçları karşılayan geniş bir kavramdır. Duygusal ihtiyaçlar genellikle bağlanma, sadakat, tatmin, tutum ve ümit gibi kavramlarla ifade edilirken; zihinsel ihtiyaçlar, ikna, ideoloji, kuram ve yargı gibi terimlerle açıklanır. Sosyal ihtiyaçlar ise genellikle itimat, güven ve tavır kavramlarıyla ifade edilir. Manevi ihtiyaçlar ise dini inanç, doğma, itikat veya iman gibi kavramlarla tatmin edilir (Kaplan, 2018, s. 67).

İhtiyaçlar, bir problem çıkmadan olumlu yönde karşılandığında birey, olumlu yönde tutum geliştirebilir. Ancak olumsuz bir durumla karşılaştığında, olumsuz bir tutum sergileme yönüne gidebilmektedir (Peker, 1993, 92). Örneğin bir kurumda vakti geldiğinde namaz kılmak isteyen birine işletme sahibi izin vermiyorsa, kişi o kurum hakkında olumsuz bir tutum içine girerek hakkaniyetsizlikten yakınabilir. Tersine olduğunda ise o kuruma ve işletme sahibine olumlu bir tutum sergileyerek adil olduğu yönünde kanaat oluşturabilir. Bununla birlikte insanın inanma ihtiyacını gideren din aynı zamanda istek ve arzulara sınır koyarak dini tutumların oluşmasında etken rol oynamaktadır (Kökçü, 2019).

İnsanlar yaşadıkları hayata belli bir bakış açısıyla bakma, kendilerince gerçek kabul ettikleri olgulara inanma ihtiyacı içindedirler. Örneğin, günde beş vakit namaz kılmaya inanan ve bunu tutum haline getiren bir mümin için, bir vakit namazını kaçırması büyük bir kayıp olarak görülebilmektedir (Hortaçsu, 2012, s. 294). Bununla birlikte bireyin dini inanç, tutum ve ibadetleri aracılığıyla ruhsal ihtiyaçlarını karşılaması, olumlu bir tutum geliştirmesine yol açabilmektedir. Diğer yandan, dinin

belirli alışkanlıkları yasaklaması nedeniyle, bu sınırlamalara uymayan bireylerin olumsuz bir tutum geliştirebileceği de ifade edilmektedir (Kaya, 1998, s. 51).

1.2.1.2. Bilgi Kaynakları

Kişilerin sahip oldukları bilgiler ve birikimleri tutum oluşturmada etkili olmaktadır. Kişilerin okudukları kitaplar, gazete ve dergiler, dinledikleri kitle iletişim araçları, vaazlar ve hutbeler etkileyen öğeler olarak değerlendirilmektedir (Cebeci, 2003, s. 162). Bilgilerin yeterliliği ve güvenilirliği noktasında kişilerin öğrenim durumları ve yaşam tarzları da belirleyici rol oynamaktadır (Krech & Crutchfield, 1948, s. 218).

İnsanlar başlarına gelen hadiselerle yönelik bir tutum oluştururken dini kaynaklardan da destek almaktadırlar. Çünkü dini kaynaklar insanların hakkında gizemli buldukları konularda açıklamalarda bulunurlar. Dünyanın niçin yaratıldığı, insanın bu dünyada neden bulunduğu, doğal afetlerin nedenleri, bazı insanların diğer insanlara niçin kötü davrandığı gibi sorular ve sorunlar insanları her zaman sorgulamaya itmiştir. Din ve din psikolojisi burada devreye girerek insanların bu tür olaylar karşısındaki tutumlarını anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmaktadır (Yıldız, 2020, s. 63).

Bilgi kaynakları ve bireyin eğitim süreci dini tutum oluşumu ve gelişiminde önemli olan unsurlardandır. Nitekim Kur'an-ı Kerim; “Ey Müminler! Size dini ve ahlaki duyarlılığı zayıf birisi size önemli bir haber getirdiğinde o haberin doğru olup olmadığını iyice araştırın. Yoksa işin aslını bilip etmeden birtakım insanlara zarar verirsiniz, sonra da yaptığınıza pişman olursunuz.” (el-Hucurat 49/6) ayetiyle bir topluluğa karşı olumsuz tutum oluşmasına yol açabilecek bilginin araştırılması gerektiğine vurgu yapmaktadır (Arslan, 2009, s. 80). Bu bağlamda, dini tutumların oluşumunda bilgi unsuru ve bu bilgiyi sağlayan eğitimci ile olan ilişkiler belirleyici bir rol oynamaktadır. Diğer bir deyişle, din ile ilgili yaşanmış deneyimler ve bilgiler, dini tutum oluşumu için önemli bir unsurdur. Çünkü bir konu veya nesne ile ilgili tutum sahibi olmanın en açık yolu, bunlarla ilgili bir deneyim yaşamış olmaktır (Kağıtçıbaşı & Cemalcılar, 2014, s. 144).

Dini inançların ve tutumların oluşumunda ve yerleşmesinde, dini bilgilerin doğruluğu ve güvenilirliği de kritik bir rol oynamaktadır. Güvenilir ve yaşamları

çelişmeyen bilgiler bireyin olumlu dini tutumlar oluşturmaya teşvik ederken, baskılar, yanıltıcı bilgiler, hurafelerden oluşan ve korkutmaya dayalı dini bilgiler ise olumsuz tutumların oluşmasına yol açabilmektedir (Peker, 1993, s. 153).

Teknolojik gelişmelerle birlikte çeşitlenen kitle iletişim araçları bilgi alışverişini hızlandırmış, hakkında bilgi edinmek istenen dinin bilgi kaynaklarına ulaşımını kolaylaştırmıştır. Bu kaynaklara ulaşım dine karşı olumlu bir tutum oluşturmaya sağlayabildiği gibi zaman zaman da yanıltıcı bilgilerden kaynaklı olumsuz tutumlara da zemin hazırlayabilmektedir (Doğan, 2010).

Dinî tutumların oluşumunda etkili olan faktörlerden biri de alınan din eğitimidir. Ülkemizde gerçekleştirilen araştırmalara göre, imam hatip liseleri ve ilahiyat fakülteleri mezunları veya öğrencileri, diğer liseler ve fakültelerden mezun olanlara göre daha yüksek düzeyde dinî tutum ve dindarlık sergilemektedirler (Doğan, 2010).

1.2.1.3. Grup Mensubiyeti

Sosyal bir varlık olan insan, fıtratı gereği hemcinsleriyle bir arada olmak arzusundadır. Dolayısıyla aidiyet duygusu insanın sosyal ihtiyaçlarının başında gelmektedir. Bu noktada sosyal çevrenin zenginliği önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşama sevgisiyle dolu, sevgi kültürü ile büyümüş, örnek şahsiyetlerle hemhal olmuş, eğitimli bir ebeveyne sahip bireylerde Yaradan'a güven yüksek olur ve dini tutumları o yönde gelişme sağlayabilir (Yıldız, 2020, s. 67).

Bireylerin tutumları genellikle, içinde bulundukları çevre ve grupların tutumlarıyla benzerlik göstermektedir. Bireyler, çoğunlukla bağlı oldukları grupların normlarına ve tutumlarına uyum sağlamak istemektedirler. Grup normları ve tutumları önceden belirlendiği için, bu normların dışında hareket etmek genellikle grup baskısına yol açabilmektedir. Böylelikle mensup olunan gruplar bireyleri belirli düşünce ve tutumlara yönlendirebilmektedir (Krech & Crutchfield, 1948). Bununla birlikte aynı dini inanca sahip bireyler arasında olaylara verilen tepkiler, düşünme şekli hatta ibadet biçimlerinde de farklılıklar görülebilmektedir. Aynı gruba mensup bireylerde farklılıklar görülebilmesine rağmen ortak bir dini tutum daha yaygın olarak görülebilmektedir (Kaya, 1998).

Bireyin herhangi bir dini gruba mensubiyeti tutumların oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. Dinî tutum öncelikli olarak her ne kadar aile içinde başlasa da

zamanla ait olunan grubun etkisiyle şekillenmesi söz konusudur (Kavas, 2013). Kişinin tutumları genellikle grubunun kurallarını, değerlerini ve inançlarını yansıtmaya eğilimi göstermektedir. Ayrıca, bireyin tutumlarını koruması için aynı düşünceye sahip olan kişilerin (grubun) desteğine de ihtiyaç duyulmaktadır (İnceoğlu, 2000). Genellikle aynı gruba mensup üyelerin tutumları da benzerlik göstermekte ve bu etkinin güçlü olduğunu yapılan araştırmalar göstermektedir (Peker, 2008).

Bireyin tutumları, aidiyet duyduğu grubun dini yönelimlerine paralel olarak şekillenir. Grubun normları ve değerleri, bireyin yaşam biçimini belirlerken tutumlarına yansımaları da kaçınılmazdır. Bu durum, bireyin dini tutumlarının, içinde bulunduğu toplumun kültürel ve dini değerlerinden önemli ölçüde etkilendiğini gösterir (Sarı, 2021).

Dini tutumlar söz konusu olduğunda, mezhepler, tarikatlar ve dini cemaatlerin etkisi de göz ardı edilmemelidir. Bu tür dini grupların belirlediği normlar, sadece doğru davranışları değil, aynı zamanda doğru tutumları da belirler. Bireyler, grup normlarına uygun tutumları benimsedikçe, grupta takdir edilirler. Aksi durumda, grup tarafından ayıplanabilir, küçümsenebilir hatta dışlanabilirler (Certel, 2011).

1.2.1.4. Dini Referanslar

Dini tutumların oluşumu ve gelişimi, bireyin dini temalı psikolojik nesnelerle etkileşimine bağlıdır. Bireyin doğrudan yaşadığı deneyimler, onun dini tutumlarını belirgin bir şekilde etkiler. Cami ziyaretleri, dini liderlerle iletişim ve çeşitli ibadet deneyimleri gibi eylemler, bireyin zihinsel ve duygusal dünyasında belirli bir etkiye sahiptir (Sarı, 2021).

Bu bağlamda, inanç önderleri de kişilik yapıları ve tutumları ile diğer insanlarda tutum oluşumu veya gelişimine etki etmektedir. Ancak, bu etki her zaman olumlu olmayabilir. Liderlerin etkisi, onların değerlerine, etik anlayışlarına ve topluluklarına nasıl hizmet ettiklerine bağlı olarak değişebilir (Arslan, 2009). Bununla birlikte kişinin alanında uzman olması, iyi görünümlü olması, karşı tarafa güven vermesi önemlidir (Arkonaç, 2001, s. 159).

İnsanın tutumları, sosyal çevrelerindeki diğer bireylerle olan etkileşimlerinden büyük ölçüde etkilenmektedir. Etkileşimde bireyin kişilik özellikleri ve tutumu, etrafındakilerin o bireye veya takındığı tutuma karşı olumlu veya olumsuz bir tutum

oluşturabilir (Baymur, 1994, s. 276). Bu anlamda din adamları kişilik yapıları, erdemli davranışları ve tutumlarıyla diğer insanlarda bir tutum oluşumu sağlayabilirler. Örneğin bir din görevlisinin güzel sözlü, güzel giyimli, hoşgörülü ve sabırlı, temiz ve sözüne güvenilir olması çevresinde olumlu bir iz bırakabilir. Bu etki insanların dine karşı olumlu bir tutum almalarını beraberinde getirebilir (Arslan, 2009, s. 86). Diğer taraftan din görevlileri veya kendilerini dindar olarak tanımlayan kişilerin yalan söyleme, başkalarını aldatma veya kendi çıkarlarını düşünme gibi davranışları, bu kişilere karşı olumsuz tutumların oluşmasına yol açabilir. Bu olumsuz tutumlar, zamanla bu kişilerin benimsediği inanç ve değerlere de yansiyabilir. Bu durum bireyin dini tutumunun oluşumu, gelişimi ve hatta değişimi üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir (Peker, 1993).

Dindar bir bireyin tutum ve davranışlarının, kendi dinî inançları tarafından belirlenmesi beklenen bir durumdur. Bu, kişinin dinî inançlarının, hayatındaki eylemler, tutumlar ve davranışlar olarak ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Bu, hem gerekli hem de sağlıklı bir durumdur. Ancak, burada önemli olan nokta samimiyet ve içtenliktir (Certel, 2003).

1.2.1.5. Sosyo-Kültürel Çevre

Tutumlarımızı etkileyen en önemli faktörlerden biri içinde bulunduğumuz kültürdür. Hazır bir kültürün içinde doğan insan zamanla yaşadığı toplumun normlarını ve kültürünü belirleyen gerçekliği etiketlemeyi öğrenir (Aronson, 2012, s. 217). Böylelikle bireyin sahip olduğu inanç ve tutumları, kültür ve sosyal etkileşim yoluyla makul ve tutarlı bir hal alır (Doğan, 2010, s. 109).

İnsanın dini tutumlarının ortaya çıkmasında ve gelişiminde etkili olan sosyo-kültürel etmenler arasında öncelikle aile bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, bireyin çevresi, eğitim aldığı okul ve katıldığı çalışma hayatı da, dini ve inançsal tutumlarını olumlu veya olumsuz yönde etkileyerek şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır (Mehmedoğlu, 2013, s. 133). Kişinin inanç tercihleri ve aidiyeti, bireysel etkenlerle beraber kişinin büyüdüğü ortamdan da büyük ölçüde etkilenmektedir. Yani, genelde Müslüman bir ailede doğan çocuğun Müslüman olması gibi aynı şekilde Hristiyan bir ailede doğan bir çocuk da genellikle Hristiyan olmaktadır (Eren, 2007, s. 135).

İslam'a göre, insan, potansiyel olarak Allah'a inanma eğilimiyle doğmaktadır. Ancak, bu eğilim, sonrasında anne-baba ve çevresel etkileşimlerin etkisiyle şekillenip gelişebilmekte veya farklı yönler evrilebilmektedir (Yapıcı, 2006, s. 96). Bununla birlikte, bireyin inancının oluşumu ve gelişimi, içinde bulunduğu kültür ve geleneklerden bağımsız düşünülemez. İnanç, birey tarafından geliştirilirken ve olgunlaştırılırken, kültür veya gelenekle ilgili sözlü ve yazılı tüm unsurlardan faydalanılmaktadır (Ulu, 2013, s. 80).

İnsanların dini tutumu ile ilgili olarak içinde bulunduğu çevreyle birlikte ailenin etkin rol oynadığı gerçeği yapılan birçok araştırma tarafından da desteklenmektedir (Kaya, 1998). Ailenin çocuk ve gençlerin din tercihleri ve anlayışları üzerinde etkili olmasının nedenlerinden biri, aile içinde ve toplumsal ilişkilerde önemli bir birliktelik unsuru olan bazı değerlerin dinle iç içe geçmesi ve zaman zaman bunların dini kanaldan aktarılmasıdır (Bayyigit, 1989). İnsanların toplumda karşılaştığı kültürel etkilerin çok çeşitli ve karmaşık olması, ailenin etkisinin bazen sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Bu durum, çeşitli etkenlerin birbiriyle çatışması ya da uyumsuz olmasıyla birlikte bireyin inanç ve tutumlarının olumlu ya da olumsuz yönde değişmesine hatta ailesinin inancının tamamen zıttını benimsemesine yol açabilmektedir (Çayır, 2014, s. 77).

İnsanın dini inanç ve tutumlarını etkileyen sosyo-kültürel etkenlerden biri de yaşadığı coğrafyadır. Gelenek ve kültürden oluşan iç çevresi ile birlikte yerleşim yerinin özellikleri de etkili olmaktadır (Şahin, 2010, s. 118). Özellikle modernleşme süreci ile birlikte kırsal kesimden şehirlere doğru yayılan yeni bir yaşam şekli gelişmeye başlamıştır. Yeni dönem, hayatın diğer alanları gibi doğal olarak dini hayatı da etkilemiştir. Bu nedenle, kırsal ve kentsel kesimde yaşayan bireylerin dini davranışlarında farklılıklar gözlemlenebilmektedir (Günay, 1998, s. 546).

Gazali'ye göre, insan, doğup büyüdüğü sosyal çevrenin dini tutum ve kültürünü içselleştirirken taklit yöntemini kullanır ve bu taklit yoluyla edindiği dini kültürün etkisinden kolayca kurtulamaz. Taklit yoluyla öğrenilen dini kültürden kurtulabilmek için, insanın soyut düşünme yeteneğine erişmesi ve dini konuları eleştirel bir düşünceyle sorgulaması gerekmektedir (Topuz, 2011, s. 172).

1.2.1.6. Duygusal Unsurlar

Duygular ve heyecanlar karakter özellikleri olan niteliklerin daha belirgin şekilleridir. Heyecanlar, bilinçli ya da bilinçsiz bir zorunluluğun baskısı altında ani bir boşalma olarak ortaya çıkmaktadır. Duyguların da karakter özellikleri gibi belli gayeleri ve yönleri vardır. İnsanları birbirine yaklaştıran duygular olduğu gibi uzaklaştıran duygular da bulunmaktadır (Adler, 2017, s. 233).

Dini tutumların eyleme dönüşmesinde en kritik duygu durumu, din duygusudur. Din duygusu, dini deneyim anında hissedilen duygu ve algıların genel adını ifade etmektedir. Bununla birlikte dini deneyim, sabit bir kalıba sahip değildir ve farklı yaşantılar ve tecrübeler bireyleri dini konulara yönlendirebilmektedir. Bu bağlamda, korku, sevgi, bağlılık, hayranlık, güven, sığınma, teslimiyet, umut, sabır, şükran, rıza gibi duygular, dini deneyimin içerdiği önemli duygular arasındadır (Hökelekli, 2010, s. 138).

İnsanlar çeşitli zorluklarla karşılaştıklarında ve duygusal acı yaşadıkları anlarda dua etmeye yönelebilmektedir. Hastalık, yaralanma, ani ölüm, korkutucu veya uyarıcı olaylar, sevdiği birinden ayrılma veya ayrılma tehdidi gibi durumlarla karşılaşıldığında insanların çoğunun Tanrı'ya veya diğer doğaüstü figürlere yönelme ve dua etme ihtimali oldukça yüksektir (Hayta, 2017, s. 96).

Dini tutumların oluşumu, gelişimi ve değişimi üzerinde duygusal faktörlerin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bir bireyin mağduriyeti veya haksızlığa uğraması gibi durumlar karşısında hissedilen empati ve üzüntü gibi duygular, dini yönelimleri belirgin bir şekilde etkileyebilir. Aynı zamanda toplumla gerçekleştirilen ibadetler, ritüeller, bağış ve yardım faaliyetleri, müzik, estetik ve görsel unsurlar, inanç turizmi gibi etkinlikler de duygusal yollarla dini tutumlarda etkili olmaktadır (Arslan, 2009, s. 90).

Dini metinlerdeki duygusal içerikli öğretiler, bireylerin tutumlarının oluşumunda önemli bir etkidir. Örneğin, ilahi dinler, helal yoldan kazanç elde edip dürüst davrananların cennete gireceği müjdesini vermesi, Max Weber'e göre, Protestanlığın öğretileri, mensuplarının duygusal yanlarını etkileyerek, bu duygusal unsur da dürüstlük ve helal yoldan çalışıp kazanma konusunda bir tutum ve davranış gelişiminde etkili olabilir (Weber, 2005, s. 55). Aynı şekilde Müslümanlar için referans kaynağı olan Kur'an, iman edip salih amel işleyenlerin cennetlik olduğunu ve orada ebedi

kalacaklarını müjdeleyerek, bireylerin inançlarını güçlendirmeyi amaçlar (el-Bakara, 2/82). Bu ayet, kulların bilişsel dünyasına hitap ederken aynı zamanda duygusal yanlarını harekete geçirerek, imanın yanı sıra güzel işlere yönelik bir tutum geliştirmeyi hedefler.

1.3. Prososyal Davranışlar

Kişiler arası etkileşimleri ve ilişkileri inceleyen sosyal psikoloji bunun yanında bireylerin eylem, duygu ve düşüncelerinin özellikle diğer insanların davranışları veya düşünceleri tarafından nasıl şekillendiğini ve etkilendiğini de araştırır. Bu bağlamda, sosyal psikoloji bireylerin toplumsal çevre ile etkileşimini ele alır ve onların davranışlarını bu etkileşim bağlamında açıklamaya çalışır (Cüceloğlu, 2016; Kağıtçıbaşı, 1988).

Toplum yanlısı olumlu sosyal davranışlar olarak da bilinen prososyal davranışlar, kişinin kendisi dışındakilere yararlı olma amacı güden gönüllü davranış olarak tanımlanmaktadır (Eisenberg & Miller, 1987 s. 101). Auguste Comte, prososyal davranış terimini ilk kullananlardan birisidir ve bu terimi başkalarına gösterilen ilgi olarak tanımlamıştır (Batson vd., 2017, s. 493). Paylaşma, yardımlaşma, iş birliği yapma gibi davranışları içeren prososyal davranışlar bireyin sosyal gelişiminin temelini oluşturan faktörler arasında yer almaktadır (Karaman vd., 2017).

Batson'a (2017) göre psikolojide bu kavrama ilk dikkat çeken isim William McDougall'dır. McDougall, prososyal davranışı, anne-baba içgüdüsünün yarattığı hassas duyguların bir sonucu olarak değerlendirmiştir (Batson vd., 2017, s. 493).

Özellikle 1960'lı yıllardan sonra, psikoloji ve sosyal psikoloji alanında prososyal davranışlar ve yardım etme davranışı gibi konuların akademik açıdan önemli ölçüde arttığı gözlenmektedir (Ayten, 2009, s. 3). Toplumsal bilimlerde, insanları prososyal davranışlar sergilemeye iten faktörlerin neler olduğu konusu tartışılan bir konudur. Bu çerçevede, toplum yanlısı davranışların kökeninin insanın doğuştan gelen eğilimlerinin bir sonucu olabileceğini savunan ve bireyin zihinsel süreçlerinin bir yansıması olabileceğini iddia eden çalışmalar bulunmaktadır (Eisenberg & Miller, 1987).

Toplum yanlısı davranışların temelindeki güdüler, insanlar arasındaki yardımlaşma ve işbirliğini teşvik eden faktörlerdir. Neden insanlar yardım eder? Sorusu

bilim insanlarını da araştırmaya yönlendirmiştir. Bu tür davranışlar, özellikle özgecilik güdüsüyle gerçekleştirilen ve karşılık beklemeden başkasına yardım etme isteğiyle ortaya çıkan davranışlardır (Aronson vd., 2012, s. 623).

İslam literatüründe prososyal davranışın karşılığı olarak kullanılan amel-i salih kavramı, her türlü olumlu fiil ve davranışları kapsamaktadır. İslam inancına göre, iman bir tasdik, tutum ise amel yani davranıştır. İman ile amel arasında güçlü bir bağ ve tutarlılık olması önem arz etmektedir. İman, sadece sözlü bir ifade değil, aynı zamanda güzel davranışlara yani iyilik ve güzelliklere dönüştüğü zaman anlam kazanmaktadır (Demirkol, 2019, s. 215).

1.3.1. Diğerkâmlık (Özgecilik)

Diğerkâmlık, TDK (2011) sözlüğünde; “özgeci, kişisel yarar gözetmeksizin başkasına yararlı olmaya çalışan (kimse), diğerkâm” şeklinde tanımlanırken, özgecilik ise “özgeci olma durumu, diğerkâmlık, bir diğerini önceleyen, onu önemseyen” olarak açıklanmıştır. Aynı zamanda diğerkâmlık, özgecilik ve elseverlik gibi terimler de bu bağlamda kullanılmaktadır.

Özgeciliğin en belirgin özelliği, gönüllülük ilkesine dayanmasıdır. Semavi dinlerde, diğer insanlara yardım etme ve dayanışma gösterme teşvik edildiği için özgecilik genellikle dini tutumlarla ilişkilendirilmektedir (Düzgüner & Sevinç, 2020).

Diğerkâmlık (altruism) terimini bencilliğin karşıtı olarak kullanan ilk sosyal bilimci Fransız sosyolog Auguste Comte'dur. Günümüzde ise diğerkâmlık konusunda sosyal psikologlar arasında davranışsal ve motivasyonel olmak üzere iki yaygın yaklaşım bulunmaktadır (Ayten, 2009, s. 50). Sosyal psikolojide özgecilik, sadece başkalarının yararı için yapılan, hiçbir karşılık beklemeden gerçekleştirilen davranışları ifade etmektedir. Özgecilik, İngilizce altruism kelimesinin Türkçe karşılığıdır ve bireyin gönüllülük esasına dayanarak, muhatapların durumunu göz önünde bulundurarak zaman, imkânlar ve enerji harcaması anlamına gelmektedir. Özgecilik, bağış yapma, yardım etme ve sorumluluk üstlenme gibi olumlu sosyal davranışları da içermektedir (Demirkol, 2019, s. 218).

Farklı disiplinlerde olduğu gibi, sosyal psikoloji alanında da benzer davranışları tanımlamak için farklı terimler kullanılmaktadır. Bu bağlamda, özgecilik terimi, diğerlerine yardım eden davranışları ifade eder ve bu yardımın herhangi bir ödül

beklentisi olmaksızın gerçekleştiği durumları içermekte, iş birliği, iki veya daha fazla bireyin aynı hedefe ulaşmak için birbirlerine yardım ettiği durumu tanımlamaktadır (Taylor vd., 2012).

Tüm dinlerde başkalarını anlama, onların dertleriyle dertlenme ve yardım etme öğütlenmiştir. İlahi dinlerde genel olarak muhtaçlara yardım etmek, başkalarını sevmek ve kendine nasıl davranılmasını istersen başkalarına da öyle davranmak gibi öğretilere sıkça rastlanmaktadır. Bu kapsamda din, sevgi, şefkat, merhamet, adalet, yardımseverlik ve iyilik gibi kavramlarla iç içe geçmiştir (Ayten, 2009, s. 34).

Özgecilik, toplumun kültürel yapısıyla da yakından ilişkilidir. Kültürün önemli bir parçası olan dini çevre, bireyleri olumlu sosyal davranışlara teşvik etmektedir. İslam dini bağlamında bakıldığında, Kur'an'da bireylerin özgeci davranış sergilemelerinin sıkça vurgulandığı, bununla birlikte özgeciliğin zıttı olan bencillikten kaçınmaları istenmektedir (Sağır, 2020, s. 294).

Özgeci davranışın en önemli motivasyonlarından biri empatidir. Empati, başkalarının duygularını, düşüncelerini, algılarını ve niyetlerini anlama yeteneğini içermektedir. Bu, bireyin kendini karşıdakinin yerine koyarak onun duygusal deneyimini anlamasını ve bu anlayışla geri bildirimde bulunmasını ifade etmektedir. Empati kurabilmek için bencillikten uzaklaşarak karşı tarafın perspektifini anlamak ve onun duygusal durumunu paylaşmak gerekmektedir. Bu, insanların başkalarına yardım etme ve onları anlama isteğini beslemekte ve özgeci davranışların temelini oluşturmaktadır (Koç, 2005, s. 56).

Özgecilik, sadece maddi fedakârlıklarla sınırlı değildir, aynı zamanda sempati, empati ve genel olarak insan sevgisi gibi çeşitli duygusal unsurlarla da dışa yansıtılmaktadır. Bu duygusal temel, özgeciliğin sadece bir ürünü değil, aynı zamanda özgeci tutumun kaynağını da oluşturmaktadır (Kasapoğlu, 2004, s. 139).

Saf yardım etme güdüsü bakımından empati ve özgecilik arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Batson (1991), insanların içtenlikle yardım etmeyi, iyi niyetli oldukları için yaptıklarını öne sürmektedir. Batson'a göre, insanlar bazen bencilce davranışlar sergilese de, örneğin zor durumda olan birini gördüklerinde hissettikleri rahatsızlığı hafifletmek amacıyla yardım ederler. Ancak bu tür durumlarda yardımın arkasında empati olması durumunda, saf özgecilik şeklinde kendini göstermektedir. Başka bir

ifadeyle insanlar empati ile hareket ettiklerinde içtenlikle özgeci davranışlar da sergilemektedirler (Aronson vd., 2012).

1.3.2. Yardımseverlik

Psikoloji literatüründe yardımseverlik; bazen ödül beklentisiyle yapılan, ancak daha çok karşılık beklemeden ihtiyaç sahiplerine yardım etme eylemi olarak tanımlanmaktadır (Ayten, 2013, s. 34). Ancak yardım etme kavramı, sadece maddi yardımlarla sınırlandırılmaz. Bazı durumlarda olumsuz bir duyguyu paylaşmak, bir sorunu dinlemek veya umut vermek gibi eylemleri de içermektedir. Yardım etme motivasyonunun temelinde, ihtiyaç sahibinin ihtiyacını giderme düşüncesi yatmaktadır. Bundan dolayı bu davranış, maddi olmayan yollarla da ihtiyaca göre şekillenebilmektedir (Fersahoğlu, 2001, s. 145).

Sosyal bir varlık olan insan, ilk insanlardan itibaren diğer insanlarla işbirliği yapmayı ve ihtiyaçlar nedeniyle yardımlaşmayı bir gereklilik olarak hissetmiştir. Yardımlaşma duygusu diğerkâmlık isteğinin doğal bir sonucudur. Çünkü insan, sadece kendi durumuyla ilgili değil, diğer insanlarla ilgili birtakım duygularla da donatılmıştır (Baycar, 2019, s. 201). Aynı zamanda insanlar, kendi çıkarlarına yönelik bir yaşam sürerken, başkalarına yardım etme eğilimi içerisindedir (Küçük & Cevger, 2021, s. 702).

Yardımseverlik kavramı genellikle prososyal davranış kavramı ile özdeşleştirilmekte ve prososyal davranış terimi yerine kullanılmaktadır (Ayten, 2009). Son on, on beş yılda gerçekleştirilen çalışmalarda alan biraz daha genişletilmiş ve bilinçsiz prososyal davranışlar ve grup ilişkilerinin yardımlaşma üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur (Penner vd., 2000, s. 367).

Yardımlaşma, yardım edilenin ihtiyaçları ve yardım edenin yetiştiği sosyo kültürel çevre, dini inanç ve tutumları, empatik yatkınlığı ve kişisel özellikleri tarafından etkilenir. Aynı zamanda sosyal normlar ve toplumsal beklentiler, yardımlaşma eyleminin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini belirler (Baycar, 2019, s. 203). Yardım etme davranışı, toplumsal sorumluluk, karşılıklılık ve toplumsal adalet olmak üzere üç temel normla ilişkilendirilmektedir. Toplumsal sorumluluk, bakmakla yükümlü olduğumuz kişilere yardım etmeyi gerektirirken, karşılıklılık, bize yardım edenlere yardımcı olmamızı gerektirir. Araştırmalar, yardım alan bireylerin yardım aldıkları

kişilere ileride yardım etme olasılığının yüksek olduğunu göstermiştir (Karlı, 2022, s. 65).

Toplum üyelerini bir arada tutan temel unsurlardan biri olan yardımlaşma; iyilik, cömertlik, dayanışma, fedakârlık, merhamet, sosyal sorumluluk, paylaşma ve gönüllülük gibi özellikleri kapsar. Zor durumda olanlara yardım etme, toplumun her bir üyesinin sahip olması gereken bir değerdir. Bir toplumun sürekliliği, toplum içindeki dayanışma ve bireylerin yardımlaşma değerini eyleme dönüştürme yeteneğine bağlıdır (Küçük & Cevger, 2021, s. 703).

Yardım etme ve dini tutum arasındaki ilişki, din psikolojisi alanında oldukça önemli bir konudur. Bu iki kavram arasındaki ilişki, bireylerin dindarlık düzeyleri, dini inançları, dini pratikleri, dini değerleri ve dini kimlikleri gibi faktörlerle yakından bağlantılıdır. Dini inançlar, yardımseverlik, cömertlik ve empati gibi olumlu sosyal davranışları teşvik eden argümanlara sahiptir (Demirkol, 2019).

Hemen hemen tüm dini inançlarda başkalarına yardım etme, empati kurma ve zorluklar karşısında birlik olma gibi ahlaki davranışlar önerilmektedir. Özellikle ilahi dinler, muhtaçlara yardım etme, başkalarını sevmek ve kendine nasıl davranılmasını istiyorsa başkalarına da öyle davranma gibi prososyal davranışları teşvik etmektedir (Baycar, 2019, s. 210). Böylelikle dini inançlar dayanışma ve yardımlaşmanın bireysel ve toplumsal bir gereklilik olduğunu vurgulamakta ve inananların birbirleriyle dayanışma ve yardımlaşma içinde olmalarını öğütlemektedir.

İslam dini, mensuplarına Allah'a, diğer canlılara ve çevreye karşı çeşitli görevler yüklemektedir. Bu görevlerden biri de yardımlaşma ve dayanışmadır. Kur'an-ı Kerim'de bu kavram, ihsan, infak ve salih amel gibi terimlerle ifade edilir. Yardımlaşma, sadece bir ibadet olarak değil, tavsiye edilen ahlaki bir davranış olarak öne çıkmaktadır (Karlı, 2019; Tarhan, 2019).

Bazı araştırmalarda, dini tutumların ve dindarlık düzeyinin yüksek olduğu bireylerin daha fazla yardım etme eğiliminde olduğu ileri sürülmüştür. Dini öğretilerin, başkalarına yardım etme, paylaşma ve cömertlik gibi değerleri güçlendireceği ve dini tutumların bu tür olumlu davranışları teşvik ettiği savunulmuştur (Karlı, 2022). Karlı (2022) değişik yaş ve meslek gruplarını dahil ettiği araştırmasında dini tutum ve yardımseverlik arasında pozitif ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Ancak yardımseverlik ve dini tutum arasındaki ilişki karmaşık bir hale de bürünebilmektedir. Bazı durumlarda dini tutumlar yardım etme davranışını artırırken, bazı durumlarda da bireyleri sadece kendi iç grubuna yönelik yardıma sevk edebilmektedir. Ayrıca, bireylerin dini tutumları ve yardım etme davranışları arasındaki ilişki kişisel ve kültürel faktörlere göre değişebilmektedir (Çoksan, 2019).

Sonuç olarak, din ve yardım etme davranışı arasındaki ilişkinin çok boyutlu ve karmaşık bir hal aldığı görülmektedir. Din psikolojisi alanındaki çalışmalar bu ilişkiyi daha iyi anlamamıza yardımcı olmakta ve dini tutumların yardımsever davranışları nasıl etkileyebileceğine dair bakış açısı sunmaktadır.

1.3.3. Empati

Empati kelimesi, Eski Yunanca kökenli "empathia" kelimesinden türetilmiştir ve bu kelime, "içini hissetme" veya "içinde hissetme" anlamlarına gelir. Empati, kişinin kendi duygusal durumunu başkasının duygusal durumuyla ilişkilendirerek, onun deneyimlerini daha derinlemesine anlamaya çalışmasını ifade etmektedir (Goleman, 2003; Gülseren, 2001).

İnsan, başkalarıyla empati kurabilme yeteneğine sahip, kendi için istediği olumlu durumları ve nitelikleri başkalarının da elde etmesini sağlayabilecek olgunluğa sahip bir varlık olarak tanımlanır. Empati, bir bireyin kendisini karşıdaki kişinin yerine koyarak olaylara onun perspektifinden bakma, o kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru bir şekilde anlama ve hissetme, aynı zamanda bu durumu karşı tarafa iletmeyi de içerir (Schultz & Schultz, 2001).

Empati, kişinin gönüllü olarak başka bir kişi veya gruba yarar sağlayan bir davranış ortaya koymasında motivasyonu sağlayan en önemli faktörlerdendir. Kültürümüzde empati kelimesi yerine kullanılan kelime “hemhal olmak”tır. Psikolojide ise bu kelime bir kişinin davranış, duygu ve düşünce olarak karşısındaki kişinin yerine kendisini koyarak düşünmesi, hissetmesi ve davranmasıdır (Tarhan, 2017). Başka bir ifadeyle karşıdakinin duygularını hissetmesinin ötesinde onun bakış açısını görebilmesi ve olaylara kendi bakış açısıyla bakarak hareket edebilmesidir. Kültürel empati ise, toplumda başka bir kişinin ya da başka bir grubun özelliklerini kabullenerek onunla ilişki kurmak anlamını taşımaktadır (Tarhan, 2017). Diğer insanlarla empati kurmak,

ancak onlarla ilgili bilinen değerlendirme ve önyargılardan arınmakla mümkün görünmektedir (Gruen, 2006).

Empatiyi bir anlamda yardım etme davranışı şeklinde tarif edenler de olmuştur. Aronfreed'e göre empati, başkasıyla duygusal anlamda özdeşleşebilme ve zor durumda olan kişiye yardım etme becerisini gösterebilme durumudur (Thornton, 2003, s. 9). Araştırmalar empati düzeyi yüksek olan kişilerin yardım gerektiren durumlarla karşılaştıklarında, genellikle yardım etme eğiliminde olduklarını göstermektedir. Bu özellikteki kişilerin yardım etme davranışı, kişinin karşılaştığı durumu anlaması ve bu durumdan rahatsızlık duyması veya kişinin kendisini rahatlatma ve sosyal olarak olumsuz değerlendirilmekten kaçınma isteği ile açıklanabilir. Ancak, empati kurarak başkasının durumunu anlayan bir kişi, başkalarını rahatlatmak amacıyla da yardım edebilmektedir (Dökmen, 2010, s. 145).

Sosyal etkileşimin sağlanmasında empatinin kolaylaştırıcı bir etken olduğu düşünülmektedir. Empatinin temel kurallarına göre, empati yapılacak kişinin rolüne girmeli fakat kısa süreli kalmalı ve çıkılmalıdır. Aksi halde empati kurulmuş sayılmaz. Karşımızdaki ile özdeşim kurmak (ona benzemek) veya ona sempati duymak, empatiden farklı şeyler olarak değerlendirilmelidir (Bierhoff & Rohmann, 2004). Bununla birlikte kişisel özellikler ve dini tecrübelerle bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Kimi bireyler, dini inançlarını daha fazla içselleştirerek empati gösterme eğiliminde olabilirken, kimileri için de dini normlar, gruplar arası farklılıkları anlamak ve empati kurmak yerine ayrımcılığı teşvik edebilmektedir (Bağcı & Raman, 2020).

Empati, öncelikle başkalarının deneyimlerini anlamaya çalışmayı içermenin yanında bu deneyimleri hissetmeyi ve son olarak da çözümler üretmeyi kapsamaktadır. Sosyal empati kurabilmek için duygusal tepkileri dengelemek ve genel çıkarları gözetmek gerekmektedir (Tarhan, 2010, s.190). Ayrıca Tarhan (2010), toplumsal empatiyi kişiler üstü bir empati olarak tanımlayarak, en derin ve yüksek seviyedeki empati türü olarak ifade etmektedir. Bu manada empati kişinin kendisini ve karşısındaki kişiyi ön yargılardan bir şekilde anlamaya çalışması olarak değerlendirilebilir. Empatinin bu türünde, karşısındaki kişinin olumlu ve olumsuz yönlerini, güçlü ve zayıf

yönlerini anlamak ve bunları gözeterek kişiler arası iletişim kurabilmek önem arz etmektedir.

1.4. Alevilik ve Alevilikte Dini İnanç ve Tutum Yansımaları

Tarihin bilinen en eski dönemlerinden bu yana var olan din, tüm insan topluluklarında ve günümüzde çeşitli inanç ve uygulamalarıyla bireyler ve toplumlar üzerinde etkisini sürdürmektedir (Gencer, 2020).

Her inanç grubu, dinsel ve kültürel etmenlerin etkisiyle çeşitli ibadet ritüelleri ve değerler geliştirmiştir. Alevi inancı ve geleneği de bu durumdan muaf değildir. Tarihsel süreç içerisinde, Alevilik sosyal, dinsel, siyasal ve ekonomik değişimlerden ve etkilerden geçmiştir. Bu süreçte, Alevilik kendi iç kurumlarını oluşturmuş ve bu kurumlar, dinsel ve geleneksel motiflerle desteklenerek bugüne kadar yaşatarak sürdürülmüştür (Sağır, 2019).

Alevi inanç sistemi ve dini toplulukları, belirli bir gizemli hava oluşturmaktadır. Alevilik, inanç özelliklerinin yanı sıra, özellikle kırsal hayatta dış dünyadan izole bir topluluk olma özelliği gösterdiğinden dolayı Alevilerin sosyal ve dini uygulamalarının dış dünyadan bağımsızlaşmasına neden olmuştur (Subaşı, 2005).

Aslı Arapça olan Alevi kelimesi, Ali'ye mensup, Ali taraftarı gibi anlamlara gelmektedir (Ocak, 1989, s. 368). Çeşitli alanlarda “Hz. Ali'yi sevmek, saymak ve ona bağlı olmak” anlamlarında da kullanılmıştır (İpek, 2010, s. 71). Alevilik, yazılı ve sözlü kaynaklarda değişik isimlerle anılmıştır. Bunlar içerisinde en öne çıkan isimler; Bektaşilik ve Kızılbaşlıktır (Fırlı, 1990, s. 7). Başlangıçta aşağılayıcı amaçla kullanılan bu isim, Alevi zümrelerin kendilerini “Alevi” diye isimlendirmeleriyle sonuçlanmış ve 19. yüzyıl sonlarından itibaren yaygınlık kazanmaya başlanmıştır (Eröz, 2014; Yaman, 2007). Terim olarak Aleviliğe itikadi, siyasi ve tasavvufi açıdan pek çok anlam yüklenmiştir. İtikadi açıdan daha erken dönemde başlayan tartışmalarla Hz. Ali'ye taraftar olanlara “Şiat-ü Ali” denilmiştir. Tarihte Hz. Ali'yi en üstün sahabe olarak kabul edenlerden, onu ilahlaştıranlara varıncaya kadar pek çok zümre bu isimle anılmışlardır (Engin & Engin, 2004; Fırlı, 1990; Üzüm, 1997).

Alevilik Arabistan dışına Türklerin yoğun olduğu bölgelere ulaştığında farklı bir renge bürünmüştür. Türklerin İslam'a girmesiyle birlikte Orta Asya'dan getirdikleri gelenek ve kültürlerinin de işin içine karışması sonucunda, Alevilik adeta bu kültür ve

inançların sentezi durumuna gelmiştir. Sonrasında bu haliyle Alevilik konargöçer kabilelerle birlikte Anadolu'ya taşınmıştır (Sarıkaya, 2003; Türkdoğan, 2006).

Alevilik, belirli ve kesin inanç ilke ve kurallarını tanımlamanın mümkün olmadığı bir inanç sistemidir. Aleviliği bizatihi İslam'ın özü olarak görenler (Şahin, 1995, s. 19) olduğu gibi, Türklerin eski dini olan Şamanizm'e kadar götürülenler de vardır (Eröz, 2014, s. 362). Bunun yanında Aleviliği İslam'dan ayrı materyalist bir akım olarak değerlendirenler olduğu gibi (Bulut, 2011, s. 11) İslam'dan bir parça olmakla beraber farklı inanç ve kültürlerden de beslenen eklektik bir yapı olarak niteleyenler de bulunmaktadır (Çamuroğlu, 1994, s. 79). Melikoff (2007) ve Kutlu'ya (2015) göre Alevilik, tarikat benzeri mistik/sufi bir yapılanmadır. Bununla birlikte bu inanış biçimi yalnızca dini alanı değil, sosyal alanı da içine alan bir yapıdadır (Dedekargınoğlu, 2010, s. 327).

Alevilikte inanç, büyük ölçüde gelenek ve göreneklere dayanan, sosyo-kültürel açıdan çok zengin ve dinamik bir yapıya sahiptir. Bu, Alevi inançlarının genellikle kişisel deneyimler ve gözlemler yoluyla ya da kutsal olarak kabul edilen metinler ve dinsel şiirler aracılığıyla anlaşıldığı anlamına gelir. Bu metinler, genellikle 'deyiş' veya 'nefes' olarak adlandırılan dinsel içerikli şiirlerdir (Subaşı, 2005, s. 28). Konar göçer hayat yaşayan Türk boyları, Ahmet Yesevi'nin hikmetleri, Yunus Emre'nin şiirleri, Hacı Bektaş Veli'nin hikmetli sözlerini benimseyerek; dedeler, şairler, âşıklar yoluyla sonraki nesillere aktarmışlardır. Yerleşik hayata kavuşunca bu sözlü gelenek yerini yazılı sürece bırakmıştır (Kutlu, 2008, s. 16).

Alevi inancının temel kavramlarının başında "Hak-Muhammed-Ali" inancı ve söylemi gelmektedir. Bunun yanında inancın temelini oluşturan ana gövde ise Ehl-i Beyt anlayışına dayanmaktadır. Ayrıca günümüz modernleşme sürecinde Alevilikte sürekliliği sağlayan dinsel ritüeller ve uygulamalar arasında semah, türbe ziyaretleri, musahiplik, cem ve dedelik gibi yapılar önemli rol oynamaktadır.

1.4.1. Hak-Muhammed-Ali

Alevilik inanç sisteminde kutsallığın zirvesi olarak Allah görülmektedir. Bu kutsal hiyerarşinin en üst noktasında, ulûhiyetin kendisinde toplandığı Allah bulunur. Allah'ın hemen altında, nübüvvet makamının temsilcisi Hz. Muhammed; onun da

altında velayetin temsilcisi Hz. Ali yer alır. Alevi inancının çekirdeğini oluşturan bu üçleme, Hak-Muhammed-Ali'den oluşur (Aslan, 2022, s. 52).

Hak-Muhammed-Ali söyleminin ilk olarak ne zaman kullanılmaya başlandığı bilinmemekle beraber, 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygın olarak kullanılmaya başladığı söylenebilir (Yıldız, 2004, s. 109). Bu söylemin açılımıyla ilgili olarak Alevilerin hepsi tarafından aynı şekilde yorumlandığını söylemek zordur. Bu söylemin kimi zaman tek bir hakikatin üç ayrı tezahürü, kimi zaman Hakk'ın ayrı, Muhammed-Ali'nin ise aynı hakikat olduğu; kimi zaman da her birinin başlı başına birer hakikat olduğu şeklinde yorumlanmıştır (Üzüm, 2008, s. 71).

Genellikle 'üçler' olarak adlandırılan ve geleneksel Alevilik inancının temel yapı taşlarını oluşturur. Bu üçlü yapı, Alevilikteki inanç ve ibadetlerin ana çerçevesini belirler (Üçer, 2019, s. 263). Kimi kaynaklara göre bu üçleme Hristiyanlıktaki teslisle benzerlik göstermekte olup Kitab-ı Mukaddes'den ilhamla Aleviliğe girdiği söylenmektedir. Noyan'a (1985) göre bu yanlış ve maksatlı bir tespittir. Çünkü Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin annesi de babası da bellidir.

Alevilik inancındaki üç sünnetten birincisi, dilden tevhid'i bırakmamaktır. Hacı Bektaş Veli'nin eserlerine bakıldığında da tevhid yani Allah'ı birleme cümlesinin anlam ve önemi açıklanmaktadır (Yar, 2016, s. 57). Alevi inancında Hz. Muhammed nübüvvet makamının temsilcisi olarak görülür. Son peygamber olarak kendisiyle birlikte nübüvvet makamı kapanınca Hz. Ali ile birlikte velayet makamının kapısı açılmıştır. Alevi-Bektaşî düşüncesine göre velayet, Allah'ın Hz. Ali'ye lütfettiği bir yetkilendirmedir (Yılmaz, 2020, s. 25).

1.4.2. Cem Töreni-Ayin-i Cem

Alevi dinsel törenleri, toplantı töresi, bir araya gelme anlamlarında ayin-i cem olarak adlandırılır. Alevi inanca sahip bireyler tarafından "Hak-Muhammed-Ali Divanı" olarak da isimlendirilmektedir (Korkmaz, 2016, s. 148). Alevilikte ibadet, tarikat hayatı kalıpları içerisinde şekillenir ve Cem ayini, bu ibadet anlayışının merkezini oluşturur. Alevi inancının temel dini ritüellerinden olan ayin-i cem tasavvufi simge ve sembollerle icra edilir (Doğan & Çelik, 2022, s. 98; Üçer, 2005).

Cem ayinleri, Türkiye'deki farklı bölgeler, köyler ve hatta dedelerin ocaklarına göre küçük değişiklikler gösterebilir, ancak genel olarak özü aynıdır. Cem töreninde,

kadın ve erkek, zengin ve yoksul, bilgili ve bilgisiz, âlim ve cahil bir arada bulunur. Günahkâr olanlar, kul hakkı taşıyanlar ve tövbe etmemiş olanlar cem törenine katılamazlar. Aynı zamanda bu tören, hem bireysel hem de toplumsal bir hesap verme sürecini de içermektedir (Coşkun, 2021).

Cem töreni, belirli ilkeler ve geleneksel kurallar çerçevesinde gerçekleştirilir ve katılımcılar bu kurallara uymakla yükümlüdür. Törenin uygun bir şekilde yerine getirilmesi için ‘12 Hizmet Kademesi’ görev yapar (Eröz, 2014, s. 96). On iki hizmet ve bu hizmetlerin on iki sahibi vardır. Bu hizmet yerine getirilmediğinde yenilenin içilenin haram olduğuna inanılır (Yaman, 2003, s.7).

Cem törenlerinin son aşaması olan semah, on iki hizmetten biri olarak kabul edilir ve ibadetin önemli bir unsuru olarak görülür. Semah, sadece bir oyun olarak değil, kutsal bir boyutu olan bir ritüel olarak algılanır ve rastgele her yerde gerçekleştirilmemesi gerektiği düşünülür (Doğan & Çelik, 2022, s. 116). İlk semahın, Kırklar Meclisi adı verilen bir toplulukta gerçekleştirildiğine inanılır. Bu inanışa göre, Kırklar Meydanı’nda Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Kırklar’ın bir araya gelerek ilahi bir coşkuyla dönmesiyle bu ibadet başlamıştır. Bu günden itibaren, semah, Alevilikteki ritüel ibadetin ayrılmaz bir parçası olmuştur (Yıldız, 2004, s. 177).

Cem’ler ritüellerin yanında sosyal dokuyu korumada önemli işleve sahiptir. Dinsel, sosyal ve eğitsel işlevinden bahsetmek mümkündür. Bunlar içerisinde dinsel boyut ve ritüeller ön plana çıkar. Özellikle genç nesillerin cemlere alıştırılması ve kültür aktarımı için sosyal ve eğitsel roller üstlenilir (Taşkın, 2019, s. 196).

Alevilikte cemlerin en önemlisi ‘görgü cem’i olarak kabul edilmektedir. Görgü cemi, tüm topluluğun bir araya geldiği bir ibadet olduğundan dolayı her bir birey, o yılın hesabını dedenin huzurunda cemaate verir. Aynı zamanda görgü cemi, hem dini hem de sosyal açıdan bir yenilenme sürecidir. Bu süreçte, bireyler kusurlarını onarır ve temiz bir sayfa açmayı hedefler (Aslan, 2022, s. 56). Bu yönüyle Görgü cemi, Alevilikteki ibadet anlayışının özgün bir yönünü oluşturmakta ve toplumun farklı kesimlerini bir araya getirmekte, bireylerin ve toplumun kendilerini hesaba çektiği ve yenilendiği bir süreç olmaktadır (Üzüm, 2008).

Cem ayininde inançsal açıdan fertlerin aidiyet duygularının tatmin edilmesiyle ilgili bir durum söz konusudur. Yapılan bir araştırmaya göre, günümüz toplumunda

güvensizliğin artması, insanları aynı zamanda sıcak ilişkilerin, dayanışmanın hâkim olduğu ve insanın kendini iyi hissettiği, buna mukabil içine girildiğinde özgürlük arayışının da kaçınılmaz olduğu bir yöne doğru götürmektedir (Geçgin, 2019, s. 17). Bu yönüyle Alevilikteki Cem ayini sadece dini nitelikli bir toplantı değil, aynı zamanda ceme katılan bireyin ruhen olgunlaşma, yenilenme, arınma ve hem de toplumsal ve bireysel muhasebe yeri olmaktadır.

1.4.3. Ehl-i Beyt Anlayışı

Sözcük olarak “ev halkı” anlamına gelen Ehl-i Beyt, kavram olarak Hz. Muhammed’in ev halkı yani eşleri, çocukları, Hz. Ali ve Hz. Fatıma’nın neslini ifade etmektedir (Uyar, 2004, s. 31).

Ehl-i Beyt’in kimleri kapsadığı konusunda İslam âlimleri arasında farklı yorumlar yapılmıştır. Bazı âlimler Hz. Peygamberin bütün akrabalarını hatta Selman-ı Farisi ve Abdullah b. Mesud gibi sahabileri zikrederken Aleviler tarafından sadece Hz. Peygamberin yanında damadı Hz. Ali, kızı Hz. Fatıma, torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Ehl-i Beyt olarak kabul edilmiştir (Fırlı, 2008; Öz, 1994; Yılmaz, 2020).

Cem törenlerinde, Ehli Beyt ve On İki İmam’ın hikâyeleri, nefesler ve deyişler aracılığıyla anlatılır. Özellikle Hz. Hüseyin’in Kerbelâ’da şehit oluşu, gözyaşları eşliğinde anımsatılır. Ayrıca, bazı Alevi dedelerine göre, Ehl-i Beyt ve On İki İmamların isimlerini bilmeyen kişilerin ibadetleri kabul görmez (Yıldız, 2004, s. 133).

Geleneksel Alevilik anlayışında Ehl-i Beyt’in ve özellikle Hz. Ali’nin çok farklı bir yeri vardır. Çünkü Ehl-i Beyt’e dâhil olan kişiler, Hz. Muhammed’in vefatından sonra Müslümanların inanç önderleri olarak kabul görmektedir. Ehl-i Beyt anlayışında zirvede olan Hz. Ali, Alevi topluluklarda olağan dışı sevilme ve tazimde bulunmaktadır (Yıldız, 2004, s. 124). Hz. Ali hilafete öncelikle layık olan, faziletleri ile diğer sahabilerle kıyaslanmayacak özellikte olan, Hz. Peygamberin vefatıyla sona eren nübüvvetten sonra velayet makamının sahibi olan bir kişilik olarak kabul edilmektedir. Bunların ötesinde, çok daha farklı olağanüstü ve mitolojik anlamların yüklendiği farklı bir Ali imajına inanılır. Burada önemli husus, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt’in tarihi ve gerçek şahsiyetleri değil, simgesel ve mitolojik kişilikleridir (Doğan & Çelik, 2022, s. 42).

Alevi inancında Ehl-i Beyt'e duyulan derin sevgi o kadar ileri boyuttadır ki kısmen Şiilikten de intikal eden tevella ve teberra anlayışı doğmuştur. Tevella, "Ehl-i beyti ve onları sevenleri sevmek" anlamına gelmektedir. Teberra ise "Ehli Beyt'e düşman olanlardan uzak durmak" anlamında kullanılmaktadır (Kutlu, 2008; Üzüm, 1997). Günümüzdeki şehirleşme ve modernleşme süreci, Alevi toplulukların Sünni bireylerle daha yakın bir şekilde yaşamasına yol açmıştır. Bu durum, Alevi toplulukların, Sünni bireylerin Ehli Beyt'e karşı düşmanca bir tutum içinde olmadığını anlamalarını sağlamıştır (Yıldız, 2004, s. 132).

1.4.4. Dedelik

Dedelik, Anadolu Aleviliği'nin temel kurumlarından biri olup, bu inancın dini, sosyal ve kültürel yapılanmasında önemli bir rol oynar. Dedelik kurumu, Aleviliğin temelini oluştururken, dedeler de Alevi toplumunun inanç ve toplumsal liderleri olarak kabul edilir. Dedeler, Alevi inancının ve geleneğinin yeni nesillere aktarılmasında önemli bir görev üstlenmektedir (Yıldız, 2004, s. 224).

Bazı araştırmacılar, Alevilikteki dedelik kurumunun kökenlerinin İslamiyet öncesi döneme kadar uzandığını belirtmektedirler. İslamiyet'in kabul edilmesinin ardından, Şamanlar, Türkmen babaları rolünü üstlenmişlerdir. Bu gruplar, 13. yüzyılda Anadolu'ya göç ederek yerleşmiş ve Aleviliğin ilk ocakları olarak Dede Garkın, Hacı Bektaş, Sarı Saltuk gibi isimlerle anılmışlardır. Şah İsmail, Anadolu'da Aleviliği organize ederken, Ali evladı soyundan gelen kişilere birer siyadetname (seyyidlik belgesi) vermiş ve bu kişileri kendine bağlamıştır. Bu durum, Alevilikte dedelik kurumunun ve dedelerin manevi bir nüfuza kavuşmasını sağlamıştır (Ünlü, 2018, s. 42; Yaman, 2007, s. 258).

Dede, olarak bilinen kişiler, Alevi toplumunun manevi liderleridir. Dedelerin, Hz. Muhammed'in soyundan geldiği kabul edilir ve belirli bölgelerde tartışılmaz bir şekilde manevi otoriteye sahip oldukları bilinir. Dedelik, genellikle soydan geçer ve Seyyid olduklarını iddia ederler. Dedeler, görevlerini genellikle oğullarına devrederler, bu nedenle bir Alevi'nin başka bir Dede'ye bağlanması mümkün değildir (Taşgın, 2013, s. 66). Dedeler, bir yandan Alevi topluluğunun merkezi, öğretmenleri ve hâkimleri olarak hizmet ederken, diğer yandan da topluluğun dini mirasıyla bağlantılarını koruyarak onları dini mirasla bağlarlar. Bu nedenle, dedelerin rolü ve etkisi, Alevi

toplumunun dinamiklerini anlamak için önemlidir (Subaşı, 2005, s. 45; Okan, 2004, s. 82).

Sekülerleşme, bireyselleşme gibi faktörlerin ve modernleşmenin de etkisiyle, Alevi toplumlar değişime uğradıkça Alevilikte dedelerin otoritesi sembolik bir hale gelmiştir (Shankland, 1999, s. 324). Bu durum, Alevi kökenli yazarlar, sanatçılar ve araştırmacılar başta olmak üzere herkesin yol ve erkân hakkında söz söylemeye başlamasına yol açmıştır. Dedelerin rollerini tam olarak yerine getirememesi nedeniyle ortaya çıkan otorite ve ritüel boşluğu, dernek etkinlikleri ile doldurulmaya çalışılmıştır. Geleneksel Alevilikte, talibin mensubu olduğu ocağa ikrar vermesi ve dedesinin irşadına girmesi gerekliliği, modern şehir yaşamı koşullarında, talibin üyesi olduğu derneğin cem ve etkinliklerine katılmakla sınırlı hale gelmiştir. Bu durum, dedeliğin dönüşümüne paralel olarak, ocak ağlarının da çözülmeye başlamasına neden olmuştur (Aslan, 2022, s. 52).

1.4.5. Musahiplik

Arapça kökenli musahip kelimesi, eşlik eden, sohbet eden, söyleşen, sohbet arkadaşı gibi anlamlara gelmektedir. Alevilikte inançsal ve toplumsal akrabalığın adı olmakla kalmamış, sistemin önemli kurumlarından biri haline gelmiştir. Alevi inancında ıstılah olarak ikrar vermiş, karı-kocanın seçtiği kefil anlamındaki yol kardeşine musahip denilmektedir (Üçer, 2015, s.33).

Musahiplik, evli iki birey ve eşlerinin, bir pirin (dedenin) ve cem topluluğunun huzurunda, birbirlerini koruma, gözetme ve birlik içinde yaşama sözü vererek kurdukları, ölümüne kadar süren toplumsal bir akrabalık kurumudur. (Korkmaz, 2016, s. 482).

Alevi inancına göre musahiplik kurumu Allah'ın bir emri olarak Hz. Muhammed tarafından ihdas edilmiştir. Mekke'den Medine'ye hicret eden muhacir ile Medine'nin yerlisi Ensar arasında kardeşlik akdi ve ikrarı musahipliğin ilk örneği olarak kabul edilmektedir. Rivayete göre bu tören esnasında Hz. Muhammed ile Hz. Ali musahip olmuştur (Bozkurt, 2005, s. 19-26). Bu nedenle Alevilik içinde, kökeni Eski Türk geleneğine dayanan bu dayanışma örneği, zaman içinde İslâmiyet'ten etkilenmiş ve bazı unsurları içine alarak sosyal bir dayanışma niteliği kazanmış ve kurumsal bir yapıya dönüşmüştür (Şahin, 2011, s. 278).

Üçer (2005) tarafından belirtildiği gibi, musahiplik kurumunun oluşumunu etkileyen faktörlerin incelenmesi gerekmektedir. Bu faktörler, Türklerin İslam öncesi dini ve sosyal yaşamları, Orta Asya'da İslam'ın yayılması, Türk grupların göçebe veya yerleşik yaşam tarzlarına göre İslam'ın farklı şekillerde benimsenmesi, bu grupların Anadolu'ya göç etmeleri, Anadolu'da yerleşmeleri ve burada karşılaştıkları sosyal ve politik olaylar, Anadolu'daki dini yaşam gibi unsurları içerir.

Alevilikte musahiplik birbirini sahiplenme anlamında kardeşlikten öte bir bağıdır. Arkadaşlık, dostluk, yol arkadaşlığı, ortaklık ve her türlü karşılıklı sorumluluk bağıdır. Musahip olanlar birbirlerini kardeş kabul ettikleri için ölünceye kadar birbirlerine maddi ve manevi olarak yardım etmek ve desteklemekle mükelleftir (Subaşı, 2005). Sadakat ve bağlılık esaslarının en üst düzeyde yaşandığı musahiplik, inanç topluluğu içinde benzersiz bir bağ oluşturur. Bununla birlikte musahiplik, temelinde yardımlaşma esasına dayanmaktadır. Aynı zamanda musahipler her konuda birbirlerine yardımcı olmalı ve hayatları boyunca ailelerini korumalı ve gözetmelidirler (Albayrak, 2005; Melikoff, 1993). Sosyal yardımlaşma ve dayanışma açısından bakıldığında Alevilikteki musahipliğin toplumun huzurlu ve kontrollü olmasında, bireyler arasında dayanışma ve kardeşlik hukukunun gerçekleşmesinde önemli bir işlevinin olduğu görülmektedir (Bulut, 2013, s. 110).

Modern şehir yaşamında, belirli bir toplulukla bağ kurmak giderek zorlaşmaktadır. Bu durum, toplumları ritüeli terk etme veya sembolik olarak sürdürme ikilemiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Aslan'ın (2022) saha araştırmasında, genç katılımcıların musahipliğe yaşlılar kadar önem vermedikleri, musahibi olanların bir kısmının ritüelleri uygulamadan musahip olduğu ve bazılarının musahipleriyle aynı şehirde yaşamadığından dolayı bu kurumun sembolikleşmeye başladığı görülmüştür.

1.4.6. Türbe Ziyareti

Türk toplumunun dini kültürü ve dindarlığının farklı bir boyutu olan halk dindarlığının etkisi özellikle kırsal bölgelerde daha güçlü hissedilirken günümüzde şehir hayatında farklı formlarda devam etmektedir. Hem Alevi hem de Sünni çevrelerce halk dindarlığının uygulamaları gerek ziyaret gerekse adak gibi ritüellerle olsun dini unsurlarda yerini almaktadır (Günay, 1998, 540).

Kutsal mekân kavramı, Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde mezarlar, taşlar, ağaçlar, su kaynakları ve tepeler gibi belirli yerlere atfedilen kutsallıkla karakterize edilir ve bu, insanların dini ve sosyal yaşamlarında önemli bir rol oynar. Bu durum, genellikle rasyonel düşünceden çok duygusal yanıtlar veren topluluklar arasında yaygındır. Konu üzerine uzmanlar, bu durumun bir dini-sosyal olgu olduğunu ve halk dindarlığının bir göstergesi olduğunu belirtirler (Yıldırım, 2010).

Alevilikte, belirli yerlere atfedilen kutsallık konusunda daha fazla özen gösterildiği görülmektedir. Bu yerler genellikle yatır ve türbeler, kutsal kabul edilen ağaçlar ve taşlık veya tepelik alanlar olmaktadır. Özellikle yatırlar, büyük önem taşır ve bu alanlarda adak kurbanları kesilir, dualar okunur ve gülbanklar çekilir. Bu uygulamalar, Alevi inancının dini ritüellerinin bir parçasıdır ve toplumun dini yaşamında önemli bir rol oynamaktadır (Yıldız, 2004, s. 207).

Hacı Bektaş Veli kültü, Alevilik inancında önemli bir yere sahiptir. Hacı Bektaş Veli, Anadolu'daki en yaygın tarikatlardan birinin ilham kaynağıdır. Bu, Hacı Bektaş Veli'nin dini ve kültürel etkisinin, Alevi topluluğu üzerinde ne kadar derin olduğunu göstermektedir. Hacı Bektaş dergâhı bugün tüm Türkiye Alevilerinin baş merkezi haline gelmiştir. Burada Ağustos ortasında yapılan 3 günlük tören ile Alevilik tüm dünyaya tanıtılmaktadır (Üçer, 2005).

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma nitel araştırma desenine göre hazırlanmıştır. Nitel araştırmaya, araştırmacının kişisel görüşlerini ihtiva etmesinden dolayı yorumlayıcı araştırma ve belirli bir sosyal ortam içinde konunun derinlemesine incelenmesinden dolayı da alan araştırması gibi çeşitli isimler verilmiştir (Baltacı, 2019). Nitel araştırmalar, bireysel ve toplumsal olguların çevresel ve diğer değişkenlerle sınırlandırılmış ölçüde karmaşık ve birbirleriyle bağlantılı varsayımlara dayanmasından dolayı nicel araştırma verilerinden daha karmaşık bir desene sahiptir (Balaban Salı, 2012).

Nitel araştırmalar, insanların deneyimlerini, düşüncelerini, inançlarını ve duygularını anlamak için kullanılmaktadır. Bu tür bir araştırma, insanların belirli olayları veya durumları nasıl algıladıklarını, ne anlam yüklediklerini ve bu olayları nasıl nitelediklerini ortaya çıkarmaktadır (Özdemir, 2010). İnsanların deneyimlerini doğrudan tanımlama ve açıklama amacı güden nitel araştırmalarda araştırmacılar, kendi yorumlarını desteklemek için veri toplarlar. Elde edilen veriler sayılardan ziyade sözlü ve yazılı metinlerden oluşur (Balaban Salı, 2012).

Cresswell (2002), herhangi bir olgunun açıklanmasında tek bir bakış açısının bilim insanını yanıltabileceği ve bunun yerine çoklu bakış açısının kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır. Pozitivist anlayışın parçalardan oluşan anlamlı bir bütün olarak tanımladığı insanı ancak parçaların incelenmesiyle kesin bilgi edilebileceği işaret etmektedir (Baltacı, 2019). Böylece, konuların farklı yönleri göz önünde bulundurularak daha kapsamlı ve derinlemesine anlayışların elde edilmesi mümkün görünmektedir (Baltacı, 2019).

Araştırmacılar nitel araştırmaların yürütülmesi sürecinde esnek çalışma alanına sahiptirler. Bu süreçte yeni yöntem ve yaklaşımlar geliştirebilme ve araştırmaya etki edecek yeni düzenlemeler yapabilme esnekliği sağlaması nitel araştırmacının en temel özelliklerindendir. Bunun yanında araştırmayı yeni verilerle çeşitlendirme ve detaylandırma imkânı verir. Aynı zamanda az çalışılmış veya veri toplama noktasında sınırlı olan konuların incelenmesinde daha kullanışlı bir yöntemdir (Baltacı, 2019).

Nitel araştırmaların bir başka özelliği de keşifsel özellikler taşımalarıdır. Keşifsel nitelikteki araştırmalar, daha az incelenmiş konuların aydınlatılmasında son derece faydalı ve kullanışlı olabilmektedir (Karataş, 2015). Diğer taraftan sosyal olayların doğasından kaynaklanan bir durum olarak, nitel araştırmadan elde edilen bulguların genelleştirilmesi zorlayıcı görünmektedir. Çünkü yaşamdaki olaylar belli bir zaman, mekân ve sosyo-kültürel bağlamda gerçekleşirken sürekli bir değişim içindedir. Bununla birlikte nitel araştırmalarda örneklem evreni temsil edecek büyüklükte seçilemediği için istatistiksel açıdan genelleme yapmak uygun görünmemektedir (Karataş, 2015).

Nitel araştırmalar, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği çalışmalardır (Karataş, 2015). Bu aşamada, alandan toplanmış ve henüz işlenmemiş durumda bekleyen veri seti, ayıklama, özetleme ve dönüştürme işlemlerinden geçirilir. Veri azaltma aşaması adı verilen bu süreçte araştırmacı, araştırmacının amacına göre hangi verileri kullanacağına, hangi verileri dışında bırakacağına ve veri setini nasıl sınıflandıracağına karar vermektedir (Özdemir, 2010).

Nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan bir veri toplama aracı olan görüşme tekniği, bireylerin belirli bir konudaki duygu, düşünce ve davranışlarını anlamak için gerçekleştirilen yüz yüze sözlü söyleşileri ifade eder. Bu yöntem, odaklanılan konu etrafında diğer insanların öykülerini, izlenimlerini, duygularını ve düşüncelerini ortaya çıkarmayı amaçlar (Yıldırım & Şimşek, 2016). Nitel araştırma modelinde incelenen konu hakkında derin bir bilgi düzeyine ulaşma çabası vardır. Bundan dolayı araştırmacı görüşme yapılan kişilerin öznel bakış açılarını ve yorumlarını önemser. Bununla birlikte nitel araştırmalar büyük ölçüde araştırmacının kişisel görüşlerinden etkilenme olasılığına sahip yöntemlerdendir (Akdemir & Kılıç, 2021).

Bu çalışmada, Alevi bireylerin inanç tutumları ve prososyal davranışları üzerindeki etkisiyle birlikte modernleşme sürecinde yaşanan inanç ve tutum değişimlerini derinlemesine bir şekilde incelemek amacıyla nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Yarı yapılandırılmış mülakat tekniğine uygun açık uçlu sorular hazırlanmış ve bu sorular görüşmenin gidişatına uygun olarak sınırlandırılarak yüz yüze görüşme şeklinde gerçekleştirilmiştir.

2.2. Araştırmanın Evren ve Örneklem Seçimi

Araştırmanın evreni; farklı coğrafi bölgelerden göç alması ve çeşitli inanç ve kültürleri içinde barındırmasından dolayı kişilerarası etkileşimin en yoğun yaşandığı İstanbul'da yaşayan Alevi bireylerdir. Örneklem ise İstanbul ilinin çeşitli ilçelerinde ikamet eden Alevi inanca sahip 9 kadın, 6 erkek toplam 15 katılımcıdan oluşmaktadır. Örneklem seçiminde gönüllü olmak esas alınmıştır. Bununla birlikte Alevi inancını farklı düzeylerde yaşayan kişilerle görüşülmesine özen gösterilmiştir. Amaçlı ve kartopu örnekleme yönteminden faydalanılmıştır.

Örneklemin büyüklüğü belirli bir nicel çoğunluk ilkesine dayanmak yerine, elde edilecek bilginin araştırma için yeterli olmasına uygun olarak belirlenmiştir. İdeal örneklem büyüklüğü, verilerin doyuma ulaştığı ve döngüsel olarak tekrarlanmaya başladığı noktadır (Baltacı, 2019). Nitel araştırmalar genellikle sınırlı örneklem veya küçük çalışma gruplarıyla gerçekleştirilir. Örneklem sayısının düşük tutulması, araştırmacıya belirli örneklem grupları üzerinde detaylı ve derinlemesine bir inceleme yapma olanağı tanırken, aynı zamanda zaman ve maliyet açısından daha yönetilebilir bir araştırma yapma avantajı sağlar (Baltacı, 2018).

Kartopu örnekleme yöntemi, belirli bir bireyin yardımıyla, benzer özelliklere sahip diğer bireylerle temas kurmayı sağlamaktadır (Kılıç, 2012). Kartopu örneklemede araştırmacı, ilgilendiği konuya dair en fazla bilgiye sahip olduğunu düşündüğü kişileri belirlemek amacıyla şu soruları sormaya başlar: “Bu konu hakkında en geniş bilgiye sahip olan kişi kimdir? Görüşmeye kiminle başlamalıyım?” (Baltacı, 2018). Araştırmacı, bu şekilde insanlara hangi kişilerle görüşebileceğini sorgulayarak yeni bilgiler elde etmeye çabalar. Bu süreçte önemli olan, araştırmacının görüştüğü kişilerin güvenini kazanmasıdır. Çünkü insanlar, güvenmedikleri bir kişiye bilgi vermekten kaçınabilir ve bu nedenle yeni kişilerle görüşmeleri için araştırmacıya referans olmayabilir (Baltacı, 2019).

Amaçlı örneklem ise araştırmacının, araştırma sorusuna yanıt alabileceğine inandığı kişilerden oluşmaktadır (Kılıç, 2012). Amaçlı örnekleme, araştırmının odaklandığı konu veya sorularla doğrudan ilişkilendirilebilecek katılımcıları seçerek, araştırmanın amacına daha uygun ve bilgi açısından zengin veriler elde etmeyi hedeflemektedir (Baltacı, 2019).

Bu araştırmaya, farklı eğilimleri temsil edebilecek katılımcılar dâhil edilmeye çalışılmıştır. Nitel araştırma deseni kullanılarak planlanan bu çalışmada, konunun tüm yönlerini aydınlatmak, katılımcıların çeşitliliğini belirlemek (yaş, meslek, grup içi konum, ocak, ata yurdu gibi) eşit dağılımını sağlamak mümkün olmamıştır. Alevi inancına mensup bireylerle yapılan görüşmelerde katılımcıların isimleri gizli tutularak erkek katılımcılar (E), kadın katılımcılar ise (K) olarak ifade edilmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Nitel araştırmalar genellikle belirli bir konu hakkında daha derinlemesine bilgi edinmek için kullanılmakta ve yarı yapılandırılmış mülakatlar bu tür araştırmalar için oldukça yaygın bir veri toplama yöntemi olmaktadır. Yarı yapılandırılmış mülakatlar, araştırmacının önceden hazırlamış olduğu bir dizi soru sormasını, aynı zamanda katılımcının kendi deneyimlerini ve görüşlerini özgürce ifade etmesine olanak sağlayan esnek bir formatı içerdiğinden (Güven, 2006, s. 170) bu çalışmada yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Görüşme öncesinde katılımcıyla gerçekleştirilecek görüşmeye rehberlik edecek soruların bulunduğu bir görüşme formu hazırlanmıştır. Yarı yapılandırılmış mülakat tekniğinde araştırmacı, bu formdaki soruları sormakla birlikte aynı zamanda daha detaylı bilgi toplamak amacıyla ek sorular da geliştirebilir (Balaban Salı, 2012).

Mülakat soruları saha çalışmasına başlamadan önce hazırlanmalı ve etik kurula sunulmalıdır. Mülakat soruları, mülakatın akışına göre ve birkaç mülakatın ardından tekrar yapılandırılabilir. Bu nedenle, görüşme formundaki soruların belirli bir öncelik sırasına göre sorulması zorunlu değildir. Görüşmeci, katılımcı ile olan etkileşimine bağlı olarak hazırlanan soruları farklı sıralarda yöneltebilir (Boşnak, 2022).

Katılımcıyı mülakata hazırlamak ve iletişimi kolaylaştırmak için genel sorular aracılığıyla ve kişiye özel deneyimleri içeren sorular sorulur. Konuya özel sorular, esas araştırma sorusuna ve alt araştırma sorularının konularına odaklanır ve bunlar takip sorularını içerir. Takip soruları, konuları detaylandırmak, açıklamak ve katılımcıyı

anlamak için tasarlanmış sorulardır ve bu süreçte araştırmacı aktif bir rol oynar. Kapatma soruları ise katılımcıya konuyla ilgili bir değerlendirme yapma fırsatı vererek eklemek istediği konuları ve önerileri üzerine odaklanır (Boşnak, 2022).

Bu çalışma kapsamında, katılımcıların sosyo-demografik özelliklerinin değerlendirilmesi amacıyla Demografik Bilgi Formu kullanılmıştır. Form, katılımcıların genel demografik bilgileri, herhangi bir hastalıkları olup olmadığına dair sorulardan oluşturulmuştur. Form doldurulduktan sonra görüşme öncesi hazırlanan sorularla mülakata başlanarak gerekli görülmesi halinde görüşmenin akışına uygun yeni sorular eklenerek veya çıkarılarak görüşme tamamlanmıştır. Görüşme sürecinde soruların sıralamasına bağlı kalınmadan, amacı olan bir sohbet şeklinde yürütülmüştür. Görüşmelerde katılımcıların içtenlikle cevap verebilmelerini kolaylaştıracak bir ortam oluşturabilmek için katılımcıların tercih ettikleri mekânda görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Görüşmelere etik kurul kararı alındıktan sonra başlanmıştır. Mülakattan önce görüşme yapılacak kişiler araştırmanın konusu, amacı, kapsamı, verilerin nasıl kullanılacağı hakkında bilgilendirilmiş ve Bilgilendirilmiş Gönüllü Olur Formunu imzalamaları istenmiştir. Görüşmelerin analizinin sadece araştırmacı tarafından yapılacağı, verilen bilgilerin araştırma dışında kullanılmayacağı ve istedikleri zaman sorulara cevap vermeyi bırakabilecekleri bildirildikten sonra görüşmeler ses kaydına alınmıştır. Ses kaydına alınmasından dolayı duygu ve düşüncelerini ifade etmekten çekinen katılımcılarla belli başlı sorular üzerinden sohbet ortamında görüşmeye kayıt dışı devam edilmiştir. Görüşme süresince kaydedilen konuşmaların gizliliğine ilişkin katılımcılara teminat verilerek kendilerini daha rahat ifade etmelerine de zemin hazırlanmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Veri analizi, olguları tanımlama, sınıflandırma ve kavramların birbirleriyle ilişkilerini betimleme süreçlerini içermekte ve temelde elde edilen verilerden anlam çıkarma amacını taşımaktadır. Bu sürecin sonunda elde edilen anlamlar ve bakış açıları, çalışmanın bulgularının temelini oluşturmaktadır (Özdemir, 2010).

Bu teknik, nitel araştırmalar için en yaygın kullanılan görüşme biçimi olup, bireysel veya grup görüşmeleri şeklinde uygulanabilir. Bu teknik katılımcının iç dünyasını daha iyi anlamak ve kendini daha rahat ifade etmesini sağlamak için daha rahat bir ortam oluşmasını sağlayabilir (Boşnak, 2022).

Bu çalışmada yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile yapılan görüşmeler ses kaydına alındıktan sonra yazıya dökülerek incelenmiştir. Elde edilen veriler belirlenen temalara göre düzenlenmiş ve tashih edildikten sonra diyalog içerisinden araştırmanın konusuna uygun bazı yorumlar alıntılar şeklinde aktarılarak betimsel olarak analiz edilmiştir.

Betimsel analizde amaç, görüşme sonucu elde edilen verilerin düzenleme yapılarak ve yorumlanma yapılmış halde okuyucuyla buluşturulmasıdır. Çoğunlukla betimsel yönteminde veriler önceden belirlenen temalara göre gruplandırılır, gruplandırılan verilere ait bulgular özetlenir, özetler araştırmacı tarafından yorumlanır. Bunun yanında araştırmacı elde ettiği bulgular arasında neden-sonuç ilişkisi kurarak analiz ve gerekirse karşılaştırmalar yapar (Baltacı, 2019).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

3.1. Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri

Araştırmada, toplamda 15 birey ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu bireylerin 9'u kadın, 6'sı ise erkek cinsiyetindedir. Araştırmaya katılanların yaş aralığı ise 32 ile 60 yaşları arasında değişmektedir. Katılımcıların yaş ortalaması 52,4 olarak hesaplanmıştır.

Araştırmaya katılan bireylerin eğitim seviyelerine göre dağılımı şu şekildedir: İlkokul mezunu olanların sayısı 4, lise mezunu olanların sayısı 6 ve üniversite mezunu olanların sayısı 5'tir.

Araştırmaya katılan bireylerin iş durumlarına bakıldığında, kadın katılımcıların 6'sı ev hanımı, 3'ü çalışmaktadır. Erkek katılımcıların 4'ü aktif olarak çalışmakta, 2'si emekli durumundadır.

Araştırmaya katılan bireylerin medeni durumları ve inançları incelendiğinde, bir kadın katılımcı hariç diğer tüm katılımcılar evlidir. Ayrıca, bir erkek katılımcının eşi dışında diğer tüm katılımcıların eşlerinin de Alevi inanca mensup olduğu belirtilmiştir.

Araştırmaya katılan bireyler arasında, iki kişi aktif olarak dedelik görevini yürütmektedir. Ayrıca, üç erkek ve iki kadın katılımcının, görüşme öncesinde bir dernek ya da cemevi ile üyelik bağlantısı bulunduğu kendileri tarafından belirtilmiştir.

3.2. Katılımcıların İnanç Tutumuna Dair Bulgular

İnanç sistemleri, bireylerin dış dünyayı ve bu dünyada gerçekleşen fiziksel ve sosyal olayları anlamlandırmasına yardımcı olur. Gerek dini olsun gerekse dini olmayan bir inanç olsun, bu sistemler, bireylerin dış dünyayı algılama biçimlerinde belirli kalıplar oluşturur. Ayrıca, bir bireyin inançları üzerinde aile, geçmiş deneyimler,

öğrenme süreçleri ve sosyal ve kültürel çevre gibi faktörler de önemli bir rol oynar (Yapıcı & Albayrak, 2002). Bu faktörler, bireyin inançlarını ve dolayısıyla dünyayı algılama biçimini şekillendirir. Bu nedenle, inanç sistemlerinin, bireylerin dünyayı anlamlandırma ve yorumlama süreçlerinde merkezi bir rol oynadığı söylenebilir. Her inancın kendine özgü bir takım unsurları vardır. Bu bir dini inanç ise bu unsurlar; Tanrı ve insan tasavvuru ve Tanrı anlayışına bağlı olarak şekil alan ibadet ve ahlak anlayışdır (Yapıcı, 2004).

Araştırmamızda katılımcılara kendilerini inanç açısından nasıl tanımladıklarını sorduk. Çoğunluk, dini inançlarını Alevi Müslüman olarak belirtirken, katılımcılar arasında genel görüşün dışında inancını farklı ifade edenler de vardı. Yaratıcının dışında herhangi bir dine inanmadıklarını belirten 2 katılımcı bununla birlikte Alevi kimliğini benimsediklerini belirtmişlerdir. Bu kişilerde Alevilik, bir inanç sistemi olarak değil, bir yaşam biçimi ve düşünce yapısı olarak tecrübe edilmektedir. Bu durum, bireylerin dini, sosyal ve kültürel yaşamlarında alt kimliklerin önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Bu alt kimlikler, kişilerin toplum içinde kendilerini tanımlama biçimlerini etkilemektedir.

“ Bence insanlara din telkin edilmemeli. Herkes kendisini nasıl hissediyorsa öyle olmalı. Benim bu konuda takıntım yoktur. Bu konuda beni bağlayan tek şey Allah’ın varlığıdır. Bunun dışında hangi ailede doğduysanız inancınız da öyle oluyor. Biz de Alevi ailede doğmuşuz.” (K1, yaş 47)

“ İnanç olarak kastettiğiniz din ise ben yaratıcının dışında herhangi bir dine inanmıyorum. Evet, Aleviyim fakat bu konuda farklı düşünen bir insanım, yobaz değilim, Alevinin de sünninde yobaz olanı çok maalesef.” (K3, yaş 48)

Alevi inancına mensup olmanın anne-babadan geldiğine değinen K2, inancın kader olduğunu vurgulayarak bu durumu şöyle ifade etmiştir:

Benim tek inandığım şey Allahu Teâla’dır. Onun dışında olan hiçbir şeye hiçbir şekilde inancım yok. Alevilik eğer benim kaderim olmasaydı da tercihim olurdu. Yani anne babadan da gelmeseydi değişmezdi inancım. Çünkü Alevilik bana göre bir inanç sistemi ve ideal yaşama biçimidir. (K2, yaş 39)

Şehir hayatında, eğitim kurumları, iş yerleri ve mahalleler gibi sosyal çevrelerde Sünni inançlı bireylerle etkileşimde bulunan ve bu bireylerle yakın ilişkiler kuran

kişilerin inançlarında belirgin bir dönüşüm gözlemlenmektedir. Katılımcı E1, Alevi bir ailede doğup büyüdüğünü ve aynı mahallede yaşayan, Sünni inanca mensup olan arkadaşları ile birlikte camiye gittiklerini ve buradaki sohbet ortamından derinden etkilendiğini ifade ederek şunları söyledi:

Elhamdülillah Müslümanım. Aileden gelen bir Alevi köken var. Aleviler de Allah'a inanıyor tabii ama benim bir birey olarak Allah'a inancım tamdır. Ayrıca diğer iman esaslarına da inanıyorum. Sadece inanmakla sorumluluğun kalkmadığını bilerek ibadetlerimi de yerine getirmeye çalışıyorum. Her vakit namazını camide kılmaya çalışıyorum. (E1, yaş 58)

Bir diğer katılımcı, mesleği gereği çok çeşitli inançlara sahip bireylerle tanışma fırsatı bulduğunu ve bu sayede iki farklı inancı da derinlemesine anladığını belirtmiş, kendisini şöyle tanımlamıştır:

“Ben kendimi ne aşırı Alevi ne de aşırı Sünni olarak tanımlıyorum. Ben ikisini de bir arada yürüten ikisine de sıcak bakan bir insanım.” (E4, yaş 60)

E4'ün kişisel bir tanımlamayla kendi inançlarını ve düşüncelerini yansıtan bir kimlik oluşturduğu söylenebilir. Hem Alevi hem de Sünni inançlarına sıcak bakabilme yeteneği, kişisel özellikleri ve inançlarına atfedilebilir. Aynı zamanda E4, sözlerinin devamında şöyle demiştir:

Değişik mezheplere mensup kişilerle arkadaşlığımız oldu. Bunlardan en çok da Arap kültürünü İslamiyet zannedenlerle problemlerimiz oldu. Ben yine de herkesin inancına saygı gösterilmesinden yanayım. Yeter ki dayatma olmasın, insanlar inandıkları şeyleri korkmadan, baskı altında hissetmeden yaşasın. Yeter ki herkes birbirine saygılı olsun.

Katılımcıların, kendilerini Alevi Müslüman olarak tanımlarken Sünni inanç söylemini referans aldıkları gözlemlenmiştir. Bu durum, inançlarının tanımlanmasında Sünni söyleminin etkili olduğunu göstermektedir.

Ben kendimi Müslüman olarak ifade ediyorum. Ama ta atalardan beridir Alevi demişler bize biz de böyle biliriz kendimizi. Sünniliğe de karşı değilim. Bunların insanları ayırmak için sonradan çıktığını da bilirim. Benim her inanca saygım vardır. Yeri geldiğinde namazlarımı da kılarım. Yeri geldiğinde cemevine de giderim. (K8, yaş 58)

Müslümanım ve Aleviyim de tabii ki nasıl olmam ki. Aleviyim demek Ehl-i Beyti sevmek demek. Ehl-i Beyti sevmek de Muhammedi sevmek demek, nasıl sevmem ki onun içinde, ondan geliyor zaten. Alevi değilim desem de bir şey değiştirmez ki. Anadan atadan gelen inancımız bu. (K5, 62)

Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde, Alevi inanç geleneklerini tam olarak yerine getirmeseler bile, kendilerini Alevi Müslüman olarak tanımladıkları görülmektedir. Bu durumun değiştirilemez bir nitelik taşıdığını ve aileden gelen bir durum olduğunu belirtmişlerdir. Bu, bir anlamda kaderci bir inanç anlayışına işaret etmektedir. Kendilerini Alevi Müslüman olarak tanımlarken, Sünni inanç sistemine atıfta bulunarak kendi kimliklerini tanımlamışlardır. Bu durum, Alevi ve Sünni inanç sistemlerinin birbirleriyle olan etkileşimini ve bu etkileşimin bireysel kimlik oluşumunda nasıl bir rol oynadığını göstermektedir.

Yıldırım (2010) yapmış olduğu saha araştırmasında Aleviliği-Bektaşiliği deneklerin bir kısmı ‘İslam’ın özü’ olarak tanımlarken, bir kısmı ‘İslami bir mezhep veya tarikat’ olarak, bir kısmı ‘ayrı bir din’ olarak ve bir kısmı da ‘bir düşünce veya yaşam biçimi’ olarak tanımlamıştır. Ayrıca, yaş artışına paralel olarak, deneklerin Aleviliği İslami çerçevenin içinde değerlendirme eğilimlerinin arttığı belirtilmiştir. Bu, deneklerin yaşları arttıkça Aleviliği daha çok İslami bir çerçeve içinde değerlendirdiklerini göstermektedir.

Geçgin (2019) ve Sağır’ın (2019) yapmış olduğu alan araştırmasının sonucu araştırmamızla benzerlik göstermektedir. Geçgin (2019) araştırmasında Alevi bireylerde inanç temelli ve ritüeller etrafında toplanan ortak bir kimlik oluşturulurken, inançla ilgili uygulamaların sınırlı olduğu ancak kültürel kimliğin Alevilik üzerinde belirgin bir etkisi bulunduğu sonucuna ulaşmıştır. Sağır (2019) ise araştırmasında Aleviliğin sadece bir inançsal kimlik olmadığı aynı zamanda kültürel bir kimlik taşıdığı ve toplumsal yaşamda çoğunlukla alt kimlik grubunu oluşturduğunu belirtmiştir.

3.3. Katılımcıların İbadet Tutumuna Dair Bulgular

Alevilik, tarihsel süreç içerisinde çeşitli inanç sistemlerinden, kültürel ve toplumsal yaşantılardan, siyasi olaylardan etkilenmiş ve bu yeni değerleri kendi özüne eklemiştir. Bu eklemeleri reddetmeyerek kendi içinde eritmiştir (Yıldırım, 2010).

Alevilikte ibadet anlayışı, tasavvufi kalıplar çerçevesinde şekillenir. Alevilerin ibadet hayatı, sadece ‘cem’ ile sınırlı da değildir. İbadetin unsurları arasında, belirli zamanlarda tutulan oruçlar, tekke ve türbe gibi ziyaretler, bazı mali ibadetler ve kurban bulunmaktadır. Bu unsurlar, Alevilikte ibadetin çeşitliliğini ve zenginliğini göstermektedir (Üçer, 2019).

Katılımcılara, inançlarının gereği olan ibadetleri ne sıklıkta yerine getirdiklerine dair bir soru yöneltildiğinde, aldığımız yanıtlar aşağıdaki gibidir.

Çok sıklıkta giden birisi değilim. Çalışan insanlarız, yakınınızda cemevi olmayınca gitmek daha da zorlaşıyor. Gitmem gereken zamanlar da oluyor tabi o zaman giderim. İlla ki şu gün gideyim demem. O yüzden sadece yakınlarımın özel bir durumu veya mevlidi olduğunda giderim. Bir de birlik cem’ine giderim. (K8, yaş 58)

“Cenaze ve özel günlerde giderim. Bunun dışında pek gitmem.” (E4, yaş 60)

“Cenazeler dolayısıyla gidiyorum bunun dışında pek gitmiyorum. Yani din inancım bu konuda zayıf.” (E5, 60)

Katılımcıların çoğunluğu düzenli olarak cem’e katılmadıklarını ifade etmiş olsalar da cemlerin katılımcılar için önemsiz olduğu anlamına gelmemelidir. Şehir hayatının getirmiş olduğu yoğunlukla beraber ikamet edilen yerlerde cemevinin bulunmaması da gitmeyi zorlaştıran bir etken olarak ifade edilmiştir.

Yani dört yıldır gidemiyordum, burayı kurana kadar (cemevini kastederek) öyle bir şeyimiz olmadı, imkânımız yoktu. Sadece birlik cemine giderdim. Gidemediğimde kendimi kötü hissediyordum Ama burayı açtıktan sonra önemli bir işim olmadıkça düzenli geliyorum. İmkânlarımız yettikçe de zaten kendi cemlerimizi kendimiz yapmaya çalışıyoruz artık. (K1, yaş 47)

Belirli dönemlerde gerçekleştirilen ‘birlik cemi’ gibi özel etkinliklere katılım, Alevi bireylerin topluluk bağlarını güçlendirme ve kültürel değerlerin sürdürülmesi açısından önemli görülmektedir. Bu konuda bir katılımcı şunları söylemiştir:

“Ben kendimi inançlı bir birey olarak tanımlarım. Cemevine özel günlerde giderim. Onun dışında ibadetlerimi düzenli olarak yaptığımı söyleyemem.” (K7, yaş 60)

K9 ve E2 ise görüşlerini şöyle dile getirmişlerdir:

“Aleviyim ama namazlarımı düzenli kılıyorum. Senede bir defa mutlaka görgü ceminden de geçerim. Oruçlarımı tutmaya çalışırım. Kurban vecibemi yerine getiririm. Kurbanı olan kimselerin davetlerine giderim.” (K9, yaş 40)

Bizim hemen hemen her perşembe akşamı cem törenlerimiz olur. Bu cemler bizim için ibadet mesabesindedir. Ayrıca toplumun fertleri olarak bir araya gelir, hal hatır sorarız. Önceden cem törenlerinin çok daha samimi ve sıcak bir hava içinde geç saatlere kadar sürdüğünü; şimdiki cemlerin ise gösteriştense öteye geçemediğini belirtmek isterim. (E2, yaş 57)

E2, ibadetin Allah ile kul arasında olduğunu ve bunun bir gönül bağı olduğunu ifade ederek;

Çünkü biz şuna inanıyoruz. İbadet Allah ile kul arasındadır. Dolayısıyla biz bunu borç olarak düşünmüyoruz. Ha yapmayı istediğimiz özellikle katılmamız gereken ibadetler var mı? Evet var. Toplumun genel katılımı olduğu için toplumdaki ayrılmamak için hem de görüşemediğimiz canlarla görüştüğümüz için yılda bir bazen iki kere katılıyoruz. Katılmazsak hakikaten kendimde büyük bir eksiklik hissederim. Evet. Çünkü toplumun razılığını işte bizden de insanların razı olduğunu görmek bize ruhsal yönden rahatlama veriyor.

Düzenli olarak katılamasam da o anda o kadar dingin ve huzurlu hissediyorum ki sizin söyledikleri, semah dönmek, insanlarla bir arada olmak. Kendine bak diyorsun, ruhuna bak. Böyle düşünmeyen semah dönmesin, folklor değil ki bu. O yolda olacaksın, gerçekten ruhun ona hazır olacak. (K3, yaş 48)

“Aleviyim ama namazlarımı düzenli kılıyorum. Senede bir defa mutlaka görgü ceminden geçerim. Oruçlarımı tutmaya çalışırım. Kurban vecibemi yerine getiririm. Kurbanı olan kimselerin davetlerine giderim.” (K9, yaş 40)

E4, son yıllardaki rahatsızlığına kadar Cuma namazlarını kıldığını, Ramazan oruçlarını tuttuğunu ifade ederek şunları söyledi:

Gidemediğim için çok üzgünüm. İslam dininde benim en çok sevdiğim bir kadir gecesinde oruçlu olmak, bir de Cuma namazına gitmek ki küçüklüğümde beri giderim. Birileri beni asimile olmakla suçlasa da ben bildiğimden şaşmadım. O kınayanlara da acıdım. Bana göre Alevilik İslam'ın bir kolu ve yorumudur. İslamiyet'in aydın bir yüzüdür.

Günümüzde bazı Alevi dedeleri de Aleviliğin İslam'ın bir parçası olduğunu açıkça ifade etmektedirler. İslam'ın üst kimliği sabit kalırken, İslami ibadetlerin yorumlanması söz konusu olmuştur (Özcan, 2007). Buna rağmen Sünni inanca mensup bireylerle sosyal mesafenin azaldığı durumlarda, Alevi bireylerin Sünni inanca özgü görülen ibadet şekillerini icra etmeye başlaması, bu inanç ve uygulamaların tarihsel ve kültürel bağlamlar içinde nasıl evrildiğini ve değiştiğini göstermektedir.

Alevi kültürünün en belirgin özelliği, kutsal mekânlara ve ziyaret kültürüne verdiği önemdir. Dinî ritüellerin çoğu, çıra yakma, dua etme, kurban ve adak kesme gibi, bu kutsal mekân ziyaretleri sırasında yerine getirilir

Bunları yaparken daha çok mutlu ve huzurlu oluyorum. Gerçi insanlar daha çok dara düştüğü zaman Allah'ı hatırlıyorlar. Böyle durumlarda tek sığınılacak kapı O'nun kapısıdır. Ben da dara düştüğüm zaman veya rahat zamanlarımda O'na sığınırım. O'na yalvarmak, O'ndan medet ummak bana çok büyük huzur veriyor. (E4, yaş 60)

Alevi topluluğunda türbe ziyaretleri önemli bir yer tutar ve özellikle Alevi inancı için önemli sayılan şahsiyetlerin mekânlarına yapılan ziyaretler, hac ibadetinin bir alternatifi olarak kabul edilir.

Özkan (2009) türbe ziyaretlerini konu edinen araştırmasında, türbe ziyaretlerinin nedenleri incelendiğinde, katılımcıların bu ziyaretlerinde ön planda olan nedenin, dini inançları ve kutsal kabul edilen bir yere uğrama arzusu olduğu belirtmiştir.

Subaşı da (2018) türbe ziyaretlerinin psiko-sosyal işlevleri ve öznel dindarlık ile ilişkisini çok boyutlu olarak ele aldığı alan araştırmasında, kültürün ve dini inancın kişilerin iyileşmesinde ve çare arama sürecinde anlamlı ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Özellikle Hacı Bektaş Tekkesi ziyaretleri, diğer tekke ziyaretlerine kıyasla daha baskın bir konumdadır. Bu, Hacı Bektaş Tekkesi'nin diğer tekkeler üzerindeki hâkimiyetini de göstermektedir (Üçer, 2009).

“Her sene olmasa da imkânımız olduğunda Hacı Bektaş'a gideriz. Düşkün, şaşkı, hastası oraya gider niyaz olurlar. Hacı Bektaş'ın kerameti, Allah'ın izniyle şifa bulup dönerler.” (K6, yaş 32)

Bizim ölülerimize saygımız sonsuzdur. Hele bir de er, evliya, şehit olursa başımız üstünde yeri vardır. O yüzden artık geleneksel hale gelmiş olan anma etkinliklerimiz vardır. Her yıl “Şehitler Baba” etkinliğine katılırız. Oraya kurbanlarımızı bağışlar, o zatlara rahmet ve minnetle anarız. Onun gibi başka türbelere ve yatırlara da uğrar, şefaatharını umarız. (K4, yaş 54)

Bir kısım katılımcının yorumuna göre, dini uygulamaların şekil ve zahiri yönünden ziyade, asıl amacın insanların gönlüne girmek, beşeri ilişkileri iyi tutmak ve çevreye karşı duyarlı olmak olduğu bir anlayışın mevcut olduğu da görülmüştür. Bu konuda, bazı çıkarımlar yaparak Sünni inanca sahip bireylere atfen şöyle ifade edilmiştir:

“Örneğin, dinin temizlik dini olduğu söylenmesine rağmen, insanların çevreyi hor kullandığını gözlemliyorum. Bu konuda birçok kişisel deneyimim oldu ve bu durum beni derinden üzüyor. Bana göre Alevilik, sevgi ve hoşgörüye dayalı bir yaşam biçimidir. Alevilik, eline, diline, beline sahip olmayı, yalan söylememeyi, hırsızlık yapmamayı, komşuna iyi davranmayı içerir. Ancak ne yazık ki bazıları dini sadece şekil olarak yaşıyorlar, bu değerleri içselleştirmemişler.” (K3, yaş 48)

Katılımcıların ifadeleri, özellikle haftalık yapılan cem’e düzenli katılımın zor olduğu yönündedir. Şehir yaşamının, bireylerin dini ritüelleri yerine getirmede belirgin bir etkisi olduğu da görülmektedir. Katılımcılar, ibadetlerindeki eksiklikleri, cemevinin evlerine yakın olmaması, yoğun iş temposu ve trafik gibi şehir yaşamının getirdiği zorluklara bağlamaktadırlar. Öte yandan, kırsal yaşamda, daha samimi ve içten ilişkilerin varlığı, ibadet ve hayır işlerine daha fazla zaman ayrılmasını kolaylaştırırken, şehir yaşamında bu durumun zorlaştığı belirtilmiştir. Bu bulgular, yaşam tarzının ve çevresel faktörlerin, bireylerin dini uygulamaları üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Katılımcılar genellikle ibadetlerindeki aksaklıkları kentsel yaşamın koşullarının getirdiği zorluklara bağlamaktadırlar.

3.4. Katılımcıların Cemevi İle İlgili Tutumlarına Dair Bulgular

İnanç sistemleri, yaşamın çeşitli yönlerini etkiler ve kutsal mekânlar, bu etkinin önemli bir parçasıdır. Bu mekânlar, toplulukları birleştirir, ibadet için huzur sağlar ve belirli olayları anmak için kullanılır. Ayrıca, dini inançların yargısız bir şekilde kutlanabileceği alanlar olarak işlev görürler (Güldaş, 2020).

Alevi inanişında, cemevleri çok işlevli ibadethaneler olarak hizmet verir. Tarihsel olarak, kırsal bölgelerde büyük evler, yani meydan evleri, ibadet ve ayinlerin gerçekleştirildiği yerlerdi. Geleneksel olarak, belirli bir “cemevi” yapısı bulunmazken, topluluklar genellikle en büyük ve en kullanışlı evde toplanıp cem ritüellerini gerçekleştirirdi. Şehirleşme süreciyle birlikte, Alevi topluluğu, inançlarını ve ritüellerini sürdürebilecekleri kentsel mekânlar oluşturmuş ve bu mekânlara cemevi adını vermiştir (Üçer, 2019).

Katılımcılar her ne kadar düzenli olarak cemevine gitmeseler de cemevlerini ibadet yeri olarak görmekte ve senede bir defa da olsa tüm cemaatin katıldığı ‘birlik cemi’ne katılmayı aksatmamaktadırlar.

Cemevi toplanmamız açısından iyi oluyor, birlik cem’inde bütün canlar bir araya geliyoruz. Hem kurbanlarımızı kesiyoruz hem de görmediklerimizi canlarımız bile o gün görüp, hal hatır soruyoruz. Önceden evlerde yapılırdı. Şimdi burada kimin evinde bu kadar adamı toplayacaksın. Bazen cemevi bile yetmiyor. (K8, yaş 58)

Cemevlerinin vakıf ve dernekler tarafından yönetilmesine eleştiriler getiren (K3, yaş 48) düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

Bir ara cemevi yönetim kurulunda, kadın kollarında çalıştım. Dini olarak bir şeyler yapalım diye değil, kadınlar için neler yaparız da faydalı oluruz diye çok uğraştım. Ama her yerde olduğu gibi cemevleri de problemlı. Daha doğrusu cemevlerini yönetenler problemlı. Dedim ya bunların da yobazı yobaz, sana engel olmaya çalışırlar. Şimdi de ayrıldım kestim bağımlı, özel bir gün olursa bir de birlik cemine giderim o kadar.

K7 de K3 gibi kadın kollarında görev yaptığında yaşadıklarını şöyle anlatıyor:

Bir ara cemevi kadın kollarında görev yaptım. Ama bizim burada da erkekler yüzünden istediklerimizi yapamadık. Sorsan kadına çok değer verirler. Ama uygulamaya geldiğinde icraat yok. Bütün cemevi yönetimi de böyledir demek istemiyorum. Ama evimin yakınında hem de bağlı olduğumuz ocaktan olduğu için kendi kadınlarımızın gelişmesine nasıl katkıda bulunuruz diye çok uğraştım. Yoruldum uğraşmaktan, soğudum artık. Herkes kendi menfaatini düşünüyor, senede bir defa gidersem yetiyor bana. Valla işin içine menfaat girince Alevisi de aynı Sünnisi de aynı.

Katılımcılar, cemevlerini, şehir yaşamında Alevilerin birlikte eylemler gerçekleştirebilecekleri bir merkez olarak algılamaktadır. Yönetimle ilgili yaşanan sorunlara rağmen, Alevi bireyler cemevlerini hem ibadet alanları hem de sosyo-kültürel etkinliklerin düzenlendiği mekânlar olarak kabul etmektedir. Katılımcıların, çevresel koşullar nedeniyle yaşanan zorluklara rağmen cemevlerine dini anlamlar yükledikleri de görülmektedir.

Tarihsel olarak, dinlerin doğuş ve gelişim gösterdiği kentler, modern sanayi devriminin getirdiği toplumsal dönüşüm sonucunda dini yaşamdan uzaklaşmıştır. Buna karşın, geleneksel yaşam biçiminin sürdürüldüğü kırsal alanlar, dini uygulamaların daha yaygın olduğu yerleşim yerleri olmuştur (Doğan, 2010).

Katılımcıların çoğunluğu, cenaze ve kurban gibi özel durumlar ve özellikle senede bir kere yapılan birlik cem'inde cemevine gitme konusunda hassasiyet gösterdiklerini ifade etmişlerdir. Bu durum, kırsal kesimdeki birincil ve yakın grup ilişkilerinin, kent yaşamında ortak ve kutsal mekânlar aracılığıyla sürdürülmeye çalışılmasının bir göstergesi olarak açıklanabilir. Bu bağlamda, cemevinin, toplumun sosyal ve dini ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Bu durum, toplumun sosyal yapısının ve inanç pratiklerinin, mekânlar aracılığıyla nasıl şekillendiğini ve sürdürüldüğünü göstermektedir.

Yapılan görüşmede E4, cami ve cemevlerinin işlevlerinin farkına değinerek Alevilerin geçmişte camilerden uzak kalınmasının nedenini de şöyle ifade etmiştir:

70 yıl boyunca camilerde efendim ehl-i beyte beddua ettirilmiş onlara hakaret edilmiş bir takım sanki İslamiyet diniymiş gibi bundan dolayı camilere gitmemişiz. Şu anda rahatsızlığımdan dolayı gidemiyorum. Ama Cuma namazlarını kaçırmazdım. İkisini birbirine karıştırmamak lazım. İkisinde de ibadet ediliyor camideki başka cemevindeki başka, bundan niye rahatsızlık duyulur ki anlamıyorum. Hâlbuki Hz. Ali efendimiz camide öldürülmüş o zaman biz küsmek yerine daha çok camilere gitmeliyiz öyle değil mi? (E4, yaş 60)

Alevi bireyler için cemevleri, Alevi inançları ve kutsal ritüellerin ifa edildiği bir dini alan olarak görülmektedir. Ancak, bu alanlar genellikle düşük performans sergilemekte, özellikle kentsel bölgelerde, Sünni toplumla olan etkileşimler ve cenaze törenleri gibi durumlar söz konusu olduğunda, cemevlerinin daha önemli bir rol

üstlendiği görülmektedir. Bununla birlikte cami ve cemevinin, Alevi toplulukların sosyal hayat kimliği içinde önemli bir yer tuttuğu görülmektedir.

Özcan (2007) de yapmış olduğu saha araştırmasında mülakat ve anket yöntemiyle elde ettiği verilerden “Alevi/Bektâşi topluluğunun, cami ve cemevinin farklı fonksiyonlara sahip olduğunu ve her ikisinin de gerekli olduğu yönündeki görüşe büyük oranda katıldıklarını söyleyebiliriz” sonucuna ulaşmıştır.

Her ne kadar Alevi bireyler bazı ritüelleri uygulamayabilir ve inanca bağlılıkta esneklik gösterebilir de bazı durumlar bir araya gelmeyi zorunlu kılmakta ve bu da aidiyet duygusunu pekiştirebilmektedir. Fakat bu durum genellikle somut bir şekilde ortaya çıkmaz ve daha çok kişisel bir deneyim olarak kalmaktadır.

3.5. Katılımcıların Dedeler İle İlgili Tutumlarına Dair Bulgular

Dedelik kurumu, Alevilikte vazgeçilmez bir unsurdur. Alevilik yolu ve geleneği, yüzyıllar boyunca dedeler aracılığıyla günümüze ulaşmıştır. Dedeler, düzenledikleri cemlerle, icra ettikleri nefeslerle ve sorumluluk taşıdıkları taliplere yön vererek, yol ve erkânın taşıyıcısı olarak önemli roller üstlenmiştir. Bu durum, dedelik kurumunun, Alevilikteki dini ve sosyal yaşamın şekillenmesinde ve sürdürülmesinde merkezi bir rol oynadığını göstermektedir (Ünlü, 2018). Alevi bireylerin bağlı oldukları ocaklar vardır. Bu anlamda bağlı olanlara talip, bağlandıkları dedelere ise mürşit denir. Dedeler de hiyerarşik olarak birbirlerine bağlıdır. Literatürde ‘el ele el Hakk’a’ denilen bir yöntemle ast-üst ilişkisi söz konusudur (Taştın, 2003).

Yaptığımız mülakatta katılımcıların hemen hepsi dedeleri inanç ve kanaat önderi olarak görmektedir. Saygınlıkları noktasında hem fikir iken donanımları konusunda hem fikir olmadıkları görülmektedir. Pek çoğunun ilmi ve kültürel anlamda yetersiz oldukları noktasında yaygın bir kanaat vardır. Bu konuda E3, kendisinin yıllarca dernek başkanlığı yapmasına rağmen cemlere nadiren katıldığını, bunun da en büyük sebebinin dedelerin kendisine hitap etmediğini, kendisini doyuracak bilgi ve donanımdan yoksunlukları olduğunu ifade etti.

Dedelerimiz artık gençlere hitap edemiyorlar. Gençler çok yönlü yetişiyor artık. Bilimsel gerçekler ortada fakat dedelerimiz bunları takip edemiyor, dolayısıyla gençlerimizi kendilerinden uzaklaştırıyorlar. Cemlerde hala hikâye ve efsaneleri anlatıp duruyorlar. Bunun yanında doğru dini bilgiler noktasında da

ciddi problemleri olduğunu görüyorum. Okuyup öğrenmektense hâlâ babalarından ne duyularsa onları anlatıyorlar. (K6, yaş 32)

Alevi değerlerin şehirleşme olgusuyla birlikte erozyona uğradığı ve dede-talip ilişkilerini olumsuz yönde etkilediği konusunda önemli tespitlerde bulunan katılımcılardan Alevi dedesi E3 şunları söyledi:

Düzenli olarak cemevine gidiyorum. Ancak taliplerimizin düzenli olmadıklarını üzümlerle görüyoruz. Ne yazık ki eski cemlerimizden eser bulamıyoruz. İnsanlar eskisi gibi rağbet etmiyor. Özellikle gençlerimizin gelmemesi bizi çok üzüyor. Bu noktada en başta biz dedeler olmak üzere hepimizin kendisini sorgulaması gerekiyor. Mademki bir inanca sahibiz, gereğini yerine getirmek zorundayız. (E3, yaş 55)

Bir başka dede katılımcı E2, şehirleşmeyle birlikte olumlu yönde değişimin söz konusu olduğunu şöyle ifade etmiştir:

“Köydeyken inancımızı babamızın, annemizin ya da işte büyüklerimizin anladığı inançla, yaşadığı çevreyle yaşıyorduk. Oysa İstanbul'da bunun biraz daha farklı boyutlarına ulaştık. Bunun eğitimini aldık Cem Vakfımız bu konuda bize büyük destek sağladı.” (E2, yaş 57)

2010 yılında Hacı Bektaş taraflarından Nevşehir'den İstanbul'a geldim. İşimiz mesleğimiz buna uygun değildi, hafta sonları da çalışıyorduk. Bu sebepten Cem Vakfının açmış olduğu kurslara bir zaman katılamadık. Eğitimimizi tabii kendi ocağımızda tamamlayamadığımız için Cem Vakfının açmış olduğu o kurslardan eğitim alarak kendimizi yavaş yavaş hazır hissettik. (E3, yaş 55)

E2, bununla birlikte yaptıkları cem hizmetlerinden dolayı herhangi bir ücret almadıklarını, hayatlarını idame ettirmek için bir geçim kaynağına muhtaç olduklarını dolayısıyla hepsini birlikte götürmek zorunda kaldıklarını da şöyle ifade etmiştir:

Dünyevi maişetimi çıkarmaya uğraşırken inancımızı da yaşamaya, yaşatmaya çalışıyoruz. İnancımızın gereği olan ibadetleri yapmaya çalışıyoruz. Her perşembe günü cemevine gidiyorum. Onun dışında yine davet edildiğimiz yerlere gidiyoruz. Şimdi hep birlikte, dede-talip ilişkilerini de derinden etkilemiştir. Önceleri kırsal hayatta çok daha sıkı olan dede-talip ilişkileri şehirleşmeyle beraber kesintiye uğramıştır. Buna dedelerin geçim derdine düşmesini de eklediğimizde sorun daha da büyümüştür.

E5, bu sorunun nasıl aşılabacağına dair tespitlerini şu şekilde aktarmıştır:

Bugün geldiğimiz noktada toplumsal değişim ve gelişimle beraber talipler de değişip geliyor. Her türlü iletişim araçlarıyla dünyadaki gelişmelerden çok daha hızlı haberdar oluyorlar. Gençler üniversite okumak için çeşitli yerlere gidiyorlar, başka inançlarla, kültürlerle karşılaşarak sorgulayıcı oluyorlar. Tam da bu noktada dedeler, taliplerinin yaşadıkları bu değişimi ve gelişimi algılayamıyor ve kendilerini de geliştirmek için uğraşan çok az dede var. Üstüne bir de dedeliğin babadan oğula geçmesi bilgisiz, kültürsüz dedeler ortaya çıkarıyor. (E5, yaş 60)

Bir başka katılımcı, dedelerin yetersiz eğitim ve donanıma sahip olmaları ve bu nedenle cemleri etkin bir şekilde yönetememelerinden dolayı ilgili dedenin cemi yönettiği zamanlarda ceme katılmak istemediğini ifade etmiştir. Bu durum, dedelerin yetkinliklerinin ve cemlerin düzenlenmesindeki becerilerinin, ceme katılım üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

...Dede var. O cem yürüttüğünde hiç gitmek istemiyorum. Konuşmayı bilmiyor, bilmediği gibi öğrenmek de istemiyor. Sünniliği de bilmiyor, Sünni kelimesine sünî diye anlam veriyor. İstese dedelere eğitim veren vakıflar var yani adam kendi dede ya buna sığınarak konuşuyor. Gençler artık her şeyi biliyor, iki tarafın da görüşlerini biliyor. Şimdi bilgiye ulaşmak daha kolay oldu. Önceden bu kadar haberdar değildik dedelerin her anlattığını doğru sanıyorduk. (K9, yaş 40)

Dedelik kurumu, geleneksel Alevilik öğretisinin koruyucusu ve yayıcısı olmasına rağmen, bu kurumun yetersiz kaldığı ve fonksiyonlarını artık yerine getiremediği düşüncesi, yapılan alan araştırmalarında da ağırlık kazanmaktadır (Güngör, 2007; Keskin, 2009; Taşkın, 2003).

Keskin'in (2009) Elazığ kent merkezinde yaşayan Aleviler üzerinde yaptığı alan araştırması, anket, mülakat ve gözlem tekniklerini kullanarak yaptığı araştırması sonucunda, geleneksel Alevilikteki dede-talip ilişkisinin, şehirleşme ve modernleşme sürecinde önemli ölçüde zayıfladığı sonucuna ulaşılmıştır. Dedelik kurumu, çeşitli ilgi alanlarına bağlı olarak, özellikle genç ve eğitimli Aleviler tarafından eleştirilmiştir. Dedelerin gerekliliği konusundaki ilginin azaldığı ve bazen dedelerin gereksiz olduğu yönündeki ifadelerin Aleviler arasında yaygınlaştığı görülmüştür.

Alevilikte merkezi bir rol oynayan dedelik kurumuna, katılımcıların genelini şehirleşmeyle birlikte olumlu bakmadığı görülmektedir. Mülakat yaptığımız Alevi bireyler dedelerin yaşadığımız çağa uygun donanımına sahip olmamasından dolayı gelişmelerinin önündeki en büyük engel olarak görmektedirler. Taşgın (2003) yapmış olduğu alan çalışmasında benzer bir sonuca ulaşır. Geleneksel dini-sosyal yapıların günümüz koşullarında güncellenmesi gerektiği vurgulanır. Bu eleştiriler, kurumların yeniden tanımlanması gerektiğinden, gereksiz olduğuna kadar çeşitli görüşleri içermektedir. Ancak, bu kurumlar eğitilmiş bireylerin ihtiyaçlarını ve bilgi taleplerini karşılayamaz duruma gelmişlerdir. Dolayısıyla eğitilmiş bireyler, dedelik kurumunun günlük yaşamlarını yönlendiremeyeceğini ifade ederek eleştirmektedirler. Bu durum Alevi inanç önderlerinin geleneksel dedelik rollerini sürdürmekte zorlanmalarına yol açmaktadır. Bu bağlamda, günümüzde Alevi inanç liderlerinin, artık hizmetkâr liderlik özelliklerine sahip olmaları önem arz etmektedir. Hizmetkâr liderlik, öncelikle topluma hizmet etmeyi vurgulayan bir liderlik anlayışıdır. Bu liderlik biçimi, sevgi dolu, alçakgönüllü, fedakâr, geniş görüşlü ve güven verici olmayı gerektirmektedir. Bu liderler, özgürlük sağlamak ve izleyenlerine hizmet etmeyi öncelemektedir (Gül, 2018, s. 38). Bu tür liderlik niteliklerine günümüzdeki Alevi dedelerin de sahip olması talipleri tarafından zorunlu görülmektedir.

3.6. Katılımcıların Sünni İnanca Sahip Bireyler İle İlgili Tutumlarına Dair Bulgular

Ülkemizde kendilerini tarihsel sürecin etkisiyle Sünni ve Alevi olarak isimlendiren kendilerine özgü inançları bulunan alt dini grupların (Yapıcı, 2004) geçmişte korumaya çalıştıkları sosyal mesafe şehirleşme ile birlikte hissedilir derecede azalmış ve geçmişe nazaran toplumsal hayatta ilişkileri artmış görünmektedir. Alevi ve Sünni topluluklar arasındaki ilişkilerin zaman zaman ortaya çıkan çeşitli olayların etkisiyle de olumsuz yönde olduğu görülmüştür.

“Sivas katliamını unutamıyorum. İnsanları diri diri yakmaları canımı çok acıtıyor. Daha özgür, daha çağdaş, daha insancıl düşünen insanların diğer kesim tarafından bir dayatmayla bastırılmaya, sindirilmeye çalışıldığını düşünüyorum.” (K3, yaş 48)

Tarihsel süreç boyunca, Alevi ve Sünni gruplar arasında yer yer çatışmalar ve anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Aleviler, özellikle Sünniler tarafından ayrımcılığa maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Sünniler ise, Alevileri tam Müslüman olarak kabul etmedikleri için, Alevilerle sosyal ilişkilerinde temkinli davranmayı tercih etmişlerdir. Bu durum zamanla her iki grup arasındaki sosyal mesafeyi artırmış ve birbirlerine karşı kuşkulu bir bakış açısı oluşturmuştur (Yapıcı, 2004).

Çalışma ortamım çok global, farklı dinden arkadaşlarım da var. Yüzde elli diyebilirim. Farkındalıklarımıza saygı duyuyoruz. Araştırma şirketinde çalıştığımız için yüzlerce kadınla da insanla da bir araya geliyorum. İçlerinde birçok inanca sahip inancı demeyeyim de Müslüman olup işte daha çok görüşleri farklı kişilerle de çalışmalar yapıyoruz ve bugüne kadar bir sorun yaşamadık. Yani hiçbir zorluk yaşamıyorum. Dediğim gibi birbirimize hiçbir şekilde yargılamıyoruz, eleştirmiyoruz. Ben daha global düşünüyorum, inancın değil de fikirlerime uyan kişilerle bir arada olmayı seviyorum. Ama içsel olarak çok eleştirdiğim konular oldu. Yani söylemedim ama eleştirdim. Mesela dinin temizlik dini olduğu söylendiği halde insanların çevreyi çok hor kullandığını görüyorum. Birebir şahit olduğum birçok konu oluyor. Ve bu konu beni çok üzüyor ama yüzlerine karşı da söylemiyorum. İki tane komşum var. Birisi baz istasyonu dikti ve koyu tarikatlı insanlar olduklarını belirtiyorlar, namazlarını işte türbanlılar. Diğer komşum da öyle. Benim komşuluk hakkımı gasp etmeye çalıştı. Baz istasyonu kurdu benim çocuğumun yatak odasına dayadı. Uyardım, yalan söylediler. Baz istasyonu olmadığını söylediler. Yine de genellemek istemem. Çünkü onlar için din paravan olmuş, içselleştirememişler. Her insana böyle davrandıklarını düşünüyorum. Sonra artık görüşmüyorum. Bana yaptıklarının aynısı yaşamalarını istiyorum. (K3, yaş 48)

Şehirleşme süreci, çeşitli kültür ve inançların yoğun bir şekilde bir arada yaşadığı ortamların oluşmasına neden olmaktadır. Bu tür bir çeşitlilik, sosyal uyumun önemini artırmaktadır. Sosyal uyum, bireyin, çevresindeki sosyal uyarıcılara ve grup yaşantısına, toplumsal normlara yönelik hisleri, aynı topluluğu paylaştığı insanlara nasıl saygı gösterdikleri, samimi ve güvenli bir ortamda yaşayıp yaşamadıkları gibi faktörlere dayalı olarak değerlendirilmelidir (Bolgün, 2022).

Sosyal çevre bağlamında, katılımcıların çoğunluğu, Sünni inançlı komşuları ve iş arkadaşlarıyla önemli bir sorun yaşamadıklarını ifade etmiştir. Bu durum, sosyal uyum ve hoşgörü açısından önemli bir göstergedir.

Çevremde her türlü inanca bağlı arkadaşlarım vardır. Ve kimse de bana hani Alevisin veya ben Sünni'yim inancına bağlı değilsin diye hiçbir problemim olmamıştır. Sadece komşum olarak gördüğüm için Alevi misin Sünni misin diye de hiç sormuyorum da. Öyle bir şeye de ihtiyacım yok yani. Alevi mi, Sünni mi diye yani. (K8, yaş 58)

Kişilerin sosyal çevrelerini biz ve öteki olarak gruplandırması bireyin olumlu özsaygı edinmesine hizmet etmektedir. Ayrıca diğer gruplarla kıyaslamalar yapması bireyin özsaygısını şekillendirmesine katkı sağlamaktadır (Yapıcı, 2004).

Sünni inanca sahip bireylerle olan ilişkileri hakkında katılımcılara sorular yönelttiğimizde, katılımcıların Sünni inançlarına karşı kötüleyici, aşağılayıcı veya genellemeci bir tavır sergilemedikleri görülmüştür. Şehirleşmeyle birlikte Sünni ve Alevi bireylerin, işyerleri ve okullar gibi toplumun ortak alanlarında bir arada bulunmaları ve etkileşimde bulunmaları, birbirlerini daha derinlemesine anlamalarına ve önyargılardan kaçınmalarına katkıda bulunmuştur. Bu durum, katılımcıların farklı inançlara karşı saygılı bir tutum benimsediklerini göstermektedir. E4, bu konuda şunları söylemiştir:

Saygıyla bakmak lazım, iyi bir düşünceye sahip olmak lazım. İnançları olduğu gibi kabul etmek zorundayız. Çünkü bu inanç başka şeye benzemiyor. Evet, yani bir başka. Bir hayat değil, o bir takım dogmatik düşünceleri vardır. Yok benim inancım doğrudur ve şu inanç yanlıştır deme şeyine lüksüne sahip değiliz. Herkesin kendi bir şeyi var, bir çerçevesi var değil mi? Bir dünya görüşü oldu. Bir dini inanç yapısı var, onlar saygıyla karşılanıyor. (E4, yaş 60)

E4, Sünni arkadaşları ve komşuları olduğunu belirtirken, yaşanan sorunların İslam dininden kaynaklanmadığını, bunun yerine bu sorunların Sünni bireylerin dini yanlış yorumlanmasından kaynaklandığını ifade etmiştir. Bu konuda düşüncelerini şöyle aktarmıştır:

Mesela Hristiyan arkadaşlarla da diyalogum oldu, arkadaşlarım oldu. Aynı zamanda Türkiye'de de değişik mezheplere sahip insanlarla da arkadaşlarım oldu. Yalnız bu konularda bazen anlaşılmadığımız takım şeyler vardı. O da

şudur, yani İslam dini ile Arap kültürünü, yani Arap kültürünü İslam dini olarak algılayan kişilerle sorun yaşıyorum ben şu zamana kadar. Çünkü İslamiyet Arap diliyle yazılmış ama Arap kültürü farklı bir şey. İslamiyet farklı bir şeydir. Yani Arap kültürü eşittir İslamiyet olamaz. Bu konularda bazen çatışmalar yaşıyoruz.

Katılımcıların geneli geçmişte kendilerini özgürce ifade edemediklerini, bu süreçte toplumda sosyal ve kültürel imkânlardan yoksun bırakıldıklarına vurgu yapmışlardır.

Seksenler gibi evet seksenlerde söylenmezdi Alevi olduğumuz. Ben aileme derdim, çocuktum, gençtim. Neden söylemiyorsunuz falan diye, annem babam da korkarlardı. Etrafımızdaki insanların hani tepki göstereceğini düşünerekten. Ama derdim sonuçta biz insanız. Alevi de olsak, onlar da Sünni de olsa, onlar bizi bilmeli. Bizim yaşantımızı görmeli, diye ben buna hayatım boyunca tepki göstermişimdir. (K8, yaş 58)

Aleviler biraz sessiz, sakın, daha kenarda. Ya da kendileri kenarda saklı tutuyorlardı belki. Dışlanmaktan korkuyorlardı belki de çocuklarının iş filan bulamayacağından. Şimdi biz mesela kendi annemlerin oturduğu mahallede herkes bizi biliyor. Hani hiç kimse ne bileyim aşure verdiğimizde yadırgamıyor ya da Ramazanda hep beraber iftar yapabiliyoruz. (K9, yaş 40)

Günümüzde Alevi ve Sünni topluluklar arasında hem inançsal hem de kültürel açıdan daha olumlu ilişkiler kurulduğunu belirtmek mümkündür.

Eskiye göre sünnilerle ilişkilerimiz şimdi çok iyi. Komşularımız var, Alevi-Sünni ayırımı yapmadan geçinip gidiyoruz. Ama ben baştan tavrımı koydum. Önceleri, “onların kestiği yenmez”, “onlar mum söndü yaparlar” gibi yakışsız sözler söyleyenlere açıkça kimliğimi ve görüşlerimi söyledim. Onlar da gerçeği öğrenince şimdi hiç o mevzulara girmeden rahatça görüşüp anlaşabiliyoruz. (K1, yaş 47)

Alevi dedesi E3, iki grup arasındaki farklılıkların temelinde önyargıların yattığını belirtti. Ayrıca, grupların birbirlerini daha iyi tanıdıkça bu ve inançlarına saygı gösterdikçe daha yakınlığın artacağını ifade etmiştir.

İki kere ev aldım, iki kere ev değiştirdim. Hiçbir zaman o aldığım evlerde de Alevilik Sünnilik konusunu açıp da konu komşu sormadım. Evet. Ben insanın

merkezine insan olarak, insan gözüyle baktım. Ben bir yöntem izliyorum hocam onu da şöyle söyleyeyim. Yani oradaki insanlara Aleviliği çoğu yerde anlatılmamış. Adam Alevi'yi bilmiyor. Önyargısı var. Ben Kerbela'yı anlattıktan sonra kişi Aleviliğin nasıl olduğunu bizden bu şekilde överek bize daha da yakınlık duyuyor. Hazreti Muhammed Mustafa'nın Efendimiz torunlarının bu şekilde hunharca öldürüldüğünü onlar dahi çoğu zaman bilmemiştir, idrak edememişler. Hiçbir insanın da inancına karışmıyorum. İnancına da saygı duyuyorum. Çünkü yaratıcıyı tek merkezde görüyorum. Biz de Allah diyoruz. O insanlar da Allah Allah diyor. Ama dil olarak, kültür olarak merkezde görmüyorum kendimi. (E3, yaş 55)

Mevcut çalışmalar (Arı, 2022; Köksal, 2022; Yapıcı, 2004; Taşgın, 2003) her iki topluluğun birbirine karşı önyargılı olmasına rağmen, aynı ortamlarda bulunmayı ve aynı okullara gitmeyi sürdürdüğünü göstermektedir. Alevi ve Sünni gençlerin evlilik yapması, keskin ve katı ayrımların artık geçerli olmadığını ortaya koymaktadır. Bu durum, günümüzdeki Alevi-Sünni ayrımının geçmişteki gibi olmadığını kanıtlar niteliktedir.

Eşim Sünni, ilk başta çok sıkıntılar yaşadık ailelerden dolayı ama alışıyorlar zamanla. Ben mesafemi koydum, öyle herkesle görüşmüyorum. Öyle bir aşırı bir şeyimiz ben de sevmiyorum öyle gösteriş de sevmiyorum yani. Olduğun gibi görün ya da görüldüğün gibi ol. İşin önemli olan yanı. Kafa rengim kiminle uyuyorsa onunla Bu kadar ayırtırmaya gerek yok. Aileler de birbirlerini tanıdıkça alıştılar. Onların da bizim de önyargılarımız kırıldı artık. (E1, yaş 58)

Kızlarım bizim tarafla evli, oğullarım Sünni kız aldılar. Önce aman bilmesinler dedi oğlum. Söylemedik onlar anladı da anlamamazlıktan mı geldiler bilemiyorum. O konulara hiç girmedik. Torunlar oldu, büyüdü. Onlar iki tarafı da biliyorlar, iki tarafı da dinliyorlar. Aslında birbirimizin içine girince korkulacak bir şey olmadığını gördük. Ama tabii bazen unutup Alevilerle ilgili olmadık şeyler söyleyebiliyorlar. (K5, yaş 62)

Aslında iki taraf ne kadar tanısa da sanki geçmişten gelen o edinilmiş düşünceler kolay kolay yıkılmıyor gibi. Okulda çok arkadaşım vardı, annemler Sünni biriyle evlenmemden çok korkarlardı. Şimdiki nesil sizin gibi değil öyle düşünmüyoruz, desem onlar hemen yarın bir sıkıntı olsa ilk önce senin Aleviliğin başa kakılır derlerdi. (K6, yaş 32)

E2, Sünni inanca mensup kişilerle herhangi bir sorun yaşamamasını, kendi inancının bir gereği olarak gördüğünü belirtmiştir. Bu durumu, düşüncelerini şu şekilde ifade ederek vurgulamıştır:

Sosyal çevremi kendi inancımızdan olanlar oluşturuyor ama başka inançtan olan arkadaşlarımın, dostlarım da var. Komşularımızla çok iyi geçiniyoruz. Herhalde bu yine inancımızın bir gereği olarak olsa gerek. Hiçbir komşumuzla, müşterimizle bugüne kadar bir sorun yaşamadık. Gerçekten de bu beni iyi hissettiriyor. Dolayısıyla bir sorun da yaşarsam bunu kolayca çözeceğimi de düşünüyorum. Eskiden böyle konuları konuşmazdık bile ama şimdi bir kere dostane bir sohbet, kahvaltıydı. Camide yapılmıştı bu. Yaptığımız toplantı esnasında kahvaltıda bize böyle sorular geldi inancımızla ilgili. Bildiğimiz kadarıyla inancımızı anlattık ve o dostlarımızla da bir sorun yaşamadan oradan anlayış çerçevesinde ayrıldık. (E2, yaş 57)

Bu durumda, en önemli faktörün insanlara önyargısız ve eşit bir şekilde yaklaşılması gerektiği vurgulanmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu, çevrelerinin kendi inançlarından farklı olan bireyler tarafından da oluşturulduğunu ifade etmiştir. Sosyal grupta ve sosyal kıyaslamalar, bireylerin olumlu bir sosyal kimlik oluşturmak ve öz saygılarını artırmak için kullandıkları yöntemlerdir. Bir bireyin kimliği, ona öz saygı oluşturduğu sürece, birey bu kimliği benimser (Yapıcı & Zengin, 2003). Katılımcılar, sosyal ilişkilerde ‘öteki’ni anlamak ve iletişim kurabilmek için inançlarının en temel ögesi olan insan sevgisini vurgulamışlardır. Genel olarak, katılımcıların insana yönelik bir yaklaşımın öneminin öne çıkarıldığı gözlemlenmiştir.

Anadolu'da bir söz vardır, bana bir adım gelene karşı ben 3 adım giderim düşüncesi. Şey olmalıdır, yani rehber etmeli insanlar. Mevlana gibi Yunus Emre gibi, benim çadırım gökyüzüdür, içinde herkesi sığdırır, Hacı Bektaş Veli'nin 72 millete aynı nazarla bakma felsefesi, bunlar Anadolu erenlerinin düşüncesi ve hep hoşgörülülerin özellikleridir. Farklı fikirler üzerinden değil, ortak noktalara vurmak lazım, insanı sevmek olmalı felsefemiz. (E4, yaş 60)

Tanıdığımız ve iletişim halinde olduğumuz grup üyelerine yönelik olumlu düşüncelerimizin, o grubun diğer tüm üyeleri için de geçerli olup olmadığı konusunda, Hewstone, Brown ve diğer araştırmacılar genellikle olumsuz bir yanıt verirler. Çünkü temas, gruplar arası değil, bireyler arası düzeyde gerçekleşir. Bu durumda, bireysel

düzeyde bazı önyargıların değişmesi mümkün olabilirken, toplumsal düzeyde herhangi bir değişiklik meydana gelmeyebilir (Albayrak & Yapıcı, 2002).

Çok yakın iki tane arkadaşım var. İkisi de Haneî mezhebinden. Ve ikisi de hani beş vakit namazındadır. İkisi de tesettürlüdür. Ve inanılmaz çok çok severim ikisini de. Hani asla böyle işte Alevi inancında değil, işte onlar şu görüşte değildi, demem. Asla onları yargılamam. Onlar da beni yargılamazlar. Ama bazen her iki tarafta da olabiliyor ama sanki onlar biraz daha fazla önyargılı oluyorlar. Geçenlerde çocuğumu parka çıkardım. Orada iki tane bayan sohbet ediyor. Ben merhaba dedim. Yanlarına gittim. Konuşurken eşiniz nereli? Muhabbetlerine girildi. Ben dedim ki benim eşim Dersim'de yani Tuncelili. Kadın da dedi ki yani Tuncelili mi? Oranın dedi halkı dedi aşırı Alevi dedi. Ben böyle aşırı Alevilik ne oluyor acaba dedim. İşte dedi çok aşırı Alevi dedi. Sonra sırtını şöyle bana döndü. Merhaba diyerek gittiğim insanların yanına iyi akşamlar demeden ayrılmak zorunda kaldım. (K2, yaş 39)

Türkiye'deki Sünni topluluğunun Alevilere karşı sergilediği tutumda, inanç liderlerinin önemli bir rolü olduğunu ifade eden E5, çözümün de eğitimle gerçekleşeceğine vurgu yaptı.

Türkiye'de hâkim olan inanç kendi tabanını eğitecek. Eğitirse bu sorunlar ortadan kalkar. Birbirimize çok daha yakın davranırız. Çünkü söylenen sözler çok ağır olduğu için bir insanın bunun altından kalkması mümkün değil. Adam senin Alevi olduğunu bile bile bunu söylüyor. Benim yanımda çalışan insanların çoğu Haneî kökenli. Hatta kapalı bayanlarla beraber çalışıyoruz. Biz kendimiz işe alıyoruz. Yani özellikle tercih ederek alıyoruz. Bizleri daha iyi tanısınlar. Alevilerin şöyle bir derdi yok. Ayrımcılık yapmak, ayrıştırmak. Onlarla kapışmak diye bir sorun yok. Alevler medeni, insan, arif, kâmil insan olmaktan başka dertleri yok. (E5, yaş 60)

Katılımcı tarafından diğer inançlara karşı önyargılı tutumlar ve düşmanca duygular arasında bir ayrım yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Önyargının oluşumu ve pekişmesi, bireyin aidiyet duygusu, geleneksel değerler, aile yapısı, eğitim süreci ve din adamlarının inanç öğretileri gibi faktörlerden etkilenmektedir (Yapıcı, 2002). Bu faktörler, bireyin düşünce yapısını ve inanç sistemini şekillendirmekte ve bu da onun diğer inançlara karşı tutumunu belirlemektedir. Bu nedenle, bu faktörlerin anlaşılması

ve ele alınması, önyargılı tutumların ve düşmanca duyguların azaltılmasında önemli bir rol oynayabilir.

Görüşmelerde katılımcıların genellikle hoşgörülü bir tutum sergilediği; ancak tarafsız olmayan bilgi kaynakları, birbirlerini tanıyamamaktan ve önyargılı değerlendirmeler nedeniyle zaman zaman sorunlar yaşandığı dile getirilmiştir. Bilinçaltı ifadelerin iletişimde zarara yol açtığı ve zamanla nefret diline dönüşebildiği belirtilmiştir E5, yaşadığı çevredeki Sünnilerin önyargılı tutumları ve Alevilere yönelik yanlış anlaşılmalara hakkındaki endişelerini dile getirerek, bu yanlışların düzeltilmesi için Sünni topluluğun ve dini liderlerin eğitim ve bilgilendirilmesi gerektiğine vurgu yaparak şunları ifade etmiştir:

Yaşadığım çevrelerde çok büyük problemler, bu tür problemler var. İnançları açısından bize baskı yapan, kendileri gibi davranmamızı isteyen, bizi öteleyen inançlar var. Bunlar da büyük oranda Hanefi Sünniler. Ön yargılı davranıyorlar. Önyargılı davranıyorlar, aleyhimize çok konuşuyorlar. Çok abuk sapık şeyler söyleniyor. Bunu canlı olarak duyuyoruz yani. Konuşuyoruz, ilişkileri kesinlikle kesmek istemiyoruz. Tartışarak, konuşarak, problemler çözmeye çalışıyoruz. Ama onların inanç önderleri bu konuda ikna edici davranmıyor. Onlara bu konuda bilgi vermiyor. Yani örneğin şunu söyleyeyim. Burnumuzun dibinde cami var. Hoca hiçbir konuda elli defa da ricada bulundum. Ya şu Aleviler hakkında bir şey söyleyin. Bu insanlar buraya toplanıyor. Kardeşim çoluk çocuk bize sapık diye bakıyor. Çocuklarımıza sapık diye bakıyor. Siz bu insanları Cuma günü ne konuşuyorsunuz hocam dedim. Yani sizden rica ediyorum bu Alevileri anlatın ya. Anlatın. Alevlerin annesiyle, bacasıyla ilişki kurmadığınız sapık ilişkilere girmediğini bunları söyleyin. Çok ilginçtir. Gerçekten Türkiye'deki Sünniliğin en büyük sorunlarından biri. Bunu kesinlikle anlatmıyorlar. Hurafe ve yalanı bin senedir sürdürüyorlar. Hala da sürdürüyorlar. İşlerine mi öyle geliyor? Siyaset açıdan böyle bölmek, parçalamak yani düşmanlaştırmak herhalde işlerine geliyor. Diyanet mi bakar bu işlere, başka kimse mi bakar, kim bakar, kesinlikle Sünnilerin bu konuda eğitmesi gerekiyor. Bu ülkenin asıl unsurları olduğunu, kendileriyle eşit haklara sahip olduğunu, bunu derslerde mi verirler bilmem. Hiç kimsenin dinini öteleyemez. Dini insanları kendileri belirlemiyor. Göbek bağıyla geldikleri aileleri belirliyor. (E5, yaş 60)

Araştırmalar, insanların en basit sebeplerle bile kendi gruplarını kayırma ve diğer grupları dezavantajlı hale getirme eğiliminde olduğunu göstermiştir. Bireyin kendisini bir gruba ait hissetmesi ve bu aidiyetten memnuniyet duyması, sağlam bir sosyal kimlik oluşturmalarını sağlamaktadır. Bu durum, diğer dini gruplara yönelik olumsuz kalıp yargıların ve önyargıların oluşmasını da tetikleyebilmektedir (Albayrak & Yapıcı, 2002).

K7, geçmişte yaşadığı bir olayın, emeklilik kararını etkilediğini belirterek, kendisine gösterilen tutumun Alevi olmasından kaynaklandığını düşündüğünü ve şu sonuca vardığını dile getirmiştir:

Alevi insanı iyidir. Altında bu var, eline, beline, diline sahip olacaksın. Bunları çok yerine getiriyorum. Haksızlığa tahammülüm yok. Kimsenin hakkına göz dikmem. Benim için ırkı dini dili hiç ilgilendirmez. Sen iyiysen benim için mükemmel bir insansın. Biz özümüz neyse sözümüz de o. Pazarlıklı değiliz, önyargı yok bizde. Dolayısıyla öğretilenlerden dolayı asla harama el uzatmıyorlar ama o tarafta uzatıyor, namazını da kılıyor, orucunu da tutuyor uzatıyor yani Alevilerde bunlar kadar olmuyor. (K7, yaş 60)

Yapılan görüşmelerde Alevi bireyler her ne kadar Müslüman üst kimliği ile kendilerini tanımlamış olsalar da söz konusu Sünniler olduğunda bir çeşit grup içi tarafgirlik satır aralarında göze çarpmaktadır. Yapıcı'nın (2002) Alevi ve Sünni öğrencilerin birbirlerine yönelik tutumlarını ölçmek için yapmış olduğu çalışma bu durumu destekler niteliktedir. Çalışma sonucunda, hem Sünni hem de Alevi öğrencilerin, kendi gruplarını olumlu bir şekilde değerlendirdikleri, ancak diğer grubu genellikle olumsuz bir şekilde değerlendirdikleri görülmüştür. Bu, her iki dini-sosyal grubun Müslüman üst kimliği altında bulunmasına rağmen, bir tür iç grup yanlılığı veya mezhep kayırmacılığı gösterdiğini ortaya koymaktadır.

3.7. Katılımcıların Prososyal Davranışlarına Dair Bulgular

Kişinin zihinsel ve duygusal yapısına etki eden faktörlerden olan bireyin benimsediği inancı davranış olarak ortaya koyma eğilimi bulunmaktadır. Böylelikle insan, kişisel ve sosyal ilişkilerini inancı doğrultusunda şekillendirmeye çalışmakla birlikte farklı zaman ve ortamlarda, bazen de aynı ortamda farklı inançlara sahip

bireylere farklı tutum ve davranışlar geliştirmesi söz konusudur (Yapıcı & Zengin, 2003).

Mülakat sürecinde, katılımcılardan, diğerkâmlık, yardımseverlik ve empati gibi kavramlara ilişkin kişisel görüşlerini, bu değerlerin inançlarındaki yerini ve sosyal çevrelerinde bu değerleri nasıl hayata geçirdiklerini öğrenmeye çalıştık. Ayrıca, bu değerlerin uygulanmasında, katılımcıların Alevi veya Sünni olmalarının herhangi bir farklılık oluşturup oluşturmadığını da sorduk. Bu noktada belirlemek gerekir ki, katılımcıların büyük bir kısmı bu terimleri birbirlerinin yerine kullanarak düşüncelerini ifade etmişlerdir. Biz de bu çalışmada, bu kavramları ayrı ayrı değil, bir bütün olarak ele alıp sunmayı tercih ettik. Bu yaklaşım, kavramların birbirleriyle olan ilişkisini daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

Katılımcılardan, belirli kavramların kişisel anlamlarını, bu davranışların uygulanmasında hangi faktörlerin etkili olduğunu ve bir Sünni inanca sahip kişiye karşı aynı davranışları sergileyip sergilemeyeceklerini öğrenmek amacıyla görüşlerini aldık. Bu konuda, bir araya gelme, birlik ve beraberlik içinde olma, anlamına gelen cem ritüeline dikkat çeken E3, toplum içinde olumsuz davranışları olan kişilerin ceme alınmadığına değinerek şu sözlerle açıklık getirmiştir:

Bunlar zaten işin doğasında. Tabii ki tarikat bizim öyle yani. Önce tarikat mahkemesi kurulur. O meydan açılır. O meydanın içerisinde bunlar konuşulur. Sevgiden, muhabbetten anne baba hakkından işte komşu haklarından o haklarda eğer haksızlık varsa o insanı o ceme almayız. Evlendikten sonra da eşler arasındaki müساهipliklere başlar. Kendi hanımları da birbirleriyle sevecek candan. Ve ondan sonra tarikata girecekler. (E3, yaş 55)

(E2), (E3) ile benzer şekilde, Alevi inanç öğretilerine atıfta bulunarak, bu davranışların temelini inanç oluşturduğunu ve bu durumun Alevi inancının temel öğretisi olduğunu belirtmiştir.

Bunun da temel dayanak noktamız Kur'an ve ehli beyt bilgisi ışığında olduğu için kolayca açıklayabiliyoruz. Bunlar cem ibadetinin olmazsa olmazlarını çağrıştırıyor. Çünkü cem ibadeti sevgiyi, şefkati hem de paylaşmayı kapsar. Gelen lokmayı paylaşmak, bilgiyi de paylaşmak, inancı da paylaşmak sevgiyi de paylaşmak. Zira Alevi inancı öğretisinin felsefesinde bu var. Benimle aynı

inançta olması da gerekmez. İhtiyaç nasılsa onu öncelerim yoksa bizim inancımız zaten böyle bir şeyi reddeder. (E2, yaş 57)

Bütün inançların temelinde sevgi, saygı, hoşgörü ve empati olduğuna vurgu yapan E2, düşüncelerini şöyle aktarmaya devam etmiştir:

Yani şimdi bunlara sahip olmayan bir insanın Allah'a ulaşması, Allah'ın sevgisini kazanması mümkün değil. Yani özü bu değil mi? Dinin eşi istediği bu zaten. Tabii yani dinin zaten dinin bize vermek istediği bize sokmak istediği kalıp budur. Bizi merhamet sahibi yapmak, sevgi sahibi yapmak, hoşgörü, empati kurabilmek, kendimiz için istemediğimizi başka şey için de istememek. Ne bileyim güzel duygulara sahip olmak, güzeli güzel bir şeyi gördüğümüz zaman mutlu olmak. Kötü şeyi karşısında rahatsız olmak, huzursuz olmak. İslamiyet ne üzerine kurulmuş. Empati üzerine kurulmuş nasıl bir empati diyor ki işte kendine, yapılmasını istemediğin bir şeyi başkasına yapma, efendim. Bütün inançlarda bütün dinlerde, bütün mezheplerde bu var. İnanç farklılıkları, bazı şeyleri etkiliyor ama temelinde olan bu duyguları etkilemiyor. Her inanç, bence her inanç, bu sevgi saygıya hoşgörü, empati güzel duygular üzerine kurulmuştur ama bu inançlara daha sonra bir takım şeyler karışmış. (E2, yaş 57)

Katılımcılar, dinin temel amacının insanları sevgi, merhamet, hoşgörü ve empati sahibi yapmak olduğu ve tüm inançların bu duygular üzerine kurulduğu, ancak zamanla bazı olumsuz unsurların bu inançlara karıştığını belirtmişlerdir. Araştırmanın dikkate değer bulgularından biri bu kavramların olumlu çağrışımlar yapmasıdır. Katılımcılar, evrensel değerlere atıf yaparak bu duyguların hiç kimsenin tekeline olmadığını düşünmektedirler. Katılımcıların çoğunluğu bu davranışları yapmaya yönlendiren etkenin dini inançları olduğunu belirtmiştir. Alevi olduğunu fakat herhangi bir dine inanmadığını belirten K3, bu olumlu davranışların insan olmanın temel gereklilikleri olduğunu ifade etmiş ve şu şekilde sözlerine devam etmiştir:

Bütün dinlerin aslında özüne baktığımızda bu kavramları görüyoruz. Ama toplumda baktığımızda da bunun çok yaygın olmadığını da görüyoruz yani şurada bir çocuk ağlıyorsa sen zor durumdaysa siz ona soramazsınız ki Alevi misin, Sünni misin? Seçimlerden sonra biraz etkiledi. Onu da söyleyebilirim. Yardım noktasına üzüldüğümüz insanların hani başımıza yine zamların geleceği, yine hiçbir şeyin düzelmeyeceğini, bastıra bastıra dediğimiz halde

onların gidip de diğer partiye oy vermeleri. Çoğunluğunu Sünni inanca sahip olduğu yerler, biz yani deprem zamanı, bebek mamaları, bilmem neler, elimizden gelen her şeyi yaptık, Alevi'ye mi gidiyor, Sünni'ye mi gidiyor diye bakmadık. Ama işte yani politikanın etkisi çok var. Şu anda yani birazcık daha şey davranabilirim. Empati kurmayabilirim ya da işte yardım istiyorsa gidip oranın kadın kollarına başvur diyebilirim. (K3, yaş 48)

Yapılan araştırmalar, insanların kendilerine yakın hissettikleri kişilere, kendilerinden daha uzakta hissettikleri kişilere göre daha fazla yardım etme eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, bireyler genellikle kendi gruplarındaki diğer üyeleri kendilerine daha yakın olarak algıladıklarından dolayı olumlu tutum sergilemektedir (Çoker, 2022).

İnsanların sahip olduğu değerler prososyal davranışları üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. İnsanların değer sistemleri, hem tutumlarını hem de davranışlarını şekillendirme gücüne sahiptir (Çoksan, 2022). Bu konuda en güzel örneğin musahiplik olduğuna değinen E6, düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir:

Bu saydıklarınız kardeşim Aleviliğin olmazsa olmazlarındandır. Hele bir de karşıdaki misafirse ona Tanrı misafiri gözüyle bakılır. Açlığı susuzluğu sorulur, varsa giderilir. Bunu yaparken de kimsenin kimliğine, inancına bakmayız. Bu bizim insan sevgimizden gelir. Yaratılanı Yaratandan ötürü severiz. Herkesi kardeş biliriz. Alevilikte soy aranır ve musahiplik şarttır. Ancak musahipliğin şartları ağırdır. Musahip olan aileler dünya ve ahiret kardeşi kabul edilir. Kaynağını da bilirsiniz Peygamberimiz muhacir ile ensarı kardeş yapmıştır. Her şeylerini paylaşmış birbirlerine destek olmuşlardı. Buradan hareketle musahip olmak önemlidir, herkesle de olunmaz. Çünkü musahip olan iki ailede namus hariç her şey paylaşılır. Çocukları evlenemez. Günümüzde eskiden olduğu kadar önemli görülüyor, fakat yapıldığı takdirde, insanlar arasındaki bağın güçlendiği yardım ve dayanışmaya katkısı da görülecektir. (E6, yaş 56)

Hem kendi Alevi inancına hem de Sünni inanca mensup bireylere empati yapabildiğini ve bu durumun, inançların kişinin çevresi ve yetiştirilme şekli tarafından belirlendiğine değinen K2 düşüncelerini şöyle aktarmıştır:

Gerçekten çok yapıyorum. Yani bu şu anda anket yapıyoruz diye değil. Ben de Sünni inancıyla da empatiyi çok yapıyorum. Bazen ailemle de konuşuyoruz bunları. Ya diyorum böyle diyorum hani çok muhafazakâr bir ailede dünyaya

gelseydim ne olurdu? Hiçbir şey olmazdı. Çünkü ben de o inancı alacaktım. Bana da Alevi inançlılar tuhaf gelecekti belki de. Onlarla da empati yapıyorum. Annem bazen kuzu, ya bu çocukların aklı yok mu? İşte Lütfen diyor şöyle yapsınlar falan. Anne diyorum onlar da o şekilde yetişiyor. Ben o çocuğa kızmıyorum, kızamıyorum. Onların yerinde olsak biz de öyle yapacaktık. (K2, yaş 39)

Aile eğitiminin ve kültürünün, bireylerin sosyal davranışlarını ve değerlerini büyük ölçüde etkilediğini vurgu yapan E5, şu şekilde aktarmıştır:

“Bu dayanışmayı, bu yardımlaşmayı, bu iletişimi kurmak ailenin verdiği eğitim kültürden ve eğitimden geçer. Aile acıma duygusunu, insanlığı, çocuğunu eğitmişse ilk eğitim oradan başlamışsa o sende kalıcı olabilir.” (E5, yaş 60)

Müslümanlık ve özellikle Alevilik inancının, yardımlaşma ve eşitlik gibi değerleri benimsemekte önemli bir rol oynadığını belirten K9, buna rağmen insanların genellikle kendi inanç topluluklarına yardım etme eğiliminde olduğuna değinerek bu durumu şöyle dile getirmiştir:

Müslümanlığın etkisi olması lazım. Dinin etkisi olması lazım. Sonraki tabii ki Alevi olduğun için daha fazla olması lazım. Alevi düşüncesinde bu vardır, bunlar dile getirilir cemlerde de. Benim aklıma hemen Hacı Bektaşî Veli'nin hani yetmiş iki millete aynı gözle bakacaksın. Kimin ihtiyacı varsa oraya koşacaksın, inancına bakmadan. Yani şimdi inancı fark etmez diyorum, derken kolay ama düşünüyorum gerçekten yardım etmem gerektiğinde böyle bir tercihte bulunsam acaba karşı tarafı önce gözetir miyim, diye. Önce kendimden olanlara yaparım gibi. Etrafımıza baktığımızda bunun böyle olduğunu görüyoruz aslında. Herkes ne yapıyor önce kendi cemaatindekilere yardım ediyor. Belki böyle olmaması gerekiyor ama bir de ortada eylemden çok söylem var. (K9, yaş 40)

Yardım ve dayanışma konusunda, bazı katılımcılar yakın çevrelerine öncelik verdiklerini dile getirmiş olsa da, genel olarak çoğunluğunun inançları veya düşünceleri ne olursa olsun, ihtiyaç sahiplerine yardım etme düşüncesinde olduklarını, bunun da Aleviliğin düsturu olduğuna değinen E6 ve diğer katılımcılar düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

Bu kavramlar bana cem ibadetinin gereklerini çağrıştırıyor. Çünkü biz cemlerimizde bu değerleri aşlamaya çalışıyoruz. Buraya getirilen lokmaları eşit bir şekilde dağıtarak bölüşmenin önemine dikkat çekiyoruz. Cem olmak demek, insanların birbirinden razı olarak kaynaşmaları ve dayanışmaları demektir. Burada sevgi, bilgi ve gelen lokmalar eşit bir şekilde paylaşılır. Kimsenin kimsede hakkı kalmamasına çok önem verilir. (E6, yaş 56)

“Birisi senin inancına ait olsa hiç fark etmez. İnsan değil, canlı olması benim için yeterli. Sadece insan olması değil. Bu hayvan da olabilir. Bitki de olabilir ne olursa. Nefes alan her şey ” (K6, yaş 32)

İnsan iyilik yapınca mutluluk, huzur veriyor yani. Bizim bir ablamız var işte o topluyor elimizden geldiği kadar yani boş kapıdan kimseyi boş çevirmeyiz yani. Kemer sağlam olacak. Bir de insanlara çok çok anlatmak lazım. İnsanlarımız bilmiyor veyahut da iki tane. Basit avlıyor. Evet. Bu iyilik değil. Mesela şimdi derler yani yolumuz yani ne demiş Hazreti Mevlana gel ne olursa olsun herkese kapımız açık yani insanlara faydalı olmak lazım. Ayrım yapmayız yani. Onlara ayırım yapıyor ama biz ayırım yapmıyoruz. (E1, yaş 58)

Aleviler tarafından itibar edilen kaynaklardan olan Fütüvvetnâme’de şeyhin özelliklerinden bahsedilirken olgun olmasının yanında kapısının herkese açık cömertlikte olması ve kendisi için istediğini başkaları için de istemesinden bahsedilir (Sarıkaya, 2008).

Alevi inancında özellikle Hacı Bektaş Veli’nin eserleri ve diğer dini öğretiler, prososyal davranışlar kapsamına da giren güzel ahlak konularına geniş bir şekilde yer vermektedir. Makalat adlı eserinde Hacı Bektaş Veli’nin düşüncelerine göre, içsel iyiliği dışa vuran herkes iyi bir insan olarak kabul edilmektedir (Yılmaz, 2020, s. 30). Eserde yardımlaşma değerinin hem maddi hem de manevi anlamda yer aldığı görülmektedir. Ona göre; “şariat makamının sekizincisi Allah’ın yarattıklarına sevgi ve merhamet göstermektir.” “Hakikatin üçüncü makamı elinden gelen iyiliği yapmaktır, öldükten sonra kişiyle beraber gelecek olanlar hayattayken yaptığı iyiliklerdir.” “İnsanlar beş çeşittir. Kerimler, cömertler, cimriler, kötüler ve reziller. Kerim, yemeyip yedirendir; cömert, hem yiyip hem de yedirendir; cimri kendisi yiyip başkalarına vermeyendir; kötü, yemeyen ve yedirmeyendir; rezil, yemeyip başkasına yedirmedeği gibi iyilik edilmesine de engel olandır.” (Kurtoğlu, 2019, s. 67).

Katılımcılar, Aleviliğin merhamet ve şefkat gibi değerlere dayalı bir inanç olduğu, Ehli Beyt'in davranışlarının kendileri için örnek teşkil ettiği ve bunu da “eline, diline, beline sahip olmak” ifadesiyle vurgulamışlardır. Toplum yanlısı davranışlara dair tutumların, Alevi inancının temel prensiplerini oluşturduğu ve Hacı Bektaş Veli'nin öğretileri çerçevesinde olumlu davranışların şekillendirildiği gözlemlenmiştir. Katılımcıların ifadeleri değerlendirildiğinde, değer ve inançlarına atfederek yapmış oldukları açıklamaların, kendilerine mutluluk ve huzur vermesinin yanında tatmin duygusu yaşattığı da söylenebilir.

SONUÇ

Sosyal bilimlerde, insanların eylemlerine ve olaylara yükledikleri anlamları anlamak ve keşfetmek, karmaşık bir süreçtir. Her toplum ve birey, olayları anlamlandırmak için kendine özgü bir açıklama biçimine başvurmaktadır (Yıldız, 2020). İnsanları olaylara anlam yüklemeye iten üç temel unsur bulunmaktadır; çevresinde olan bitene anlam verme, gelecekte meydana gelebilecek benzer olayları yönetme yeteneği ve beklenmedik olaylar karşısında özgüven sağlama. Olay ve davranışları anlamlandırmaya çalışan kişi, anlamın yüklendiği ortam, olay ve olayın gerçekleştiği bağlamdan ayrı düşünülemez (Spilka vd., 2001).

Alevilik, politik, tarihi, sosyal ve dini boyutları olan karmaşık ve çok yönlü bir konudur. Bu konu, yüzyıllar boyunca çeşitli tartışmalara konu olmuş ve hala aktif bir şekilde incelenmekte ve tartışılmaktadır. Alevilik, inanç sistemleri ve ritüelleri ile kelam ve fıkıh disiplinlerine, geçmişte yaşanan olaylar ve olgular ile tarih ve İslam mezhepleri tarihine, toplum üzerindeki etkileri ve toplumdan etkilenme biçimleri ile sosyolojiye ve aidiyet bilinci ve erdemli insan yetiştirme hedefi ile psikolojiye konu olmuştur. Bu çeşitli disiplinlerin kesişim noktasında yer alan Alevilik, bu nedenle çok sayıda akademik çalışmanın merkezinde yer almıştır.

Türkiye’de 1950’lerde başlayan iç göç hareketleri, Alevi bireylerin şehir hayatıyla tanışmasına ve kırsal, kapalı toplum hayatından çıkarak çok kültürlü ve Sünni inancın hâkim olduğu bir toplumsal yaşamla karşılaşmasına neden olmuştur. Modern şehir hayatında kendine yer bulmaya çalışan Alevi bireyler, dini inanç ve ibadet tutumlarında değişiklikler ve dönüşümler yaşamıştır.

Günümüzde, göç ve modernleşmenin etkisiyle yaşanan büyük dönüşümün farkında olan Alevi bireyler, çoğunlukla geleneksel söylemden uzaklaşmış olsalar da, Alevi ortak kimliği üzerinde birleştikleri gözlemlenmiştir. Bu durum, Alevi bireylerin, toplumsal değişim ve dönüşüm süreçlerine rağmen, ortak bir kimlik oluşturma ve bu kimliği koruma çabasının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Anadolu’nun çeşitli şehirlerinden İstanbul’a göç etmiş olan Alevi bireylerle gerçekleştirdiğimiz görüşmeler neticesinde, inanç boyutuna odaklandığımızda, iki kadın katılımcı dışında tüm katılımcıların Allah’ın varlığına, Hz. Muhammed’in

peygamberliğine ve Hz. Ali'nin velayetine inandıklarını gözlemlemekteyiz. Bu üçlü yapı, yani Allah, Muhammed ve Ali, Alevi inancının temelini oluşturmaktadır.

Görüşmelerde, iki kadın katılımcı dışında kalanların kendilerini Müslüman Alevi olarak tanımlamadıkları belirlenmiştir. Bu durum, Aleviliğin belirli inanç kalıplarından ve diğer dinsel öğelerden beslenmesine rağmen, temelini belirleyen en önemli etkenin İslam düşüncesi olduğunu göstermektedir. Alevilik, insan merkezli bir yaklaşım benimser ve sevgiyi öne çıkarır. Katılımcıların tüm dinlere karşı hoşgörülü bir tutum sergiledikleri gözlemlenmiştir. Ancak, Alevi olmanın bir seçim değil, soydan gelen bir durum olduğu düşüncesiyle, katılımcılar inançlarını 'kader' bağlamında dışsal unsurlara atfederek ifade etmişlerdir.

Katılımcılar kendilerini inanç yönünden Alevi olarak tanımlasa da, tutum ve ritüeller açısından aralarında belirgin farklılıklar gözlemlenmiştir. Bazı katılımcılar Aleviliği Sünniliğin karşıtı olarak görürken, bazıları ise farkın sadece ibadetlerde olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların ifadeleri, tek tip bir Alevilik anlayışının yerine, bireysel farklılıkların etkisiyle çeşitlilik gösteren bir inanç yapısının olduğunu ortaya koymaktadır. Alevi bireylerin inanç yapısındaki bu belirsizlik, inancın heterojen doğasını ortaya koymaktadır.

Bireyler, bulundukları toplumun kültürel ve dini değerlerinden önemli ölçüde etkilenirler. Alevi bireylerin de şehir hayatında farklı inanç ve kültürlerle karşılaşmaları sonucunda ibadet anlayışlarında büyük değişiklikler meydana getirmiştir. Bu etkileşim sonucunda, Alevi bireyler hem kendi geleneksel ibadetlerini sürdürmüş, hem de karşılaştıkları yeni inanç ve kültürlerin ibadetlerini benimsemişlerdir. Bu durum, inançların ve kültürlerin dinamik doğasını ve bireylerin dini uygulamalarının çevresel etkilere açık olduğunu göstermektedir.

Katılımcılar, Aleviliğin bir inanç ve değerler sistemini temsil ettiğini belirtmişlerdir. Bu sistem, insan sevgisi, hoşgörü, yardımlaşma ve paylaşma gibi değerlere dayanmaktadır. Alevilikte "Eline, beline, diline sahip ol" prensibi, bireylerin kendi davranışlarını kontrol etmeyi ve topluma zarar vermemeyi öğütler. Bu prensip, prososyal davranışların bir örneği olarak görülebilir, çünkü başkalarına zarar vermemek ve onlara yardım etmek, prososyal davranışların temelini oluşturmaktadır.

Alevi inancının ritüellerinden olan ayin-i cem ve dedelik, musahiplik gibi kurumlar Alevi inancına mensup bireylerin bir araya gelmesini teşvik ederken birlikte yapılan bu ritüeller dayanışma ve yardımlaşma kültürünü güçlendirerek birlikteliği pekiştirmektedir. Bu durum, Alevilik inancının, bireylerin sosyal davranışlarını ve toplumla olan ilişkilerini nasıl şekillendirdiğini göstermektedir.

İstanbul'da yaşayan Alevi bireyler özellikle haftalık olarak düzenlenen cem ayinlerine düzenli katılımın zor olduğunu ifade etmişlerdir. Şehir yaşamının hızı ve yoğunluğu, bireylerin dini ritüelleri yerine getirmelerini belirgin bir şekilde etkilemektedir. Bununla birlikte genellikle cemevinin ikamet ettikleri yere uzak olması, yoğun iş temposu, trafik ve büyükşehirde yaşamının da etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu gözlemler, yaşam tarzı ve çevresel faktörlerin, bireylerin dini uygulamaları üzerinde belirgin bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Görüşme yapılan Alevi bireyler, genellikle ibadetlerindeki eksiklikleri, şehir yaşamının getirdiği zorluklara, cemevi yönetiminin tutumuna ve dedelerin yetersiz din bilgisine sahip olmasına bağlamışlardır.

Dedelik, Alevi inancının sürdürülmesinde ve nesilden nesile aktarılmasında önemli rol oynayan temel bir kurumdur. Alevi inancının dini ve sosyal yapılanmasının önemli bir unsuru olarak kabul edilen dedelik, Alevi topluluklarının dini ve toplumsal hayatına yön vermesi söz konusudur. Alevi toplumunun manevi lideri olarak bilinen dedelerin Hz. Muhammed'in soyundan geldiği kabul edilmektedir. Dedelik, genellikle soydan gelmekte ve babadan oğula geçmektedir. Eğitim seviyesi yüksek olan Alevi bireylerle yapılan görüşmeler, özellikle günümüzde Alevi bireylerin dedelerin rolünü sorgulamaya başladıklarını ve onları yetersiz buldukları görülmektedir. Bu durum, modernleşme ve eğitim süreçlerinin bir sonucu olarak, dedenin manevi otoritesinin sarsıldığını ve sembolik bir sürece evrildiğini göstermektedir. Bu, Alevilikteki dini liderlik yapısının ve otoritenin değişimini ve evrimini işaret eder. Bu süreç, Alevi toplumunun sosyal ve dini dinamiklerinde önemli bir dönüşümü ifade etmektedir.

Alevi bireylerin Sünni bireylerle daha fazla ortak alan paylaşımı arttıkça önyargıların azaldığı, daha olumlu tutum olduğu görüşmeler sürecinde gözlemlenmiştir. Sünni inanca mensup bireylerle artan sosyal etkileşimler sonucunda, dini kimliğin öne çıkarılmasından ziyade, ilişkilerin daha çok insani boyutuna odaklanıldığı gözlemlenmiştir.

Alevi ve Sünni inanca mensup bireyler, aynı sosyal ve kültürel ortamlarda bulunarak birbirleriyle etkileşim içinde olmuşlardır. Bu etkileşim, bireyler arasında inançsal ve kültürel bakış açılarındaki değişikliklere neden olmuştur. Ancak, bu değişiklikler genellikle bireysel düzeyde gerçekleşmiş ve toplum genelinde bir değişime yol açmamıştır.

Alevilik, şehir yaşamına tamamen uyum sağlayamamış ve bazı uygulamalarını kaybetmişken, bazı uygulamalarını sürdürmüştür. Ayrıca, bazı Alevi bireyler, kendi inançlarından uzaklaşırken, bazıları Sünni inanç grubunun etkisi altına girmiştir. Bu durum, inanç grupları arasındaki etkileşimin, bireylerin inançları ve uygulamaları üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir.

Görüşme yapılan Alevi bireyler, ortak değerler oluşturma çabalarına rağmen, Sünni topluluklar tarafından sadece Alevi oldukları için olumsuz bir şekilde anıldıklarını belirtmişlerdir. Tarih boyunca toplumların yaşadığı olumsuz deneyimler, bireylerin ve grupların ortak hafızasında yer alabilmekte ve bu durum, toplumun değer yargıları ve bakış açılarının şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Alevi bireyler, geçmişte yaşanan olumsuz olayların etkisiyle, grup içinde yanlılık hissiyatını artırmışlardır. Bu durum, toplumların geçmiş deneyimlerinin, mevcut algıları ve tutumları üzerinde ne kadar güçlü bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Görüşme yapılan Alevi bireyler arasında, grup içindeki yakınlığın yardımlaşma durumlarında bir yanlılık oluşturduğu gözlemlenmiştir. Yani, Alevi bireyler, aynı gruptan olan kişilere yardım etme konusunda daha istekli olabilmektedirler. Ayrıca, dini argümanlar, hem empati kurma hem de yardım etme konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Bu durum, kişiler arası ilişkileri ve sosyal dinamikleri etkileyen önemli bir unsurdur. Bu bağlamda empati önem taşımaktadır, çünkü geçmişin olumsuzluklarını geride bırakarak gelecekteki tedbirleri almak ve her iki tarafa da fayda sağlayacak bir yol izlemek için kritik bir araçtır. Empati, insanlar arasında çekim ve cazibe merkezi oluşturan bir duygu olarak sosyal duygular arasında yer almaktadır.

Alevi inancının önemli unsurlarından biri olan musahiplik, prososyal davranışların bir örneği olarak değerlendirilebilir. Prososyal davranışlar, başkalarına yardım etmeyi, destek olmayı ve işbirliği yapmayı içermektedir. Musahiplik, Alevi toplumunda bu tür davranışları teşvik etmektedir. Musahip olan kişiler, birbirlerine

karşı hem maddi hem de manevi destek sağlama sorumluluğunu üstlenirler. Ayrıca, musahiplik, insanların birbirlerine karşı empati kurmalarını ve birbirlerinin ihtiyaçlarını anlamalarını teşvik eder. Bu nedenle, musahiplik, prososyal davranışların teşvik edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Alevilik de tıpkı diğer inanç sistemleri gibi, bireylerin prososyal davranışları benimsemesini ve uygulamasını teşvik etmektedir. Ancak, Alevi inanç tutumunun prososyal davranışlar üzerindeki spesifik etkisi, Alevi bireylerin belirli özelliklerine ve inançlarının çeşitli yönlerine bağlı olacaktır. Bu konuda özellikle din psikolojisi alanında farklı yöntem ve tekniklerle daha fazla araştırma yapılması katkı sunacaktır.

Araştırmada, bireylerin dini inanç ve tutumları, prososyal davranışları uygulama biçimi bireylerin kendi beyanları temel alınarak tespit edilmiştir. Ancak bu tür çalışmaların, konunun daha kapsamlı bir şekilde anlaşılması için farklı yöntemler ve boyutlarla ele alınması önerilmektedir.

Alevi bireyler, geleneksel Alevilik mirasını mevcut coğrafya ve zamanın değişen şartlarına uyarlayarak yaşama ve sürdürme prensiplerine vurgu yapmaktadırlar. Alevi kimliği, bireylerin kendini tanımlama sürecinde temel bir belirleyici unsur olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, Alevilik, sadece bireyler arasındaki sosyal etkileşimlerde belirgin bir rol oynamaz; ancak kültürel ve tarihi bağlamdaki sembolik anlamına olan bağlılık önemli bir şekilde sürdürülmektedir. Alevilik, bu topluluk için sadece korunması gereken bir değer olarak değil, aynı zamanda kültürel, tarihi ve sembolik anlamlarıyla bütünleşmiş bir kimlik formu olarak algılanmaktadır.

Ülkemizde Alevilerin özellikle son yıllarda ortaya çıkan talepleri tartışma konusu olmuştur. Bu sorunların çözülmesinde ve Alevilerin dini inanç, tutum ve davranışlarını anlamakta bilimsel araştırma ve incelemeler katkı sağlayacaktır. Hiç kuşkusuz, bireylerin inanç ve tutumlarını belirleme amacıyla yapılan araştırmaların artması, anlayışlı, şeffaf ve güvenilir bir ortamın da oluşturulmasına katkı sağlayacaktır. Ülkemizin önemli bir nüfusunu oluşturan Alevi topluluklarının inanç ve dinsel törenleriyle ilgili ilahiyat alanında yapılacak olan akademik çalışmaların artırılarak devam ettirilmesi temenni edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abuzar, C. (2011). Dinin Toplumsal Yaşam Üzerindeki Etkisi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (26), 144-153.
- Adler, A. (2017). *İnsan Tabiatını Tanıma* (14. Basım). (Çev. A. Yörükân). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akdemir, A. B. & Kılıç, A. (2021). Nitel Makalelerin Yöntem Analizi. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi [MSKU Journal of Education]*, 8(2), 486-502. DOI:10.21666/muefd.834707.
- Albayrak, A. (2015). Alevi-Bektaşî Ritüelleri ve Temel Kurumlarından Hareketle Sosyal Bütünleşme. *Sûfî Araştırmaları*, 6(12), 21-36.
- Apaydın, H. (2002). Burçların Dini Tutum ve Davranışlarla İlgisi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi II*(3), 183-206.
- Arı, Y. (2022). Öteki'nin Algılanışı: Alevilik Ve Aleviler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi*, 104, 399-414. DOI: <https://doi.org/10.34189/hbv.104.022>.
- Arkonaç, A. S. (2001). *Sosyal Psikoloji*. Alfa Yayınları.
- Aronson, E., Wilson T. D., & Akert, R. M. (2012). *Sosyal Psikoloji*. (Çev. O. Gündüz), Kaknüs Yayınları.
- Arslan, H. (2009). Dinî Tutumların Oluşum, Gelişim ve Değişimi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(1), 79-90.
- Aslan, A. (2022). *Kalanların Gözünden Avrupa'da Alevilik*. NEÜ Yayınları.
- Atkinson, R. L., Atkinson R. C. & Hilgard E. R. (1995). *Psikolojiye Giriş II*. (Çev. K. Atakay, M. Atakay ve A. Yavuz). Sosyal Yayınları.
- Ayten, A. (2009). *Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayten, A. (2013). *Empati ve Din* (2. Baskı). İz Yayıncılık.
- Ayhün, S.E. (2013). Kuşaklararasıdaki Farklılıklar ve Örgütsel Yansımaları. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 93-112.
- Bağcı, S. Ç. & Raman, Ş. H. (2020). İçgrup Kimlikle Özdeşleşmenin Dışgrup Tutumlar ve Davranışsal Eğilimler Üzerinde Etkisi: Kıbrıs ve Türkiye Örneği. *Türk Psikoloji Dergisi*, 35(özel sayı), 133-148. DOI:10.31828/tpd1300443320190525x000042.
- Balaban Salı, J. (2012), Verilerin Toplanması. İçinde A. Şimşek (Ed.), Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (ss. 134-162). Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Batson, C. D, Schoenrade, P. & Ventis, W. L. (2017). *Din ve Birey Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım*. (Çev. A. Kuşat ve A. Taştan). Kimlik Yayınları.
- Baycar, A. (2019). Dini ve Sosyolojik Boyutlarıyla Dayanışma-Yardımlaşma Olgusu. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21(39), 199-225.

- Baymur, F. (1994). *Genel Psikoloji*. İnkılap Yayınları.
- Bayyığıt, M. (1989). *Üniversite Gençliğinin Dini İnanç Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma* (Doktora tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bierhoff, H. W., & Rohmann, E. (2004). Altruistic Personality in the Context of the Empathy-Altruism Hypothesis. *European Journal of Resonality*. 18, 351-365. Published online in Wiley InterScience (www.interscience.wiley.com). DOI: 10.1002/per.523.
- Bilgin, N. (2006). *Sosyal Psikolojiye Giriş*. Ege Üniversitesi Basımevi.
- Bilgin, F. (2014). *Tercan Yöresi Aleviliği* (Yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bolgün, C. (2022). Sosyal Uyum: Kavramsal Bir Çerçeve. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (Özel Sayı), 171-190. DOI: 10.18026/cbayarsos.1098197.
- Boşnak, B. (2022). Sivil Toplum Çalışmalarında Yarı Yapılandırılmış Mülakatlar: Sahadan Örnekler. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (51), Özel sayı 1, Ö239-Ö255. DOI:10.30794/pausbed.1116964.
- Bozkurt, F. (2005). *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, Kapı Yayınları.
- Budak, S. (2000). *Psikoloji Sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Bulut, F. (2011). *Alisiz Alevilik*. Berfin Yayınları.
- Bulut, H. İ. (2013). Alevi-Bektaşî Türkmen Geleneğinde Sosyal Dayanışma ve Kardeşlik Kurumu Olarak “Musahiplik”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (65), 101-118.
- Cebeci, S. (2003). *Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim*. İz Yayıncılık.
- Certel, H. (2003). *Din Psikolojisi*. Andaç Yayınları.
- Creswell, J. W. (2002). *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative*. Prentice Hall Upper Saddle River, NJ.
- Coşkun, H. (2021). *Tokat Alevileri*. Kitabe Yayınları.
- Cüceloğlu, D. (2016). *İnsan ve Davranışı Psikolojinin Temel Kavramları* (32. Basım). Remzi Kitabevi.
- Çamuroğlu, R. (1994). *Günümüz Aleviliğinin Sorunları*. Ant Yayınevi.
- Çayır, C. (2014). Ergenlerin Dini İnanç, Şüphe ve Dini Tutumları Üzerine Bir Araştırma, *Bilimname*, 2(27), 59-88.
- Çekin, A. (2013). İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Prososyal Davranış Eğilimleri Üzerine Nicel Bir İnceleme, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(28), 35-45.
- Çetin, H. (2018). *Üniversite Mezunu Yetişkin Bireylerin Dini Tutum Düzeyleri ile Suçluluk-Utanç Duygularının Karşılaştırılması* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çoker, O. (2022). *İç-Grup ve Dış-Gruplara Yönelik Özgeciliğin Evrenselcilik ve İyilikseverlik Değer Boyutlarına Göre Farklılaşma Dereceleri* (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çoksan, S. (2019). İç Grubu Kayırma ile İç ve Dış Gruba Eşit Davranmanın Nedensel Atıfları. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 7(14), 83-101. DOI:10.7816/nesne-07-14-06.

- Dedekargınoğlu, H. (2010). Dünkü ve Bugünkü Alevilik. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (56), 327-348.
- Demirkol, M. (2019). Dini Bir Tutum Olarak Yardımseverlik. *Gazi Osman Paşa İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(2), 211-232.
- Doğan, Ş. (2010). Dini Tutumların Oluşmasına Etki Eden Sosyo-Kültürel Faktörler. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 4(8), 107-126.
- Doğan, E. & Çelik, H. (2022). *Aleviliğin El Kitabı*. Kriter Yayınevi.
- Dökmen, Ü. (2010). *İletişim Çatışmaları ve Empati*. Remzi Kitabevi.
- Düzgüner, S. & Sevinç, K. (2020). Farklı Bölümlerde Okuyan Üniversite Öğrencilerinde Özgecilik ve Dini Tutum İlişkisi. *Theosophia*, 1, 53-69.
- Eisenberg, N. & Miller, A. P. (1987). The Relation of Empathy to prosocial and related behaviours. *Psychological Bulletin*. 101(1), 91-119. DOI:10.1037/0033-2909.101.1.91.
- Engin, İ & Engin, H. (2004). *Alevilik*. Kitap Yayınevi.
- Eren, S. (2007). İnanç ve Sosyo-Kültürel Çevre Etkileşimi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI(1), 129-152.
- Eröz, M. (2014). *Türkiye’de Alevilik ve Bektaşilik*. Ötüken Neşriyat.
- Fersahoğlu, Y. (2001). Yetişkinlerin Din Eğitim ve Öğretiminde Yardım Etme Bilinci. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (20), 145-159.
- Fırlı, E. R. (2008). *Günümüz İslam Mezhepleri*. İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Fırlı, E. R. (1990). *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*. Selçuk Yayınları.
- Freedman, J. I., Sears, J. O., & Carlsmith, C. M. (1993). *Sosyal Psikoloji* (Çev. A. Dönmez). İmge Kitabevi.
- Geçgin, E. (2019). Kimlik Yönelimleri Açısından Alevi Gençlik, *OPUS*, 10(17), 1032-1075.
- Gencer, N. (2020). Din Psikolojisi Alanında Türkiye’de Yapılan Lisansüstü Tezler (2012-2018) Üzerine Bir Değerlendirme. İçinde Y. Turan (Ed.), *Din Psikolojisi-Güncel Durum Analizi* (ss. 69-75). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gencer, N. (2020). Alevi Öğrencilerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine Karşı Tutumları Üzerine Bir Değerlendirme. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1), 85-118.
- Gruen, A. (2006). *Empatinin Yitimi: Kayıtsızlık Politikası Üzerine* (Çev. İ. İgan). Çitlembik Yayınları.
- Goleman, D. (2003). *Duygusal Zekâ* (23. Baskı). (Çev. B. S. Yüksel). Varlık Yayınları.
- Göküş, Ş. (2014). İlahiyat Alanında Yapılan Alevilik-Bektaşilik Çalışmaları: Bibliyografik Bir Deneme, *Hikmet Yurdu*, 7(13), 159-195.
- Güldaş, F. Z. (2020). Kutsal Mekanlara Duygusal Bağlanma: Din Psikolojisinde İhmal Edilen Alana Katkı. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 141-154.
- Gülseren, Ş. (2001). Eşduyum (Empati): Tanımı ve Kullanımı Üzerine Bir Gözden Geçirme. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 12(2), 133-146.
- Günay, Ü. (1998). *Din Sosyolojisi*. İnsan Yayınları

- Güngör, Ö. (2007). *Günümüz Alevi/Bektaşî Kimliğine Dair Bir Sosyolojik Araştırma*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürses, İ. (2008). Yükleme Teorisi ve Din İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), 359-377.
- Güven, S. (2006). *Toplumbilimde Araştırma Yöntemleri*. Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Güven, İ. F., & Güven, M. (2021). *Türkiye’de Din Psikolojisinin Son 20 Yılı*. Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Hayta, A. (2017). *Bağlanma Kuramı ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hogg, M. A., & Vaughan, G. M. (2011). *Sosyal Psikoloji* (Çev. İ. Yıldız, A. Gelmez), Ütopya Yayınevi.
- Hortaçsu, N. ((2012). *En Güzel Psikoloji Sosyal Psikoloji*. İmge Kitabevi.
- Hortaçsu, N. (2007). *Ben Biz Siz Hepimiz, Toplumsal Kimlik ve Gruplararası İlişkiler*. İmge Kitabevi.
- Hökelekli, H. (2010). *Din Psikolojisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İnceoğlu, M. (2000). *Tutum Algı İletişim*. İmaj Yayınları.
- İpek, Y. (2010). *Şia’dan Kızılbaşlığa Türklerde Alevilik*. Bizim Kitaplar.
- Kağıtçıbaşı, Ç. & Cemalcılar, Z. (2014). *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar*. Evrim Yayınevi.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1999). *İnsan Ve İnsanlar*. Evrim Yayınevi.
- Kaplan, H. (2018). Dini İnanç, Dini Tasavvur, Şüphe ve İnançsızlık. İçinde H. Apaydın (Ed.), *Din Psikolojisi* (ss. 65-88). Lisans Yayıncılık.
- Karacoşkun, M. D. (2004). Dini İnanç-Dini Davranış İlişkisine Sosyo-Psikolojik Yaklaşımlar. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi IV(2)*, 23-26.
- Karaman, N. N., Tatlı, S. & Yavuzekinci, M. (2017). İletişim Derslerinin Empatik Eğilim ve Prososyal Davranışlar Üzerine Etkisinin İncelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (2), 91-104.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Karslı, N. (2022). Genç ve Yetişkinlerde Yardımseverlik ve Dindarlık. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21, 60-84. DOI: 10.32950/rteuifd.1063989.
- Kasapoğlu, A. (2004). “Kur’an’da İki Zıt Karakter: Şuhh (Bencillik) ve İsâr (Özgecilik)”. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 6(21), 125-147.
- Kavas, E. (2013). Dini Tutum – Stresle Başa Çıkma İlişkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (37), 143-168.
- Kaya, M. (1998). *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*. Etüt Yayınları.
- Kayıklık, H. (2005). Psikolojik Açıdan İnanç, İman ve Şüphe. *AÜİFD XLVI(1)*, 133-155.
- Kenny, A. (2018). Bilgi, İnanç ve İman, (Çev. T. Akgün), *İ. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(1), 213-229.
- Keskin, Y. M. (2009). Kentleşme ve Modernleşme Sürecinde Alevilik’te Dedelik Kurumu. *Ekev Akademi Dergisi*, 13(41). 115-131.

- Kılıç, S. (2012). Örneklem Yöntemi. *Journal of Mood Disorders*, 3(1), 44-46. DOI: 10.5455/jmood.20130325011730.
- Kızılgeçit, M. (2020). *Din Psikolojisinin 300'ü*. Otto Yayınları.
- Koç, M. (2005). Din Psikolojisi Araştırmalarında Empatinin Ampirik Bilgi Bakımından Değeri Üzerine Kuramsal Açıdan Metodolojik Bir Bakış Denemesi. *EKEV Akademi Dergisi* 9(22), 49-66.
- Korkmaz, E. (2016). *Alevilik ve Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*. Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Korkmaz, S. & Hacıkeleşoğlu, H. (2021). Prososyallik, Empatik Eğilim ve Dindarlık Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Araştırma *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 50, 535-569.
- Kökçü, H. (2019). *Üniversite Öğrencilerinde Aile İçi Dini Aktiviteler Dini Tutum ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köksal, C. (2022). *Türkiye’de Aleviliğin Yapısal Dönüşümü, Cemden Cemevine: İstanbul’daki Alevilerle Niteliksel Bir Araştırma* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). T.C. Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Krech, D. & Crutchfield, R. S. (1948). *Sosyal Psikoloji*. (Çev. E. Güçbilmez ve O. Onaran). Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- Kula, N. (2006). Bedensel Engellilere Yönelik Tutumlar ile Dini Tutumlar Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 19(3), 511-524.
- Kurtoğlu, F. S. (2019). Kök Değerler Açısından Hacı Bektaş Veli’nin Eserleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (89), 55-70.
- Kutlu, S. (2008). *Alevilik Bektaşilik Yazıları*. Ankara Okulu Yayınları.
- Kutlu, S. (2015). *İslam Mezhepleri Tarihi*. Grafiker Yayınları.
- Küçük, T. B. & Cevger, F. (2021). Hünkâr Hacı Bektaş Veli’nin Velâyetnamesi’nde Yardımlaşma Değeri ve Eğitim Ortamında Kullanılabilirliği. *DEUİFD Türk Kültürünü Mayalayanlar Özel Sayısı*, 699-713.
- Küçük, S. (2022). *Mümtaz Kuru İmam Hatip Ortaokulu Yerli ve Yabancı Uyraklı Öğrencilerin Dini İnanç, Tutum ve Davranışlarının İncelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mehmedoğlu, A. U. (2013). *İnanç Psikolojisine Giriş*. Çamlıca Yayınları.
- Melikoff, I. (1993). *Uyur İdik Uyurdular*. Cem Yayınevi.
- Melikoff, I. (2007). *Kırklar’ın Cem’inde*. Demos Yayınları.
- Morgan, C. T. (1999). *Psikolojiye Giriş*. (Çev. S. Karakaş), Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Morris, G. C. (2002). *Psikolojiyi Anlamak*. (Çev. H. B. Ayvaşık ve M. Sayıl). Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Noyan, B. (1985). *Bektaşilik Alevilik Nedir?*. Doğu Matbaacılık.
- Ocak, A. Y. (1989). Alevi. *İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (ss. 368-369).
- Ok, Ü. (2005). Bir Aktivite Sistemi Olarak “İnanç”: İnanç Gelişimine Sosyo-Kültürel Bir Yaklaşım. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, V(4), 112-134.

- Ok, Ü. (2011). Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(2), 529-549.
- Ok, Ü. (2012). Biyografik Anlatıya Dayalı İnanç Gelişimi Biçimleri ve Nicel Ölçümler. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(2), 121-155.
- Okan, M. (2004). *Türkiye’de Alevilik*. İmge Kitabevi.
- Öz, M. (1994). Ehl-i Beyt. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (ss. 498-499).
- Özalp, A. (2017). *Bireylerden Gruplara İnanç Sosyal Psikoloji*. Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar.
- Özalp, A. (2021). *İnançlar*. İçinde H. M. Yücer (Ed.), Sosyal Psikoloji El Kitabı (ss. 285-300). Grafiker Yayınları.
- Özcan, H. (2007). *Alevi/Bektaşî İncasına Bakışlar*. Fatih Üniversitesi Yayınları.
- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.
- Özkan, A. (2009). *Türbe Ziyaretlerinin Psiko-Sosyolojik Boyutu* (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkan, M. (2018). *Üniversite Öğrencilerinin Hasbîlik Düzeyleri ile Dini Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Peker, H. (1993). *Din Psikolojisi*. Sönmez Yayınları.
- Penner, L. A., Dovidio, F. J., Piliavin, J. Al & Schöder, D. (2005). Prosocial Behavior: Multilevel Perspectives. *Annual Review of Psychology*, 56(1), 365-92. DOI:10.1146/annurev.psych.56.091103.070141.
- Plotnik, R. (2009). *Psikolojiye Giriş*, (Çev. T. Geniş). Kaknüs Yayınları.
- Sağır, G. (2019). *Modernleşme ve Kentleşme Sürecinde Alevilik ve Alevi Kimliğinin Değişimi: Aydın’da Alevi Kimliği Üzerine Bir Çalışma* (Yüksek lisans tezi). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sağır, Z. (2020). Özgeciliğe ve Dini Tutum: Farklı Meslek Grupları Üzerine Nicel Bir Araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(13), 285-319.
- Sarı, H. (2021). *Dindar Bireylerin Peygamber Tasavvurlarıyla Dini Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma (Bursa Örneği)* (Yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sarıkaya, M. S. (2003). *Anadolu Aleviliğinin Tarihi Arka Planı*, Ötüken Yayınları.
- Sarıkaya, M. S. (2008). *Fütüvvetname-i Ca’fer Sâdık*. Horasan Yayınları..
- Schultz, D. P. & Schultz, S. E. (2001). Modern Psikoloji Tarihi. (Çev. Y. Aslay). Kaknüs Yayınları.
- Shankland, D. (1999). Günümüz Türkiye’si Alevilerinde “Dede” ve “Talip” Arasındaki Değişen Bağ. İçinde İ. Kurt & S. A. Tüz (Ed.), *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler Bektaşîler Nusayriler* (ss. 319-327). Ensar Neşriyat.
- Sevinç, K. (2017). *İnançsızlık Psikolojisi*. Çamlıca Yayınları.

- Spilka, B., Shaver, P. R. & P., Kirlpatrick, L. A. (2001). Din Psikolojisi Açısından Genel Bir Atıf Teorisi, (Çev. A. Kuşat), *E. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11, 173-195.
- Subaşı, N. (2005). *Alevi Modernleşmesi*. Kitâbiyât.
- Subaşı, Z. (2018). *Kültürel Psikoloji Bağlamında Yerel Sağaltım Yöntemleri (Karacaahmet Türbesi ve Keçecibaba Türbesi Örnekleri)* (Doktora tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, T. (1995). *Alevilere Söylenen Yalanlar*. Armağan Yayıncılık.
- Şahin, M. K. (2011). Alevi Geleneğinde Toplum ve Aile Kavramı. *Kelam Araştırmaları*, 9(1), 263-284.
- Şahin, D. (2019). *Alevi-Bektaşî Kaynaklarındaki Dini Unsurlar ve Yansımaları (Nehcü'l-Belâga, İmam Ca'fer es-Sâdık Buyruk'u, Hacı Bektaş-ı Veli Makalât'ı ve Pir Sultan Abdal Deyişleri Örneği Kapsamında)*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*. TDK Yayınları.
- Tarhan, N. (2012). *İnanç Psikolojisi*. Timaş Yayınları.
- Tarhan, N. (2017). *Toplum Psikolojisi ve Empati*. Timaş Yayınları.
- Tarhan, N. (2019). *Değerler Psikolojisi ve İnsan*. Timaş Yayınları.
- Taş, K. (2004). Dindarlığı Etki Eden Faktörler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (13), 63-83.
- Taşgın, A. (2003). *Diyarbakır ve Çevresindeki Türkmen Alevilerinde Dini Hayat* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taşgın, A. (2013). *Dile Gelen Alevilik*. Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Taşgın, A. (2019). *Kalemle Resmedilen Alevilik*. Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Taylor, S. E., Peplau, L.A., & Sears, D. O. (2012). Sosyal psikoloji. (Çev. A. Dönmez). İmge Kitabevi.
- Thornton, E.S. (2003). Religious Practice as a Predictor of Empathy in Juvenile Delinquents. Thesis of Doctorate. Faculty of The Chicago School of Professional Psychology.
- Thouless, R. H. (1991). Dinin Psikolojik Temelleri, (Çev. M. N. Kula), *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 3(3), 293-298.
- Tokur, B. (2020). *Klasik ve Güncel Konularıyla Din Psikolojisi*. Sonçağ Akademi.
- Topuz, İ. (2011). Gazali'de Dini Tutum ve Davranışlar – Dini Yaşam Biçimleri-. Marife, Yaz, 157-177.
- Türkdoğan, O. (2006). *Alevi-Bektaşî Kimliği*. Timaş Yayınları.
- Ulu, M. (2013). James W. Fowler'e Göre İnanç ve İnancın Yapısal Modeli. *Bilimname*, XXV(2), 157-168.
- Uyar, G. (2004). *Ehl-i Beyt*. Gelenek Yayınları.
- Uysal, V. (1996). *Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*. M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Üçer, C. (2005). *Geleneksel Alevilikte İbadet Hayatı ve Alevilerin Temel İslami İbadetlere Yaklaşımları*, I. Uluslararası Alevilik-Bektaşilik Sempozyumu.

- Üçer, C. (2009). Alevilik; Yapılar, Grupların Temel Özellikleri ve Bazı Mülâhazalar. *Dini Araştırmalar*, 12(33), 63-88.
- Üçer, C. (2019). *Anadolu'da Alevi Ocakları ve Grupları*. Ankara Okulu Yayınları.
- Ünlü, İ. (2018). *Alevilikte Dedelik ve Ocak Anlayışı "Tercan Örneği"*. Sistem Ofset.
- Üzüm, İ. (1997). *Günümüz Aleviliği*. İSAM Yayınları.
- Üzüm, İ. (2008). *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*. İSAM Yayınları.
- Weber, M. (2005). *Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu*. (Çev. Z. Gürata). Ayraç Yayınları.
- Yaman, A. (2007). *Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi*. Nokta Kitap.
- Yaman, M. (2003). *Alevilikte Cem*. Can Yayınları.
- Yapıcı, A., & Albayrak, K. (2002). "Öteki"ni Algılama Bağlamında Dini Gruplar Arası İlişkiler, *Dini Araştırmalar*, 5(1-4), 35-59.
- Yapıcı, A. (2003). Fiziksel ve Sosyal Hadiselere Atfetmede Dinin Rolü, *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(2), 127-164.
- Yapıcı, A., & Zengin, Z. S. (2003). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyleriyle Psiko-Sosyal Uyumları Arasındaki İlişki. *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(2), 65-127.
- Yapıcı, A. (2004). Sünni ve Alevi Grupların Birbirlerine Yönelik Tutumlarını Belirleyen Faktörler Üzerine Sosyo-Psikolojik Bir Değerlendirme, *tabula rasa--felsefe&teoloji- issn 1302-8898*, 4(1/10), 157-181.
- Yapıcı, A. (2006). Müslüman Türk Kültüründe İnanç Gelişimi. *DEÜİFD Din Psikolojisi Özel Sayısı*, 83-113.
- Yar, E. (2016). *Alevi İnanç Sistemi*. Alevi Vakıfları Federasyonu Yayınları.
- Yıldırım, E. (2010). *Tunceli Aleviliği*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, A. & Şimşek H. (2016), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayınları.
- Yıldız, H. (2004). *Anadolu Aleviliği*. Araştırma Yayınları.
- Yıldız, H. (2018), Alevilik-Bektaşilik Araştırmalarında Yöntem Sorunu. İçinde A. Ç. Erginer & O. Kurtoğlu (Ed.), IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu (18-20 Ekim 2018) Bildiriler Kitabı (ss. 697-710).
- Yıldız, M. (2020). *Suç ve Yükleme*. Grafiker Yayınları.
- Yılmaz, H. (2020). *Alevi-Sünni Diyalogu*. Sonçağ Akademi.

EKLER

EK 1. ETİK KURUL ONAYI

T.C
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
İNSAN ARAŞTIRMALARI SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER
ETİK KURULU KARARI

Etik Kurul Toplantı Tarihi	22/03/2023
Protokol No	03/09
Araştırma Başlığı	Yükleme Teorisi Açısından İnanç Tutumu ve Prososyal Davranışların İncelenmesi: Alevi Bireyler Örneği
Araştırma Türü	Nitel-Diğer (Yarı yapılandırılmış görüşme)
Araştırmacılar	Fikriye ÜNLÜ (Sorumlu Araştırmacı) Dr. Öğr. Üyesi Fatümetül Zehra GÜLDAŞ (Araştırmacı)
Karar	Başvuru dosyanıza ait araştırmanız etik açıdan uygun bulunmuştur.
Açıklama: 1. Etik Kurul Onayı, uygulama ve/veya veri toplama için araştırmacının ilgili kurum veya kuruluşlardan izin alma sorumluluğunu ortadan kaldırmaz. 2. Kurul üyelerine ait araştırma önerileri görüşülürken, ilgili yönerge gereğince, öneri sahibi üye görüşmelere katılmamış ve oy kullanmamıştır.	

e-imzalıdır

Prof. Dr. Haydar EFE
İnsan Araştırmaları Sosyal ve Beşeri Bilimleri
Etik Kurul Başkanı

EK 2. DEMOGRAFİK BİLGİ FORMU

1. Yaşınız

.....

2. Cinsiyetiniz?

Kadın () Erkek ()

3. Medeni Durumunuz?

Bekar () Evli ()

4. Eğitim Durumunuz?

() İlkokul

() Ortaokul

() Lise

() Önlisans

() Lisans

() Yüksek Lisans

() Doktora

5. Çocuğunuz var mı?

Evet () Hayır ()

6. Evet ise kaç tane?

Bir () İki () Üç () Dört () Beş () Daha fazla ()

7. Çocuklarınız dışında evde bakmakla yükümlü olduğunuz biri var mı?

Evet () Hayır ()

8. Şu anda çalıştığınız düzenli bir işiniz var mı?

Evet () Hayır ()

9. Kaç yıldır çalışmaktasınız?

1 yıldan az () 1-5 yıl arası()

10. Devamlı bir hastalığınız var mı?

Evet () Hayır ()

11. Psikolojik olarak yaşadığınız bir hastalığınız var mı?

Evet () Hayır ()

12. Psikolojik destek alıyor musunuz?

Evet () Hayır ()

13. Psikolojik destek aldığınız hastalığın adı nedir?

EK 3. GÖRÜŞME SORULARI

- Soru 1. Kendinizi tanıtır mısınız? (adınız, mesleğiniz, medeni durumunuz).
- Soru 2. Ne kadar süredir İstanbul'da yaşıyorsunuz? Daha önce nerede yaşıyordunuz?
- Soru 3. Dini inanç açısından kendinizi nasıl tanımlarsınız? Fiili olarak inancınızın gerektirdiği ibadetleri yapıyor musunuz? Cemevine gider misin, ne sıklıkta?
- Soru 4. Sosyal çevreniz nasıl, komşularınız, iş arkadaşlarınızla herhangi bir uyum problemi yaşıyor musunuz? Uyum içinde olmak size ruhsal olarak iyi hissettir mi?
- Soru 5. Arkadaşlarınızın çoğunluğunu kendi inancınızdan olanlar mı oluşturuyor?
- Soru 6. Oturduğunuz semtte kendi inancınıza yakın insanlarla bir arada yaşamayı tercih eder misiniz?
- Soru 7. Sizin inancınıza sahip olmayan kişilerle yaşadığınız problemler var mı? Varsa nasıl problemler ve bu problemleri çözmek için nasıl bir yol izliyorsunuz?
- Soru 8. Başka inanca sahip insanların sergilediği hangi davranışlar size iyi ya da kötü ne hissettirdi? Size karşı sergilenen davranışlara karşı siz nasıl tepkilerde bulundunuz?
- Soru 9. Başka inanca sahip insanların size iyi ya da kötü davranmasında sizin sergilemiş olduğunuz davranışların herhangi bir etkisi var mıdır? Varsa hangi davranışlarınız size olumlu dönütler sağlarken hangi davranışlarınız olumsuz dönütlere sebep oldu?
- Soru 10. Sünni inanca sahip insanlarla olan ilişkilerinizde farklılıklar var mı? Farklılık varsa eğer bunun sebebi sizce ne olabilir?
- Soru 11. Sosyal ilişkilerinizde yaşadığınız olumlu ve olumsuz durumlar(size karşı sergilenen olumlu ya da olumsuz davranışlar) ruhsal olarak sizi nasıl hissettiriyor?
- Soru 12. Toplum içinde sergilediğiniz davranışlarda ölçünüz dini inançlarınız mı yoksa sosyal çevre mi? Bu açıdan sosyal çevre baskısı hissediyor musunuz?
- Soru 13. Alevi inanca sahip olan insanların davranışları ve dahil olduğu olaylar diğer inanca sahip olanlar açısından seni nasıl etkiler? Olayları açıklarken hangi nedene dayandırıyor sun?

Soru 14. Alevi inancı dışında insanlarla ilişki kurmak seni rahatsız eder mi? O inançları tanımak ve bilgi sahibi olmak ister misin?

Soru 15. Kendi inancınla diğer inançları kıyaslar mısın?

Soru 16. İstanbul'da yaşamaya başladıktan sonra ibadetlerinizde herhangi bir değişiklik oldu mu?

Soru 17. Dini davranışları/ ibadetleri yaparken ruhsal olarak kendinizi nasıl tanımlarsınız? Yapmadığınızda ruhi durumunuz nasıldır?

Soru 18. Sevgi, merhamet, iyilik sever, yardım etme, empati, diğerkâmlık, paylaşma gibi kavramlar size neler çağrıştırıyor?

Soru 19. Kişiyi bu davranışları sergilemeye iten etken sizce nedir? İnancın bunda rolü var mıdır?

Soru 20. İnanç farklılığı bu davranışları sergilemede sizce nasıl bir farklılığa sebep olmaktadır?

Soru 21. Sizden herhangi bir iyilik, yardım veya destek istenildiğinde bunu yerine getirme nedenin nedir?

Soru 22. Bu noktada önceliğin kimlerdir? Aynı inancı paylaştığın kişileri önceler misin, neden?

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Fikriye ÜNLÜ	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Fakülte	İlahiyat Fakültesi
Bölümü	Temel İslam Bilimleri
Yüksek Lisans	
Üniversite	
Enstitü Adı	
Ana Bilim Dalı	
Programı	
Makale ve Bildiriler (Varsa)	
1.	
2.	